

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KİTAN LİAO DEVLETİ'NDE TOPLUMSAL VE İDARİ YAPI

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
Sena KILIÇKAYA

DANIŞMAN
Doç. Dr. Kubilay ATİK

NEVŞEHİR
KASIM 2023

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KİTAN LİAO DEVLETİ'NDE TOPLUMSAL VE İDARİ YAPI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Sena KILIÇKAYA

DANIŞMAN
Doç. Dr. Kubilay ATİK

NEVŞEHİR
KASIM 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçlarına tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Sena KILIÇKAYA

Tez Yazım Kılavuzuna Uygunluk

“Kitan Liao Devletinde Toplumsal ve İdari Yapı” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Sena KILIÇKAYA

Danışman

Doç. Dr. Kubilay ATİK

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK

Kabul ve Onay Sayfası

Doç. Dr. Kubilay ATİK danışmanlığında Sena KILIÇKAYA tarafından hazırlanan “Kıtan Liao Devletinde Toplumsal ve İdari Yapı” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

JÜRİ

İMZA

Danışman :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Kıtanlar, dünya da az çalışılan konulardan birisidir. Türkiye’de ise çalışmalar sadece tez ve makale içinde yer alan alt baőlıklardaki bilgiler ile sınırlı kalmıştır. Bu konu hakkındaki bilgilerini bana sunarak tez baőlıđının belirlenmesinde tavsiyeleriyle bana yol gösteren ve tez içindeki Çince kaynakların tercümesinde yardımcı olan danıőmanım Doç Dr. Kubilay Atik’e teőekkürü borç bilirim.

Eğitim hayatımın her noktasında olduğu gibi Tarih bölümü lisans ve yüksek lisans dönemlerinde bana her an desteklerini sunan sevgili annem Ayőe zer ve babam Ali Kılıçkaya’ya kalpten teőekkürü ederim.

Ayrıca tez çalıőmam boyunca her an yanımda olan ve manevi olarak desteğini esirgemeyen Mustafa elik’e teőekkürü ederim. Bir kadın olarak bize sağladığı haklar ile eğitim hayatıma en büyük katkıyı sağlayarak bizlere yol açan Mustafa Kemal Atatürk’e teőekkürlerimi borç bilirim.

Sena KILIÇKAYA

KİTAN LİAO DEVLETİNDE TOPLUMSAL VE İDARİ YAPI

Sena KILIÇKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Orta çağ Tarihi, Yüksek Lisans, Kasım 2023

Danışman: Doç. Dr. Kubilay ATİK

ÖZET

Liao Hanedanı, Kitanlar tarafından Çin'in kuzey bölgesini kapsayan alanda kurulmuştur. Tezin birinci bölümü Kitanların toplum yapısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla Kitan boylarına, yaşamlarına, geçim kaynaklarına ve bölgede bulunan diğer devletlere değinilmiştir. Kitanlar, coğrafi olarak Doğu Asya ve kısmen İç Asya bölgelerinde boylar halinde yaşayan bir topluluktur. Sekiz boydan oluştuğu düşünülen Kitanlar, kırsal göçebe olarak yaşamlarını sürmektedir. Xianbei kökenli olduğu düşünülen Kitan adına kaynaklarda dördüncü yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Gündelik yaşamlarının ve ekonomilerinin en önemli parçası hayvancılık olmuştur. Özellikle yetiştirdikleri atlar ile bölgede ön plana çıkmaktadırlar. Altıncı yüzyıldan itibaren çevre devletlerin içinde görülmesi ile haklarında verilen bilgilerde artış yaşanmıştır. Bu dönemde adlarının en çok görüldüğü devlet Türkler ve Tang İmparatorluğu olmuştur. Türklerin yıkılmasından sonra kurulan Uygurlar da Kitanlarla etkileşime giren devletler içindedir. Çevre bölgede bulunan diğer bir unsur ise Korelilerdi. Burada kurulan Balhae Hanedanı'nın kuruluşunda ve yıkılışında Kitanların etkisi bulunmuştur. Ayrıca Kitanlar dışında bölgede Tangut ve Cürçen gibi topluluklar da yer almaktadır. Tezin ikinci bölümünde Liao Hanedanı'nın idari yapısı anlatılmaktadır. Liao Hanedanı idari yapı açısından Kitan boylarının gelenekselliğini taşıırken aynı zamanda Çinli bir devletin özelliklerini de taşımaktaydı. Bu açıdan ikinci bölümde Liao Hanedanı'nın yönetim şekli ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Hanedan da beşli başkent sistemi uygulanmıştır. Ancak hükümdar asıl sarayının bulunduğu Yüce Başkentte olmak yerine yılın büyük bir çoğunluğunu Napo da mevsimlik göçler ile geçirmektedir. Hukuk ve Finans sisteminde Hanedan içinde bulunan yerleşik topluluklar ile Kitanlar arasında da kural ve vergilerde farklılıklar bulunmaktadır. Tez sonucunda Kitanların toplumsal yapısı ve Liao Hanedanı'nın idari yapısından yola çıkarak Hanedanın belirlemiş olduğu ideoloji hakkında çıkarımda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kitan, Boy, Kırsal Göçebe, Liao Hanedanı, Çin.

Social and Administrative Structure in the Khitan Liao State

Sena KILIÇKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

History, M.A., November 2023

Supervisor: Associate Professor Kubilay ATİK

ABSTRACT

The Liao Dynasty was established in the northern region of China by the Khitans. The first part of the thesis aims to present the social structure of the Khitans, covering their tribes, lifestyles, livelihoods, and relations with other states in the region. The Khitans, geographically scattered in East Asia and partially in Inner Asia, lived as tribal communities. Comprising eight tribes, the Khitans were considered rural nomads, with sources mentioning the name "Khitan" dating back to the fourth century, believed to have originated from the Xianbei. Their daily lives and economies revolved around animal husbandry, particularly standing out for the horses they raised. From the sixth century onwards, their presence among neighboring states, such as the Türks and the Tang Empire, increased. After the fall of the Türks, the Uyghurs, a state formed afterward, also interacted with the Khitans. Another significant element in the surrounding region was the Koreans, and the influence of the Khitans was evident in the establishment and fall of the Balhae Dynasty. Additionally, besides the Khitans, ethnic nomadic groups like the Tanguts and Jurchens were present in the region. The second part of the thesis delves into the administrative structure of the Liao Dynasty. While maintaining the traditional aspects of Khitan tribes in terms of administrative structure, the Liao Dynasty also exhibited characteristics of a Chinese state. The dynasty implemented a five-capital system, with the ruler spending the majority of the year in seasonal migrations rather than in the main capital. Differences in laws and financial systems were observed between the settled communities within the dynasty and the Khitans. In conclusion, drawing from the social structure of the Khitans and the administrative structure of the Liao Dynasty, deductions were made about the ideology determined by the dynasty.

Keywords: Khitans, Tribe, Rural Nomad, Liao Dynasty, China.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iİ
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR	i
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUM YAPISI

1.1. Kitan Boyları	10
1.2. Kitanlar Dışındaki Diğer Halklar	19
1.2.1. Uygurlar (745-840)	19
1.2.2. Tangut Xixia (1038-1227)	21
1.2.3. Cürçen Jin Hanedanı (1115-1243)	24
1.3. Çinliler	28
1.3.1. Tang Hanedanı (618- 907)	29
1.3.2. Kuzey Song Hanedanı (960-1127)	34
1.4. Koreliler	39
1.4.1. Balhae Hanedanı (698-926)	40

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI

2.1. Beşli Başkent Sistemi ve Napo	47
2.1.1. Yüce Başkent	49
2.1.2. Güney Başkent	51
2.1.3. Doğu Başkenti	52
2.1.4.	53
2.1.5. Batı Başkent	55

2.1.6. Napo	56
2.1.6.1. İlkbahar Naposu	58
2.1.6.2. Yazlık Naposu	59
2.1.6.3. Sonbahar Naposu	60
2.1.6.4. Kışlık Napo.....	60
2.2. Ordu	61
2.2.1. Ordunun Organizasyonu ve Teçhizatı	62
2.2.1.1. Liao Hanedanında Askerlik Hizmeti	62
2.2.1.2. İdari Yönetim ve Askeri Merkezler.....	65
2.2.1.3. Teçhizat	67
2.2.2. Garnizonlar	69
2.3. Hukuk Yapısı	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

3.1. Finans Sistemi	80
3.1.1. Vergiler.....	81
3.1.1.1. Hayvan Vergisi.....	82
3.1.1.2. Tahıl Vergisi.....	83
3.1.1.3. Nakdi Alınan Vergi	85
3.1.1.4. Tekstil Vergisi	86
3.1.1.5. Arazi Vergisi	86
3.1.1.6. Tuz Vergisi	86
3.1.2. Haraç	87
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	102
RESİMLER	103
ÖZ GEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Haz.: Hazırlayan

Res.: Resim

s.: Sayfa

S.: Sayı

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

Vol: Volume/Sayı

GİRİŞ

Kitanlar tarafından kurulan Liao Hanedanı 907 yılından 1125 yılına kadar Doğu Asya coğrafyasında varlığını sürdürmüştür. İki yüz yılı aşkın bir sürede sekiz hükümdarı ile bölgede hüküm sürmüşlerdir. Kurulduğu bölge itibariyle Kuzey Çin topraklarını kapsamasından dolayı tarihte Çin’de kurulan hanedanlar içinde yer almaktadır. Ayrıca Liao Hanedanı, Çin’de kurulmuş fakat Çin asıllı olmayan hanedanlardan bir tanesidir.

Liao Hanedanı, Çin uygarlık tarihinin en ileri gelen hanedanlarından birisi olan Tang İmparatorluğu’ndan hemen sonra kurulmuştur. Kurulduğu dönemde Çin’de aynı zaman da Beş Hanedan dönemi yaşanmaktaydı. Song Hanedanı bu dönemden tek çıkan devlet olmayı başarabildi. Kitanlar tarafından kurulan Liao Hanedanı ile Çinliler tarafından kurulan Song Hanedanı arasında uzun yıllar süren mücadeleler gerçekleşti. Bu mücadelelerinin ana sebebi, on altı eyalet meselesi idi. On altı eyalet, Tang İmparatorluğundan kalan değerli toprakları kapsamaktaydı. Song Hanedanı, bu toprakları elde ederek Tang İmparatorluğunun mirasına sahip çıkmak istiyordu. Fakat 1125 yılındaki yıkılışa kadar bu topraklar Liao Hanedanı’nda kaldı. Bu açıdan Liao Hanedanı, Çin kültürünün önemli öğelerinden birisine sahip çıkarak kendisine bu topraklarda meşruiyet sağlamayı da başardı.

Liao Hanedanı, Türk tarihi açısından önemli bir boşluğun parçasıydı. Tarihteki büyük Türk Kağanlıkları olan Türk ve Uygurların sırasıyla sona ermelerinin ardından onlara yakın bir coğrafyada kurulmuşlardı. Uygurların yıkılışından sonra kurulan Kansu Uygurları, Liao Hanedanı’na bağlanmayı seçerek hanedan içinde yıkılışa kadar etkin bir rol oynamışlardır. Liao Hanedanı, Uygurların beşerî mirasçılarından birisi haline gelmiştir.

Bu tez çalışması iki farklı boyuta değerlendirilebilir. Türk tarihi açısından, Büyük Selçuklu Devleti’ni yıkılışa sürükleyecek kadar büyük bir etkiye sahip olan Karahıtayların menşei olan Kitanlar hakkında bilgiler sunmaktadır. Çin tarihi

açısından ele alınacak olduğunda ise yabancı bir milletin Çin coğrafyasını kapsayan bir alanda kurduğu devletin yapısı hakkında bir çıkarım ortaya konulmaktadır. Bu çıkarım Liao Hanedanı'nın toplumsal ve idari yapısının incelenmesiyle gerçekleşecektir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde; tarihi kaynaklarda dördüncü yüzyıldan itibaren adlarına rastlanılan Kitanların toplumsal yapısına dair araştırmalar sunulmuştur. Tarihi kaynaklarda dördüncü yüzyıldan itibaren adı geçen Kitanların, altıncı yüzyıldan itibaren hangi devletlerin içinde görüldüğüne dair bilgiler verilmiştir. Böylece altıncı yüzyıldan Liao Hanedanı'nın kuruluşuna kadarki süreçte Kitanların siyasi olarak nasıl bir konumda oldukları hakkında bir izlenim elde edilmiştir. Liao'nun kuruluşuna kadar genel bir siyasi ortama dair bilgi verildikten sonra Kitan boylarının yapısı aktarılmıştır. Hangi coğrafi bölgede yaşadıkları, yaşamlarını ne şekilde sürdürdükleri, geçim kaynaklarının neler olduğu, kendi içlerinde kurdukları konfederasyonun nasıl şekillendiği ve lider seçimlerinin nasıl gerçekleştirdiklerine dair yapılan araştırmalar sunulmuştur. Kitanların toplum ve boy yapıları anlatıldıktan sonra çevre bölgelerinde hüküm süren devletler hakkında bilgi verilmiştir. Devlet ile ilgili bilgiler üç başlıkta verilmiştir; Kitanlar Dışındaki Göçebeler, Çinliler, Koreliler. Her bir devlet kısaca kuruluşundan yıkılışına kadar anlatılarak Kitanlar ile ilişkilerine yer verilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde; Kitanların kurduğu Liao Hanedanı'nın idari yapısı hakkında bilgiler aktarılmıştır. Bilgiler dört başlık altında toplanarak sunulmuştur. Bir devletin en önemli idare merkezi olan başkent sistemi hakkında bilgiler verilerek başlanmıştır. Ordu yapısı ise ülkenin güvenliğini sağlayan en önemli unsur hakkında araştırmalar sunulmuştur. Hukuk yapısı ile verilen bilgilerle Liao Hanedanının adalet, yargı ve cezalandırma hakkındaki tutumları anlatılmıştır. Son olarak Finans sistemi ile bir devletin idamesini sağlayan en büyük etkenlerden birisi olan ekonomi sistemi vergiler ve haraçlar ışığında anlatılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasının sonunda konulan ekler kısmındaki haritala ile Liao Hanedanı'nın kapsadığı bölge ve komşuları gösterilmiştir. Kitanlara ait resimler ve müzelerde sergilenen Liao Hanedanı'na ait eserler kullanılmıştır.

Kitanlar, konu itibariyle dünyada az çalışılan konular arasında yer almaktadır. Bundan kaynaklanan sebeple araştırma eserleri de oldukça kısıtlıdır. Araştırma eserlerinde olduğu gibi ana kaynak konusunda da aynı durum geçerlidir.

Konu ile ilgili araştırma eserlerinin başında Karl A. Wittfogel ve Feng Chia-Sheng'in "History Of Chinese Society Liao"¹ adlı çalışması bulunmaktadır. Kitan tarihi açısından yapılan en kapsamlı çalışma olmasından dolayı tez çalışmamın en önemli kaynaklarından bir tanesidir. Kitan adından başlayarak ekonomi, tarım, ordu, teknik özellikler, hukuk, din, finans ve toplumun sosyo-kültürel yapısını ilgilendiren konular detaylıca anlatılmıştır. Kitanlar hakkında geniş bir yelpaze sunmuştur. Özellikle Karl A. Wittfogel ve Feng Chia-Sheng'in yaptığı değerlendirmeler tez çalışmaya yol göstermiştir. Ayrıca eserde yer alan Liao Shi'nin bazı bölümlerinin tercümesinden yararlanılmıştır.

Cambridge tarih külliyyatının Çin tarihini anlatan "The Cambridge History Of China" adlı seri halinde sunulan eser diğer bir önemli araştırma kaynağıdır. Özellikle Liao Hanedanı'nın içinde bulunduğu Denis Twitchett ve John K. Fairbank editörlüğünde hazırlanan 6. Cilt sıkça kullanılan bir eser olmuştur.² 6. Cildin dışında Tang Hanedanı tarihini anlatan 3. Ciltte kullanılmıştır.³

Kitan boylarının çevre bölgelerdeki devletlerle olan ilişkileri için Jonathan Karam Skaff'ın "Sui-Tang China and its Turko-Mongol neighbors: culture, power and connections, 580-800"⁴ adlı eseri ile Thomas Barfield'in "The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China 221 B.C. To AD 1757"⁵ adlı araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Thomas Barfield'in Kitanların göçebe yapısı hakkında sunduğu bilgiler ve yorumlar, tez çalışmasının birinci bölümündeki önemli fikir kaynaklarından birisi olmuştur. Kitanların özellikle Çin tarihindeki yeri ve etkileri ile

¹ Karl A. Wittfogel ve Feng Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, First Edition, The American Philosophical Society / Macmillan, 1949.

² Denis Twitchett ve Klaus Peter Tietze, **The Cambridge History of China**, ed. General Editors John K. Fairbank, c. Volume 6, Cambridge University Press, 2006.

³ Denis C. Twitchett, ed., **The Cambridge History of China, Vol. 3: Sui and T'ang China, 589-906 AD, Part 1**, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

⁴ Skaff ve Jonathan Karam, **Sui-Tang China and its Turko-Mongol neighbors: culture, power and connections, 580-800**, 1. bs, Oxford studies in early empires, Oxford University Press, 2012.

⁵ Thomas Barfield, **The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China 221 B.C. to AD 1757**, Studies in Social Discontinuity, Wiley-Blackwell; Edition Unstated, 1992.

ilgili Naomi Standen'in "Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China"⁶ adlı eserinden yararlanılmıştır.

Bunların dışında Ahmet Taşağıl'ın "Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi"⁷ ve "Türkler 1-2-3"⁸ adlı eserleri, Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi I. Cilt"⁹ adlı eseri, Frederick W. Mote'un "Imperial China: 900–1800"¹⁰ adlı eseri, Wolfram Eberhard'ın "Çin'in Şimal Komşuları"¹¹ adlı eseri ve Owen Lattimore'un "Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia"¹² adlı eseri araştırma eserleri bakımından kullanılan kaynaklar olmuştur.

Makale olarak Daniel Kane'nin "The Great Central Liao Kitan State"¹³ adlı çalışması, Herbert Franke'nin "Chinese Law in a Multinational Society: The Case of the Liao (907-1125)"¹⁴ adlı çalışması, Sechin Jagchid'in "The Kitans and Their Cities"¹⁵ adlı çalışması ve Don J. Wyatt'ın "The Invention of the Northern Song"¹⁶ adlı çalışması kullanılmıştır.

Ayrıca Kubilay Atık'ın "Dynastic Relations in East Asia During the 10th-14th Centuries"¹⁷ adlı doktora çalışmasından Kitan ve çevresinde yer alan hanedanların ilişkileri konusunda yararlanılmıştır.

Moğol tarihçisi Toktoğa tarafından yazılan Liao Shi¹⁸, tez çalışmasının en önemli kaynağıdır. Yuan Hanedanı zamanında yazılan kronik Kitanlar hakkında geniş

⁶ Naomi Standen, **Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China**, Honolulu: University of Hawai'i Press, 2007.

⁷ Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi**, 6., İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

⁸ Ahmet Taşağıl, **Göktürkler-1**, c. 1, 1 c., Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 2003. Ahmet Taşağıl, **Göktürkler-2**, c. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999. Ahmet Taşağıl, **Göktürkler-3**, c. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I. Cilt**, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

¹⁰ Frederick W. Mote, **Imperial China: 900–1800**, London: Harvard University Press, 1999.

¹¹ Wolfram Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, çev. Nimet Uluğtuğ, 2., Türk Tarih Kurumu, 1996.

¹² Owen Lattimore, **Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia**, 3. bs, Boston: Atlantic Little Brown, 1950.

¹³ Daniel Kane, "The Great Central Liao Kitan State", **Journal of Song-Yuan Studies** 43, 2013.

¹⁴ Herbert Franke, "Chinese Law in a Multinational Society: The Case of the Liao (907-1125)", **Asia Major** 5, sy 2, 1992.

¹⁵ Sechin Jagchid, "The Kitans and Their Cities", **Central Asiatic Journal** 25, sy 1/2, 1981.

¹⁶ Don J. Wyatt, "The Invention of the Northern Song", **Political Frontiers, Ethnic Boundaries, And Human Geographies In Chinese History**, ed. Nicola Di Cosmo ve Don J. Wyatt, New York, RoutledgeCurzon, 2005.

¹⁷ Kubilay Atık, "Dynastic relations in East Asia during the 10th-14th centuries" (Doktora Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2017.

¹⁸ Toktoğa, **Liao Shi**, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

bilgiler sunmaktadır. Liao Shi toplamda 116 bölümden oluşan büyük bir külliyattır. İlk 30 bölüm Liao Hanedanı'nın hükümdarları hakkındaki bilgileri içermektedir. 31-61. bölümler arasında Liao Hanedanının kurumsal yapıları anlatılmaktadır. 62-71 arası bölümler hanedan ailesini ve Kitanların boy yapısı ile vassalları içermektedir. 71-115 arasındaki bölümlerde çeşitli biyografiler yer almaktadır. Son bölüm olan 116. bölümde ise Liao tarihinin bir tablosu yer almaktadır. Liao Shi, içerdiği tüm bilgiler bakımından tez çalışmasının birincil ana kaynağı durumundadır.

Diğer bir ana kaynak Kim Pusik tarafından yazılan Samguk Sagi adlı eserdir. Kore tarihinin Üç Krallık dönemini anlatması bakımından önemlidir. Ayrıca Kore tarihinin en eski kaynaklarından birisidir. Tez çalışması açısından, Koreliler adlı alt başlıkta sıkça yararlanılan bir kaynak olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUM YAPISI

Tarihi kaynaklarda Kitanların ortaya çıkışına dair ilk bilgiler oldukça kısıtlıdır. Kitan adına dair en eski bilgiye Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Çin kaynaklarında Kitan adından ilk olarak dördüncü yüzyılda söz edilmektedir.¹⁹ W. Eberhard da bu bilgiyi doğrulayarak Kitanların miladi dördüncü yüzyılın ikinci yarısında güneybatı Mançurya ve Moğolistan'ın doğusunda göründüklerinden bahsetmektedir.²⁰ İlk dönemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmasa da genel bir kanı Kitanların Xianbei'nin içinde yer alan Yü-wen kolundan geldiği şeklindedir.²¹

Altıncı yüzyıldan itibaren kaynaklarda Kitan adının daha sık bir şekilde geçtiği görülmektedir. Altıncı yüzyılda özellikle Türk Kağanlığı içinde adları geçmektedir. Kitan halkı, Türklerin doğusunda bulunan en güçlü kavimlerden birisi olması dolayısıyla stratejik açıdan önemli idi.²² Doğuda bulunan bazı Kitan boyları Türklere bağlanırken bazı boylar Goguryeo'ya bağlanmıştır.

555 yılında Türk Kağanlığının başında olan Mukan Kağan bazı Kitan boylarını kendisine bağladığı bilinmektedir.²³ Fakat Türk Kağanlığının zayıfladığı dönemde Kitanlar, Türklere olan bağlılığını sonlandırarak Çin'e bağlanmıştır. Yedinci yüzyılın

¹⁹ Denis Twitchett ve Klaus Peter Tietze, "The Liao", **The Cambridge History of China**, ed. Herbert Franke ve Denis Twitchett, c. 6, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 44.

²⁰ Wolfram Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, çev. Nimet Uluğtuğ, 2., Türk Tarih Kurumu, 1996, 56-57.

²¹ Wei shu tarihinde geçen bilgilere göre, Kumoxi, Shih-wei ve Kitanların, Xianbei'nin içinden çıkan bağımsız halklar olarak tanımlanmaktadır. Fakat bahsi geçen zamanda Kitanların ayrı bir ulus olup olmadığı net bir şekilde bilinmemektedir. Wei shu'da birkaç boy bir ulusun parçası olarak gösterilirken daha sonra aynı tarihlerde bağımsız boylar olduğu aktarılmaktadır. (Twitchett ve Tietze, 2006,44).

²² Çinliler, Türk Kağanlığı'nın daha da güçlenmesini önlemek amacı ile doğuda yer alan güçlü boylardan birisi olan Kitan ile iş birliği yapmak istemiştir.

²³ Mukan Kağan, büyük bir fetih hareketi yaparak Çin Seddi'ne kadar olan tüm yerlerden Baykal Gölü civarında bulunan boy ve boyları kendi itaati altına almayı başardı. (Ahmet Taşağıl, **Türkler-1**, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 2003, 20).

ilk yarısına gelindiğinde Türklerin başında olan Shi Kağan, Kitanları tekrar devletine bağlamayı başaracaktır.

696 yılında Kitanların reisi Li Jinzhong ve Sun Wan-lao isyan etti. İsyân haberini öğrenen Mo-chu' o (Kapgan Kağan) Kitanlara saldırıp mağlup ederek reislerini yakaladı. Yenilginin ardından Kitanlar, Kapgan Kağan'a bağlılıklarını bildirdiler. Böylelikle Kitanlar tekrardan Türk çatısı altına girmiş oldular.

Türklerin Kitanları kendisine bağlamak istemesinin altında birkaç neden bulunmaktadır. Sınır güvenliğini korumanın yanı sıra Kitanların askeri becerileri dikkat çeken bir unsur olmuştur. Türkler, Kitanlardan özellikle askeri alanda çok fazla yararlanmışlardır. Örneğin, Çin imparatorunun T'ai Dağı'na ziyarete gideceğini öğrenen Bilge Kağan, bu durumu fırsata çevirerek boşalan Çin sınırları için harekete geçti. Bu sırada Kitanlar süvari ve piyade olarak Shuo-zhou'da mevzilendiği bilinmektedir.²⁴

Bilge Kağan zamanında Oğuzlardan bir kaçak Tonyukuk'a gelerek; Çinlilerin, Kitanların ve Oğuzların birleşip Türklere saldırıp mağlup etme gibi bir planın olduğundan bahsetmiştir.²⁵ Çinlilerin, Kitanların ve Oğuzların birleştikleri durumda Türklerin ağır bir darbe alacağını düşünen Tonyukuk endişeye kapılmıştır.²⁶ Daha sonra Tonyukuk'un bu tehlikeyi önlediği bilirse de kayıtlarda geçen bu bilgi sayesinde o dönemde Kitanların askeri olarak önemli bir güç dengesi oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Bilge Kağan resmi bir ziyarette, Çinli elçisi Yüan Chen ile Tang prensesleri ile evlilikten konuşurken, Kitanlar için "Kitanlar bizim kölemiz gibilerdi, onlar bile prenses aldılar" ifadesini kullanmıştır.²⁷ Köleleri olarak nitelendirdikleri bir halkın bile Çin'den prenses aldığını söyleyen Bilge Kağan, Kitanlardan daha üstün bir konumda olan kendisinin neden evlilik yapamadığı konusunda yakınmaktadır.

²⁴ Ahmet Taşağıl, **Gökürkler-2**, c. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, 35.

²⁵ Ahmet Taşağıl, **Göktürkler-3**, c. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, 13.

²⁶ Kürşat Koçak, **Bozkır Atlı Süvarilerinin Teşkilatlanmaları, Saldırı ve Savunma Taktikleri, Teçizatları**, 1., Bilge Kültür Sanat, 2023, 50.

²⁷ Liu Mau-Tsai, **Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri**, çev. Ersel Kayaoğlu ve Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, 2011: 316; Taşağıl, 2004: 49; Skaff ve Jonathan Karam, **Sui-Tang China and its Turko-Mongol neighbors : culture, power and connections, 580-800**, 1. bs, Oxford studies in early empires, Oxford University Press, 2012, 222.

Ayrıca bu konuşmadan, Kitanların Tang Hanedanı ile ikili ilişkilerin oldukça gelişmiş olduğu ve aralarında evlilik ittifakı kurdukları anlaşılmaktadır.²⁸

Bilge Kağan'ın tahta geçmesi ile ilk olarak Oğuzların içinden bir grup daha sonra da Kitanlar Çin'de bulunan Tang Hanedanına giderek bağlanmışlardır.²⁹ Tang Hanedanı içinde de Kitanlar askeri olarak etkin rol oynadılar. Türklerin tekrardan güçlenmeye başladığı dönemde Tang imparatoru bu güçlenmeyi engellemek için savaş planı yaptı. (720) İmparatorun planına göre doğudan Kitanlar ve Tatarlar, batıdan Basmıllar, güneyden ise kendisi harekete geçerek Türk ordusunun etrafını sarıp büyük bir darbe indirecekti. Fakat imparatorun savaş planı, Tonyukuk'un devreye girmesi ile başarısızlık ile sonuçlandı. (721)

Türk Kağanlığı Tonyukuk sayesinde Tang Hanedanından gelecek askeri darbeyi önledikten sonra, bu girişimin içinde yer alan ve daha önce vassalı olan halklara sefer düzenledi. Dolayısıyla bu halklar içinde yer alan Kitanlara da sefer düzenledi. (721) Sefer neticesinde Kitan reislerinin mal varlıkları ve kadın ile çocukları Türklerin eline geçti.³⁰

Bazı Kitan boylarının Tang Hanedanı'nın yanında seferlere katıldıkları görülmektedir. Tang Hanedanı'nın, Goguryeo'ya karşı düzenlediği seferde Kitanlarda yer almıştır. 647 yılında Dahe klanının reisi Kekou komutasındaki boylar Tang Hanedanı yanında savaşta sefere katılmıştır.³¹

Tang Hanedanı, Kitanları imparatorluk soyadı vermiştir. "Li" (李) imparatorluk soyadını alan Kitanlar, önemli bir prestij kazandılar. Kitanlara verilen imparatorluk soyadı "Li" nesiller boyunca aktararak korundu. Ayrıca Tang Hanedanı imparatorluk soyadı vermekle kalmayarak Kitan boylarına özel olarak oluşturulmuş olan Song-mo ofisine genel vali olarak Kekou (可寇) atamıştır.³² Bu sayede Tang Hanedanı gerek verdiği imparatorluk soyadı ile gerekse Kitan boy reisini Song-mo

²⁸ Kitan ve Tang evlilik ilişkilerine dair detaylı tablo için bkz. **Skaff ve Karam, Sui-Tang China and its Turko-Mongol neighbors**, 2012, 211.

²⁹ Bu dönemde kıtlık baş göstermiş ve pek çok halk Türk Kağanlığı'ndan ayrılmıştır. Zaten isyan içinde olan Oğuzlar bu dönemde Türk bünyesinden ayrılmaya başlamıştır. Oğuzların ardından Türgişler bağımsızlığını ilan etmiştir. Hemen ardından da Kitanlar ve Tatarlar Tang hanedanına bağlanmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşağıl, 2004, 43.

³⁰ Seferin sonucunda ele geçirilenler ile ilgili bilgiler yazıtların silinmesi nedeni ile kısıtlı kalmıştır. Taşağıl, 2004, 48.

³¹ Twitchett ve Tietze, "The Liao", 47.

³² Twitchett ve Tietze, 48.

ofisine genel vali olarak atamakla, Kekou emri altında olan diğer Kitan boylarını dolaylı yoldan kendisine itaat etmesini sağladı.

Tang Hanedanı'nın Kitan boylarına yönelik uyguladığı bu yöntem uzun süre etkisini korudu. Kitan boylarına "Li" soyadı nesilden nesille miras kaldı. Bu süre zarfında Kitan boy liderleri Dahe yani Li soyadına sahip olan klandan seçildi. Bakıldığında Tang Hanedanı, imparatorluk soyadı ile Kitan liderlerinin seçilmesinde etkin olmuş ve bu şekilde liderlerine bağlı olan boyları da kontrolü altında tutmayı sağlamıştır.

Tang Hanedanı ile Kitan boyları arasında her zaman iyi ilişkiler olmamıştır. Her bağlı halk gibi Kitanlar da ilk boşlukta Tang vesayeti altında olmaktan kurtulmaya çalışmıştır. Tang Hanedanı içinde çıkan Hebei (河北) isyanı Kitanlar için bir fırsat oluşturmuştur. Fakat istilanın başarısız olmasıyla Kitan ordusu bozguna uğramıştır.

İlerleyen süreçte Kitan ile Tang Hanedanı'nın arası daha da kötüye gitmeye başlamıştır. İlk zamanlarda bir prestij göstergesi olan "Li" imparatorluk soyadı Kitanlara zorluk çıkartmıştır. Tang Hanedanı bu soyadı ile kendi seçtikleri Dahe (大河) klanını destekleyerek liderlerin bu klandan seçilmesine devam edilmesini istese de Kitan boyları liderlerini Yao-lian (遥连) klanından seçmeye başlamıştır.

An Lushan (安禄山) isyanı sırasında Kitanlar müdahalede bulunmak yerine tarafsız kalmayı seçti. Bununla birlikte bölgenin diğer gücü olan Uygurlara itaatlerini bildirdiler. Başlangıçta, Tay Bilge Tutuk tarafında yer aldılar. Fakat Bayan Çor'un Kitanları mağlup etmesiyle hem Kitanlar hem de diğer boylar Bayan Çor'a bağlandı.³³ 840 yılında Uygurların yıkılışından sonra Kitanlar, Uygurlardan ayrıldı. Uygurların ardından tekrar Tang Hanedanı'na giderek bağlılıklarını yinelediler. Bununla beraber Tang Hanedanı içerisinde bulunduğu zamanlardaki unvan ve rütbelerini tekrar aldılar. Bu kısımdan sonra Tang tarihi kaynakları bilgi vermeyi kesmektedir.³⁴

Neticede, Kitanların çevresinde bulunan Tang İmparatorluğu'ndaki otorite boşluğu ve devamında imparatorluğun yıkılışı, Uygur Devleti'nin yıkılması bir güç boşluğu oluşturmuştu. Kitanlar, bozkır da oluşan bu otorite boşluğundan yararlanarak bağımsız devletlerini kurdular. Böylece Liao Hanedanı, Çin tarihinde kurulan "fetih

³³ Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi**, Bilge Kültür Sanat, 2022, 201.

³⁴ Twitchett ve Tietze, "The Liao", 51.

hanedanları” olarak sınıflandırılan bir silsilenin de başlangıcı oldu. Fakat Naomi Standen’a göre Liao Hanedanı, geç Tang döneminin bir parçası olması bakımından da diğer fetih devletlerinden ayrılmaktaydı.³⁵

Kitanlar, her üç yılda bir konfederasyon kağanı seçmek için toplanırdı. Liao Hanedanı’nın kurucusu olan Abaoji (阿保機), babasından sonra Yelü (耶律) kabilesinin lideri olarak seçildi. (901) Yelü, boylar içinde en güçlülerinden birisi idi. Kitanlar içinde Yelü boyundan önce Yaolian boyu oldukça önemli bir konumda idi. Fakat Tang Hanedanı’nın çökmesi ile Yaolian boyunun sahip olduğu unvanlar ve ayrıcalıklar yok oldu. Böylece uzun bir zaman boyunca Yaolian boyundan seçilen liderlerin yerini başka boy liderleri aldı. Abaoji, önce Yelü boyunun lideri daha sonra ise Kitan konfederasyonunun genel komutanı seçildi. Böylece, Kitan konfederasyonunda yıllardır süregelen düzen sona erdi.

Abaoji’nin Kitan konfederasyonunun genel komutanı seçilmesi ile Kitanlar onuncu yüzyılın ilk çeyreğine o güne kadar göstermedikleri büyük bir siyasi değişim gösterdiler. Öyle ki tarihlerinde ilk kez kendi bağımsız Hanedanını kurdular. 916 yılında Abaoji’nin kendini resmen kağan ilan etmesi ile Liao Hanedanı kurulmuş oldu.

Liao Hanedanı’nın yıkılışından sonra (1125) Abaoji’nin sekizinci göbekten torunu olan Prens Yelü Dashi (耶律大石), yönetimi altında bulunan bir grup ve Batı Moğolistan’da bulunan birçok kavmin desteğini aldıktan sonra Türkistan’a doğru ilerledi.³⁶ Yelü Dashi, burada 1130 yılında Karahıtay Devleti’ni kurmuştur. Böylece, Kitanların bir kısmı Mançurya ve Çin bölgesinden çıkararak batıya ilerlemişlerdir.

1.1. Kitan Boyları

Aynı atadan geldikleri düşünülen büyük gruplara boy adı verilmektedir. Nitekim iç evliliklerle, boylar zamanla gelişerek aynı kökenden geldiği iddia edilen gruplar kalıcı bir akraba birliğine dönüşecektir.³⁷ Fakat kan bağı boyların siyasi yapısını açıklamakta her zaman yeterli değildir. Neredeyse bütün boylar için toprağa olan bağlılık söz konusudur ve yerleşik boyların sınırları belirli ortak toprak kullanım

³⁵ Naomi Standen, *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China*, Honolulu: University of Hawai ‘i Press, 2007, 8.

³⁶ Ahmet Taşağıl, “Karahıtaylar”, c.24, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, 415.

³⁷ J. CHELHOD, “Kabila”, *The Encyclopaedia Of Islam (New Edition)*, Leiden, 1997, 334.

alanları vardır.³⁸ Bu durum kan bağı olmasa da aynı toprağı kullanan insanları boyların bir parçası haline getirmektedir.

İç Asya'nın temel yapı taşı boylar oluşturmaktadır.³⁹ Genel hattı itibariyle Mançurya bölgesinde bulunan Kitanlar da boylar halinde yaşamakta idi. Kitan boylarının yoğunlukla Moğolistan'ı Mançurya'dan ayıran ve kuzeydoğu ile güneybatı arasında uzanan Büyük Kingan (Xing'an)⁴⁰ sıradağlarının doğu yamaçlarında yaşadığı düşünülmektedir.⁴¹ Kitanların türeyiş efsanesine göre, iki Nehrin bir dağda birleştiği yer Kitan halkının oluşup yaşadığı yerdir.⁴² Fakat tam olarak net bir çizgi şeklinde Kitan boylarının yaşadığı coğrafya bilinmemektedir. Boyların sürekli değişen siyasi tutumları, bilinmezliğin oluşumundaki faktörlerden olabilir.

Kitanların menşei meselesine dair bilgiler Çin kaynakları ve Liao Shi'da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde Kitanların köklerinin Xianbei'lerden geldiği görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir. Fakat Xianbei içinden hangi koldan gelebilecekleri konusu hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Kollar arasında karşımıza özellikle iki tanesi çıkmaktadır: Yü-wen ve Kumoxi (庫莫奚). Kaynaklarda bu kolların değişkenlik göstermesinden dolayı kesin bir yargıya varmak zorlaşmaktadır. Aynı şekilde Kitan araştırmaları yapan tarihçiler arasında da bir bölünme mevcuttur.⁴³ Son yapılan araştırmalar ve detaylı Liao Shi incelemeleri sonucunda Kitanların Xianbei halkının Yü-wen olarak adlandırılan kolundan geldiği açıklanmıştır. Anlam ve isim kargaşalarının nedeni ise Xianbei halkının üçe bölündükten sonra kollar arasındaki bağlantıların tam olarak anlaşılmasından dolayı olmuştur.

Tarih boyunca hemen hemen her halkın olduğu gibi Kitanların da kendi yaratılışlarını anlatan efsanesi bulunmaktadır. Efsaneler konu alınan halkın geçmişine dair sosyal yapısı, kültürü, yaşam tarzı vb. öğelerine dair nüanslar

³⁸ Casım Avcı ve Recep Şentürk, "Boy", c.24, İstanbul: **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2001, 30.

³⁹ Frederick W. Mote, **Imperial China: 900–1800**, London: Harvard University Press, 1999, 56.

⁴⁰ Günümüzde Çin'in Kuzeydoğusunda yer alan volkanik sıradağlardır.

⁴¹ Mote: 32.

⁴² Karl A. Wittfogel ve Feng Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, First Edition, The American Philosophical Society / Macmillan, 1949, 272.

⁴³ W. Eberhard, Kitanları Gav – li ve Kumoxi'lerin içlerinde bulduklarını söylemektedir. Twitchett ve Tietze ise Yü-wen kolundan geldiklerine dair genel bir görüşü kanıtlarıyla birlikte aktarmaktadır. Wittfogel ve Chia-Seng ise Liao Shi'ye bağlı kalarak Kitanların Yüwen kolundan geldiklerini söylemektedir. Daha kapsamlı ve yeni araştırmaların ortaya koyduğu bilgi doğrultusunda Kitanların Hsien-pi'nin Yü-wen kolundan geldiği şeklindeki bilgi bu tezde desteklenecektir.

bulundurması bakımından oldukça önemlidir. Bu efsaneye⁴⁴ göre; Kitanların atası olan bir erkek beyaz bir ata binerek Ma-yü dağının doğusundan, Tu Nehri boyunca inmiştir. Diğer bir yandan da bir kadın, boz bir öküzün çektiği bir araba ile P'ing-di song-lin (平地松林) bölgesinden Huang (黃) Nehri boyunca aşağı doğru iniyormuş. Bahsi geçen ilk ata ve ana, Tu (徒河) Nehri ve Huang Nehrinin birleştiği yer olan Muy Dağında (牧野山) karşılaşmışlar. Beyaz bir ata sahip olan erkek ata ile boz bir öküze sahip olan anadan sekiz tane oğul dünyaya gelmiş. Zamanla ana ile atadan doğan çocukların nesilleri gelişip çoğalmış. Sonunda ise bu nesilden sekiz boy ortaya çıkmış. Sekiz boy, askeri girişim ve sonbahar ile ilkbahar aylarında kendi atalarını unutmadıklarını göstermek için beyaz bir at ile boz bir inek kurban ederlermiş.

Efsanede geçen nehirler için; Bahaeddin Ögel⁴⁵ Tu Nehrinin günümüzdeki Laoh-a Nehri, Huang Nehrinin ise Şire-müren olduğu söylerken Wittfogel ve Chia-Sheng⁴⁶ nehirlerin konumları için Jehol yakınlarındaki Boro Khoton ve Lao-ha nehirlerine karşılık geldiğini belirtmiştir.

Efsaneye göre Kitanların atası olan erkek, beyaz bir ata binerek yolculuğa çıkmıştır. Burada beyaz renk vurgusu dikkat çekmektedir. Bahaeddin Ögel efsanedeki beyaz renk vurgusu için Mani dininin Kitanlar üzerine olan etkisinden kaynaklandığını söylemiştir.⁴⁷ Bir süre Uygurlara bağlandığı bilinen Kitanların, Mani dininden etkilenmiş olması muhtemeldir. Maniheizm'in rengi beyaz sayılmış ve Turfan sanatında da Maniheizm'in seçkin sınıfları beyaz renkli elbiseler içerisinde gösterilmiştir.⁴⁸ Böğü Kağan'ında rüyasında gördüğü beyaz giysiler giyen ve elinde beyaz bir asa tutan ruh gördüğünde bunu şans olarak yorumlayıp sefere çıktığı Uygurların göç destanında anlatılmaktadır.⁴⁹

Beyaz renk olgusu Kitanları da etkilemiştir.⁵⁰ Kitan metinlerinde çokça beyaz renk vurgusu ile karşılaşılmaktadır. Beyaz at için metinlerdeki en ilgi çekici örnek

⁴⁴ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949: 272; **Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I. Cilt**, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010: 549; Twitchett ve Tietze, 2006, 52.

⁴⁵ Ögel, **Türk Mitolojisi I. Cilt**, 550.

⁴⁶ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 272.

⁴⁷ Ögel, **Türk Mitolojisi I. Cilt**, 550.

⁴⁸ Kadir Albayrak, "Millî Dinlerde Renk Fenomeni", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 1, sy 8 (2008), 38.

⁴⁹ Turgun Almas, **Uygurlar**, 2. bs., İstanbul: Selenge Yayınları, 2013, 176-177.

⁵⁰ Proto-Moğol olukları düşünülen Kitanların beyaz renk olgusu aynı zamanda Moğolların Gizli tarihinde de geçmektedir; Çingis Kağan'ın atası boz bir kurt, eşi de beyaz bir geyikti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Temir, çev., **Moğolların Gizli Tarihi**, 5., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016, 3.

Datong'un ilk yılında yaşadığı olaydır⁵¹; Datong'un (大同) ilk yılında ondan fazla atlı ve beyaz bir ata binmiş olan Taizong (太宗) büyük dağlarda avlanırken Taizong beyaz bir tilki görünce onu kovalayarak ok ile öldürdü. Sonrasında Taizong aniden ortadan kayboldu sadece oku buldular. Aynı gün Taizong'un Luan Şehrinde (滦州) öldü. Bu metinde beyaz renk vurgusunun oldukça ön plana çıktığını görmekteyiz. Beyaz bir tilkiyi öldürdükten sonra Taizong'un da ölmesi ile beyaz rengin önemi ve yeri hakkında çıkarım yapabiliriz. Bunun dışında Kitanların beyaz at tanrısı olduğu da metinlerde geçmektedir; beşinci ayın jiazi (甲子) gününde beyaz atın tanrısına kurban sunulurdu.⁵² Ayrıca Kitanların, Çin'e gönderdiği hediyeler arasında yer alan geyik, kurt, tavus, kaplumbağa gibi hayvanların hepsinin nadirliğine karşın beyaz renkte olduğu söylenmektedir.⁵³

Efsanede en dikkat çeken nokta, ana ve atadan sekiz tane oğul dünyaya gelmesi ve bu ailenin zamanla büyüyerek nesiller içinde sekiz boya dönüşmesidir. Kitan boylarının sayısı hakkında günümüzde farklı rakamlar ortaya atılsa da sekiz boyların varlığı bilinmektedir. Muhtemelen efsanede de sekiz boyların menşei meselesine dair bir meşruiyet kazandırma düşüncesi ile yazılmış olmalıdır.

Ana kaynaklarda Kitanların menşesine ait bazı bilgiler yer almaktadır. Örneğin, Moğolların Gizli Tarihi'nde Kitanların Tunguz halkından olduğu⁵⁴, Cüzcani'de ise Proto-Moğol oldukları⁵⁵ yazılmıştır.

Kitanların kökeni sorunu pek çok açıdan değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler neticesinde de birbirinden farklı sonuçlar ile karşılaşmıştır. Dil bilimciler Kitan kökenine yönelik yaptıkları çalışmalarda kesin bir sonuç ortaya koyamamışlardır. Türk, Moğol ya da Tunguz olabileceklerine yönelik farklı bulgular elde etmişlerdir.⁵⁶ Bunların dışında dilsel olarak Yingzhe ve Janhunen Kitanları etnik olarak Tabgaçlara

⁵¹ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 129.

⁵² Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 261.

⁵³ Ögel, **Türk Mitolojisi I. Cilt**: 550.

⁵⁴ Temir, **Moğolların Gizli Tarihi**: 209.

⁵⁵ Minhac-ı Sirac El Cüzcani, **Tabakat-ı Nasırı Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, çev. Mustafa Uyar, 1., Ötüken Neşriyat, 2016, 42-45.

⁵⁶ Twitchett ve Tietze, "The Liao", 45.

dayandırmaktadır.⁵⁷ Fakat Tarihçiler içinde menşei konusundaki genel bir kanı Xianbei'nin içinde yer alan Yü-wen kolundan geldiği şeklinde olmuştur.⁵⁸

Wittfogel ve Chia-Sheng, Kitanları bir boy toplumu olmaktan ziyade geniş akraba gruplarına sahip bir boy toplumu olarak gördüklerini açıklamıştır.⁵⁹ Bu konuda 1074 tarihli bir anıt, Kitanların akrabalık ilişkilerini anlamamızda yardımcı olmuştur. Anıtta geçen bilgiye göre, iki yönetici aile dışında Kitanların boy isimleri olmadığını ve Çin yasalarına göre evlenmedikleri evlilikte daha esnek oldukları, belirli bir kurallarının olmadığı anlaşılmaktadır. Göçebe bir hayat tarzı olan Kitanların akrabalık ilişkileri bakımından yerleşik Çin kadar temelli ve kuralı olmadığı açıktır. Ayrıca Liao Hanedanına sunulan 1074 tarihli anıtta, iki yönetici aileden (Yelü ve Xiao) bahsederek sadece bunların boy isimleri olduğundan bahsetmiştir. Fakat yine burada da görülüyor ki, Yeh-lü ve Hsiao (蕭) boyları, boy içi sistemlerinde Çin'den etkilenmişlerdir.⁶⁰ Bundan dolayı diğer Kitan boylarına oranla hem boy ismi bakımından hem de akrabalık ilişkilerinde daha belirgin noktada olmuşlardır.

Yerleşik hayata geçmiş devletlerin aksine konar göçer hayat yaşayan devletler için boyların varlığı ve işleyişi kritik bir öneme sahiptir. Göçebe⁶¹ hayat şekline sahip olan Kitanlar içinde boylar çok önemli idi. Göçebelik, yıl içinde bir meradan diğerine göç ederek yapılan sabit bir yerleşim yeri olmayan yaşam şeklini içermektedir.⁶² Yıl içinde sürekli gerçekleşen bu değişim içinde düzenli ve kurallı bir boy yapısını sağlamak oldukça zordur. Boy sayısı da bu durumdan etkilenmiştir. Liao Shi'nın aktardığında göre Kitanların, yedinci yüzyıl civarında sekiz boyu varmış fakat daha sonra Dahe liderliğinde yapılan düzenlemede iki boy daha eklenerek on boy oluştu ilerleyen dönemde Yao-lian reisi zamanında tekrar düzenleme yapılarak boy sayısı

⁵⁷ Wu Yingzhe ve Juha Janhunen, **New Materials on the Khitan Small Script A Critical Edition of Xiao Dilu and Yelii Xiangwen**, Folkestone: Global Oriental, 2010, 16.

⁵⁸ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 2.

⁵⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 47.

⁶⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 17.

⁶¹ Kitanların yaşamları oldukça tartışmalı bir konudur ve yaşayış şekilleri hakkında temel olarak iki görüş vardır; göçebe ve yarı göçebe. Göçebelik konusunda da Kitanlar için tanımlama yapan Wittfogel, Chia-Seng, T. Barfield, Twitchett ve Tietze gibi alanın önde gelen tarihçileri hayvancı/pastoral göçebe tabirini kullanmaktadır. Kitanların da düzenli bir klan düzenine, sabit bir yerleşim noktasının olmayışına ve yıl içinde hayvanları ile belirli bir yerden başka bir yere gitmesinden dolayı pastoral göçebe tarzı tanımına daha uygun olduğunu düşündüğünden dolayı tezin geri kalan kısmında bu tabir kullanılacaktır.

⁶² Thomas Barfield, **The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China 221 B.C. To AD 1757**, Studies in Social Discontinuity, Wiley-Blackwell; Edition Unstated, 1992, 20.

yirmiye ulaşmış.⁶³ Kaynağın verdiği bilgiden anlaşılıyor ki Abaoji, Kitan konfederasyon kağanı seçilerek (907) sonrasında Liao Hanedanını kurana (916) kadar boy sayısında sürekli bir değişim yaşanmış.

Yaygın olarak Kitanların sekiz boydan oluştuğu kabul görmektedir.⁶⁴ Kitan boylarının siyasi olarak örgütlenmesi, sekiz boyların reislerinin her üç yılda bir toplanarak içlerinden bir kişiyi konfederasyon kağanı olarak seçmeleri ile sağlanıyordu.⁶⁵ Fakat siyasal örgütlenmeleri ile oluşturdukları konfederasyonun ve kağanının tam olarak nasıl yürütüldüğü konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Seçilen konfederasyon kağanının yönetim süresi ömür boyu olmamakla birlikte görevinden alınabilir ve başka bir reis geçirilebilirdi. Bu konuda kaynaklara isimleri kaydedilmiş olan Yila (伊刺) (i-li-chin) kabilesinden hareketle Kitan reisleri ve kağanları hakkında çıkarımlar yapabiliriz. Yila boyundaki reisler konfederasyon içinde art arda kağan olmuşlardır. Bu ardılık mücadelesinden kağan seçimlerinde çok fazla katı ve belirleyici kuralların olmadığı aksine oldukça esnek bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Kitan konfederasyonu liderlerinde görüldüğü gibi bazı görevlerde de öne çıkan boylar görülmüştür. Ön plana çıkan bu boylar, Wittfogel ve Chia-Sheng'in "kalıtsal görevler" olarak tanımladığı görevlerini ya da unvanlarını kendilerinden sonraki nesillere aktararak sürdürülmesini sağlamıştır. Örneğin Tang imparatorluğu tarafından Dahe klanının reisi Kekou'ya verilen "Li" soyadı boy içinde nesiller boyunca kullanılmaya devam etmiştir.

Liao Shi'da anlatıldığına göre, Taizu'nun (太祖) on sekiz boyu, Shengzong'un (聖宗) otuz dört boyu vardı ve Kitanların boy çekirdeği bunlardan oluşmaktaydı.⁶⁶

Liao Shi'da anlatılan bu boylardan askeri alanda çok fazla destek alınmıştır. Kitanların muhafız ve diğer birlikleri özellikle bu boylardan alınarak

⁶³ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 47.

⁶⁴ Bazı tarihçiler, Kitanlar ortaya çıktığında sekiz boyye sahip olsa da bu boy sayısının ilerleyen yıllarda genişleyerek on boyye çıktığını söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 47.

⁶⁵ Twitchett ve Tietze, "The Liao", 52.

⁶⁶ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 46.

oluşturulmuştur. Ayrıca bahsi geçen boylardan at yetiştirme konusunda da destek alındığı kaydedilmiştir.⁶⁷

Tarih boyunca coğrafya, insanların yaşayış şekillerini belirleyen en önemli unsur olmuştur. Buldukları coğrafyaya göre de insanların yaşam ve geçim unsurları şekillenmiştir. İbrahim Kafesoğlu'na göre de bozkırdakiler "çoban" kültürünü (besicilik) meydana getirmişlerdir.⁶⁸ Göçebe olan Kitanlar içinde hayvancılık temel yaşam unsurlarından birisi olmuştur. Hayvancılık sadece yaşam şekillerini belirlemekle kalmamış boyların geçimlerini de sağlamıştır. Hayvancılık haricinde diğer bir ekonomik geçim kaynağı tarım olmuştur. Kitanların diğer bir kısmı da tarımla uğraşmıştır. Tarımla uğraşan kısım daha çok Çin'e daha yakın olan boylar olmuştur.⁶⁹ Kitanların ekonomisinde öne çıkan tarım ve hayvancılık dışında avcılık ve balıkçılık ile uğraşan kesim de bulunmaktadır.

Ekonomiyi belirleyen tüm bu uğraşlara baktığımızda birbirinden farklı nitelikte olduklarını görmekteyiz. Bir kesim balıkçılık ile uğraşırken bir diğer kesimin de deve ile uğraşmaktadır. İki uç noktadaki bu uğraşların en önemli açıklaması coğrafya olmalıdır. Mançurya genel olarak bozkır bitki örtüsüne sahiptir fakat Mançurya'yı çevreleyen coğrafi faktörler önem taşımaktadır. Bu farklılıklardan Kitan boyları yararlanmış ve boyların yaşam alanlarına göre yaptıkları faaliyet farklılık göstermiştir. Anlaşılacağı üzere coğrafi özelliklerdeki farklılıklar Kitanların yaşam tarzlarını etkilemiştir. Bu etkileşim ise hayvancılık, balıkçılık, tarım gibi birbirinden farklı yaşam ve geçim biçimlerini oluşturmuştur. Tüm bunlar ise ekonomik kaynakların çeşitliliğe yol açmıştır.

Liao Hanedanı'nın kurulmasından yüzyıllar önce Çin yıllıklarında Kitan sürüleri anlatılırken özellikle koyun, öküz ve atların erken dönemlerde dahi Kitanların yaşayışlarının bir parçası olduğundan bahseder.⁷⁰ Kitanlar, gündelik yaşamlarında koyun ve at sürüleriyle ilgilenip hayatlarına idame ettirirken savaş zamanında bu sürülerden yararlanırlardı. Özellikle at sürüleri Kitanlara büyük avantajlar sağlamaktaydı.

⁶⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 46.

⁶⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 40. bs, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016, 205.

⁶⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 6.

⁷⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949: 115.

Göçebeler için at, hayatın önemli bir parçasıydı. At, bozkır insanının sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve dini hayatında önemli bir yer tutmuştur.⁷¹ Çok yönlü şekillerde yararlanılan atın sütünden kımız yapılmış besin, savaş zamanı manevra yeteneği ile avantaj, avcılık sırasında sürati ile hızlı atak gücü, binek hayvan olması sebebiyle de göç esnasında yarar sağlamıştır. Bunların dışında at, dini yönden de kendisine bir yer edinmiştir. Kitanlar, kutsal ayinlerinde bir at ve bir öküz sunarlardı.⁷²

At, Kitanlar için de çok önemli bir konuma sahipti. Ülkeler ve insanlık bakımından, tarihi hemen hemen her çağ için değerli olan at, farklı açılardan fayda sağlayan bir hayvandı. Askeri değeri de çok yüksek olan at, sadece binek bir hayvan olmakla kalmayıp savaş alanında da başarılar kazandırıyor. At hem askeri faaliyetlerin gerçekleşmesinde hem de bu faaliyetlerin korunmasında önemli rol oynamıştır.⁷³ Kitanlar atın değerini anlamış at yetiştirmenin yanı sıra atlı savaşçılar haline de gelmişlerdir.⁷⁴ Kitanlar, atı sadece kendileri için yetiştirip faydalanmamıştır. Ayrıca yetiştirdikleri atları başka yerlere tedarikini de sağlamışlardır. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Kitanların koşma konusunda son derece yetenekli olan çok sayıda at yolladığı bilinmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla her alanda bu kadar ön plana çıkan at, Kitanlar içinde en değerli konuma gelmiştir. Verilen bu değer gerekli koşulların sağlanmasıyla Kitanların büyük bir at zenginliği elde etmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁶

Göçebe hayatın bir diğer vazgeçilmez unsuru da koyun idi. Koyundan, her dönemde farklı şekillerde yararlanılmıştır. Sütünden çeşitli besinler, derisinden giyecek ve deri ürünleri etinden de bir diğer besin ögesi olarak faydalanılmıştır. Kitanların, koyun sütünden lor ve kaymak yapıp kullandıkları bilinmektedir.⁷⁷

Kitanlar, besicilikte at ve koyun dışında öküz, deve gibi hayvanları da kullanmıştır. Deve ve öküzden özellikle yük hayvanı olarak yararlanmışlardır. Kitan coğrafyasına

⁷¹ İlhami Durmuş, “Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-ev ve Demir”, **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1, sy 1, 2017, 21.

⁷² Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 42.

⁷³ Koçak, **Bozkır Atlı Süvarilerinin Teşkilatlanmaları, Saldırı ve Savunma Taktikleri, Teçhizatlar**, 17.

⁷⁴ Mote, **Imperial China**, 32.

⁷⁵ Edward Hetzel Schafer, **Semerkand'ın Altın Şeftalileri Türkler ve Uygurlar Döneminde Uluslararası Ticaret**, çev. Serkan Acar, bs. 2, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, 114.

⁷⁶ Bu durum her Kitan boyu için geçerli değildir. Boylar arasında genel besili hayvan miktarları kesin belli olmamakla birlikte bazı boyalarda binlerce baş sürü varken bazı boyalarda bu sayı oldukça azdı. Liaoshi'da yazan bilgiye göre birkaç koyun, bir veya iki at olmak üzere ondan az hayvanı olan boy halkı bulunmaktaydı.

⁷⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 116.

çok uyum sağlamayan deveyi muhtemelen süt ve yünü için beslemişlerdir. Bunun dışında Kitanlar, deveyi bazı küçük törenlerde kullanmışlardır.⁷⁸ Törenlerde deve kullanılırken büyük kutsal ayinlerde Öküzler sunulmaktaydı.

Elbette ki bu bahsi geçen bu hayvanların bakımı boy içinde rastgele ve düzensiz bir şekilde olmuyordu. Hayvan sürüleri aynı zamanda boyların temel ekonomik gücünü oluşturuyordu. Bundan dolayı hepsinin kurallar içinde bir yönetmeliği vardı. Hiyerarşi ile sağlanan bu düzenin başında pek çok sürüden sorumlu yetkili birisi vardı. Genel yetkilinin yardımcıları da bulunmakta idi. Bu yetkililer yerel sorumlular olup hayvanlara bizzat bakmazlardı. Sürülerin başında belirlenen çobanlar vardı. Çobanlar sayıları oldukça fazla sürülerle ilgilenebiliyorlardı. Örneğin Su Song iddiasına göre iki ya da üç kişi bin atlık bir sürüyü idare ediyordu.⁷⁹ Çobanlar dışında besicilikle ilgilenen aileler de görev aldı. Özellikle Liao Hanedanı zamanında da at her zaman Kitanlar için diğer hayvanlara göre daha üstün bir konumda oldu. Liao Shi'da Hun Nehri'nin kuzeyinde at sürüleriyle özel olarak ilgilenen ofislerin unvanlarının listesi yer almaktadır.⁸⁰ Sürüler ile ilgilenen ofislerin her birinin unvanları olması Kitanların at konusunda duyarlı olup onların üzerine çok titrediklerinin göstergesidir.

Kitanların bir kısmı, ekonomik olarak hayvancılığa kıyasla daha az gelir getirmesine karşın balıkçılık ile uğraşıyordu. Mançurya bölgesinin de içinden geçen Sungari⁸¹ ve Amur⁸² Nehirleri balıkçılık için elverişli ortamı oluşturmaktadır. Bu nehirler kışın donsa da Kitanlar, buz üzerinde delikler açarak yaz-kış balıkçılık yapmayı sürdürebilmiştir.

Balıkçılık dışında tarım da ekonomik olarak daha az katkı sağlıyordu. Kitan boyları içinde tarım ile uğraşanlar bulunuyordu fakat sayıları besiciliğe göre daha az kalıyordu. Tarım konusunda özellikle Yila boyu başı çekiyordu. Wittfogel ve Chia-Sheng'e göre tarımda çoğunlukla yoksul boy üyeleri, kadınlar ve savaş esirleri gibi insan gücü faktörleri kullanılıyordu.⁸³ Liao Hanedanı'nın büyük bir çoğunluğu tarıma

⁷⁸ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 42.

⁷⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 118.

⁸⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, 1949, 118.

⁸¹ Amur Nehri'nin bir kolu olup Kuzeydoğu Çin'de bulunur.

⁸² Dünyanın en uzun dokuzuncu Nehridir. Japon Denizi ile Obiotsk Denizlerini birleştiren Tatar Boğazı'nı aşarak Büyük Okyanus'a dökülür. Uzakdoğu Rusya ile Çin'in Mançurya bölgesi arasındaki doğal sınırı oluşturmaktadır.

⁸³ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 1949, 121.

bağlı yerleşik hayat sürdürse de hanedan öncesinde Kitan boyları ağırlıklı olarak kırsal göçebe hayatını benimsemişlerdir.

1.2. Kitanlar Dışındaki Diğer Halklar

Genel bakış ile Mançurya’da yaşayan Kitanları çevreleyen Uygur, Xia, Shiwei, Cürçenler gibi komşuları bulunmaktaydı. Bahsi geçen devlet ve boyları anlamak en az Kitanları bilmek kadar önemlidir. Bu sayede Kitanları çevreleyen bu devlet ve boyların ekonomik ve kültürel bakımdan hangi seviyede olduklarının tespitini yapabiliriz.

Neticede Kitanlar hakkında dönemin şartlarına göre coğrafyalarında nasıl bir konumda buldukları hakkında daha rahat çıkarımlarda bulunabiliriz. Bunun dışında Kitanların komşuları ile arasındaki etkileşimleri anlayarak kültürel arası farklılıklarda hangi kültürün daha baskın geldiğini, geçim kaynakları konusundaki işleyişler gibi konularda var olan benzerlikler ortaya koyulabilir.

Sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Kitanlar batısında Uygur Devleti bulunmaktadır. Doğu ve kuzeydoğu bölgesinde bulunan Cürçenler dağınık boylar şeklinde yaşamlarını sürdürmekteydi. Kuzey’de Moğolistan’ın uçsuz bucaksız ovalarında ise Shiwei, Xi, Tatarlar ve diğer savaşçı boy halkları bulunmaktaydı.⁸⁴

1.2.1. Uygurlar (745-840)

Uygurlar yedinci yüzyılın başlarından dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık iki yüz elli yıl içinde kitleler hâlinde farklı coğrafyalarda görülmüşlerdir.⁸⁵ Fakat genel yayılışı itibariye günümüzde ağırlıklı olarak Moğolistan’da bulunan Ötüken bölgesinde bulunmuş ve devletlerini bu noktada kurmuşlardır.

Uygurlar, Türklerin yıkılışın ardından oluşan boşluktan yararlanarak devlet kurma imkanını yakalamışlardır. Aslında Uygurlar, en eski kayıtlara göre ilk Gaoche (高車/Kanglı) boylarının arasında bir boy olarak daha sonra ise Töles boylarının arasında görünmüşlerdir.⁸⁶

Uygurların da içinde bulunduğu grup Türklere son verdikten sonra Basmıl kağanlığı içinde sol yani doğu yabgusu oldular. 744 yılına gelindiğinde ise Uygurlar Basmıl

⁸⁴ Mote, **Imperial China**, 1999, 32.

⁸⁵ Kürşat Yıldırım, “Uygur Kağanlığı’nın Tarihi Coğrafyası”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 120, sy 236, 2018, 91-112.

⁸⁶ Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri’nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 6. bs., İstanbul 2015, 197.

kağanını yenerek dokuz oymağı ile kendi Ötüken Büyük Uygur Kağanlığını kurdular. Uygurlar, II. Türk Kağanlığı kurulduğu zaman Dokuz Oğuzlara⁸⁷ katılmıştır. Dokuz Oğuzlar Uygurların katılması ile On Uygur adını almıştır. Basml Kağanlığı içinden çıkıp kendi devletlerini kuran Uygurlara, desteğini aldığı kalabalık nüfusa sahip Dokuz Oğuzlar önemli bir güç sağlamıştır. Böylece Uygurlar bağımsız devletini kurmuş ve Kutlug Bilge Kül ilk hükümdar olarak başa geçmiştir.

Uygurlar tarihleri boyunca Çin ile iyi anlaşma yolunu seçtiler. İyi ilişkiler kurmak amacı ile akrabalık bağlarını güçlendirdiler. Bu zamanlarda Uygurlar, Çin’de daha rahat otorite kurabilmek için ülkeye yardım ettiler ve yıllık vergi aldılar.⁸⁸ Buna karşın Çin’den gelen bazı entrikalar sonucunda Uygur kağanlık ailesinin gücünün zayıfladığı durumlar oldu.

Moyan Çor⁸⁹, Böğü Kağan⁹⁰ ve Kutluğ Bilge Kağan⁹¹ gibi gücü ve akıllarıyla ön plana çıkan hükümdarlara sahip olan Uygurlar ilk başlardaki otoriteyi koruyamadığı için⁹² dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren gerilemeye başladı. Kırgızların 840 yılındaki saldırısı ile devletin sonu geldi.

Kırgızların saldırısı ile 840 yılında Uygur devleti yıkılsa da Uygurlar tamamen yok edilmedi. Bu yıldan itibaren tek çatı altında toplanmış olan Uygurlar bölünerek farklı coğrafyalara dağıldılar. On beş boy batı da bulunan Karluklara gitti. Bir grup Kansu’ya giderek burada Ganzhou (甘州) şehrinde yeni bir devlet kurdular. Bu bölgede kurulan Uygur devleti Sarı Uygur devleti olarak kayıtlara geçti. On üç boyların oluşturduğu bir grup Çin’in güneyine gitti. Shiwei’lere katılan ve Beşbalık bölgesine giden Uygurlar da oldu. Uygurların en büyük topluluğu olan kısım Doğu Türkistan’a göç edip Turfan, Kuça, Karaşar şehirlerine yerleştiler ve bu son gruplar kaynaklarda Dokuz Oğuz adını aldılar.⁹³

⁸⁷ Dokuz Oğuzların içinde bulunan boylar şu şekildedir; Pugu (仆骨), Hun (浑), Bayırku (拔野古), Tongra (同羅), Sijie (思結), Qibi (契苾), Abusi (阿布思), Gulunwugusi (骨倫屋骨思) ve Uygur (回紇).

⁸⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, “Uygurlar”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, 242.

⁸⁹ Uygur kağanlığının önemli yazıtları içinde yer alan runik yazılı Şine-Usu yazıtı Moyan Çor Kağan adına 759 yılında dikilmiştir.

⁹⁰ Maniheizm dinini resmen kabul eden kağan.

⁹¹ Uygur Kağanlığı Kutluk Bilge Kağan zamanında (744-747) en güçlü dönemini yaşamıştır.

⁹² Tahta çıkan hükümdarların ülkeyi yönetimi dışında 839 yılında yaşanan ağır kış şartları ve hayvan sürülerinin telef olmasının beraberinde getirdiği kıtlık Uygurların çöküşünü hızlandıran süreçlerden birisi olmuştur.

⁹³ Çandarlıoğlu, 242-243.

Kitanlar, Uygur Kağanlığının güçlenmesinden itibaren 840 yılında bölünüp ayrılmalarına kadar Uygurlara bağlı olmuşlardır.⁹⁴ An Lushan isyanı sırasında Çin, Uygurlardan yardım istemiştir. Uygurların başında olan Moyan Çor ise bu teklifi muhtemelen Çin üzerinde baskı sağlamak amacıyla kabul etmiştir. Bu sırada An Lushan'ın kumanda ettiği ordusunun içinde Kalmık, Kitan, Ch'i-pi gibi boy halkları yer almaktaydı. Uygurlar isyanı sırasında yirmi gün içinde önemli yerleri zapt etmeyi başardı.⁹⁵ İsyanın bastırılmasında önemli rol üstlenen Uygurlar, isyan sırasında Kitanları da yenmişlerdir. Nitekim Moyan Çor'un Kitanları mağlup etmesiyle hem Kitanlar hem de diğer boylar Moyan Çor'a bağlandı ve yıkılana kadar bağlılıklarını sürdürdüler. Bağlılık süresi içinde Kitanlar ile Uygurlar arasında evlilik yoluyla ilişkiler artırıldı.

Uygur Kağanlığının yıkılışından sonra Kansu'ya giderek orada Ganzhou şehrinde yeni bir devlet kuran Sarı Uygurlar 940 yılından sonra Kitanların nüfuz sahası içinde bulundular.⁹⁶

Siyasi olayların dışında Uygurlar ve Kitanlar arasında kültürel etkileşimler de yaşanmıştır. Kitanlar metinlerinde rastlanan bilgiler onların muhtemelen Uygurlardan dolayı Maniheizm'den etkilendiği sonucunu çıkartıyor. Ayrıca kumaş para da Uygur tüccarları aracılığıyla Kitanlar içinde yayılmıştır. Hatta Kitanların madeni paranın yaygınlaşmasından sonra bile kumaş para kullanmaya devam ettiği kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁷

1.2.2. Tangut Xixia (1038-1227)

Tangutların muhtemelen Qiang (羌) nüfusundan olan Tibetlileşmiş bir Xianbei⁹⁸ olduğu düşünülmektedir.⁹⁹ Nitekim en eski Çin kayıtlarında da Tangutlar için Tang-xiang Qiang (唐襄羌) adı kullanılır ve Qiang'ın torunları olarak tanımlanırlar.¹⁰⁰ Tangut adı ilk olarak 735 yılında Orhun Yazıtlarında görülmektedir. Daha sonra Hotan ve Soğd metinlerinde geçen Tangut adı Tibet adının farklı yazılış biçimine

⁹⁴ Almas, **Uygurlar**, 289.

⁹⁵ Gülçin Çandarlıoğlu, "Uygurların Çinlilere Yaptıkları Yardımlar ve Bunların İçyüzü", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi**, sy 31, 1977, 37-46.

⁹⁶ Çandarlıoğlu, "Uygurlar", 243.

⁹⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 171.

⁹⁸ Tangutların Xianbei kökenine bağlanması meşruiyet kazanmak için yapıldığı düşünülmektedir.

⁹⁹ Ruth W. Dannel, "Who Are The Tanguts? Remarks On Tangut Ethnogenesis And The Ethnonym Tangut", **Journal of Asian History** 1, sy 18, 1984, 81.

¹⁰⁰ Ruth W. Dannel, "The Hsi Hsia", **The Cambridge History of China**, ed. Herbert Franke ve Denis Twitchett, c. 6, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 155.

benzetilir.¹⁰¹ İlerleyen dönemde ise Tangut, Amdo ve Kökonor bölgesinde yaşayan boylar için kullanılmaya başlayan kapsayıcı bir ad haline gelmiştir.

Geç Tang zamanında Amdo bölgesinde yaşayan Tangutlar, Tibet İmparatorluğu tarafından fethedilince Çin'e sığındılar.¹⁰² Burada Tangutlar Çin'e jimi (羈縻: gevşek dizgin)¹⁰³ sistemi içinde bağlandılar. Muhtemelen Tabgaç/Tuoba (拓跋)¹⁰⁴ soyundan geldiği düşünülen lider etrafında Ordos havzasına giderek yerleştiler. Tang İmparatorluğu tarafından Tuoba reislerine imparatorluk soyadı olan "Li" verildi. Fakat Tuoba reisleri bu soyadı kullanmadı. An Lushan isyanı Tangutlar için de önemli bir nokta oldu. Uygurların isyanı bastırma konusundaki desteğinden sonra Tangutlar içinde bölünmeler yaşandı. Her daim Tang İmparatorluğuna sadık kalan Tuoba tarafında yer alanlar bağlılıklarını sürdürürken bazı Tangut klanları Tibet tarafına geçti.

Tangutlar için önemli bir dönüm noktası da Uygurların ve Tibet İmparatorluğunun çökmesi ile gerçekleşti. 9. yüzyılı kapsayan bu süreçte art ardına gerçekleşen yıkılışlar neticesinde özellikle Ordos bölgesinde güç boşlukları oluştu. Yıkılan devletlerden ayrılan halklar civar bölgelere dağılırken beraberlerinde kargaşa ve yağmayı da götürüyorlardı. Tang İmparatorluğunun da eski gücünü günden güne yitirdiği dönemde bu kargaşayı kontrol edemiyordu. Bu sürecin başlangıcında Tangutlar zorluklar yaşasa da süreci avantaja çevirerek Tuoba liderliğinde siyasi birliklerini sağladılar. 982 yılında bağımsız devletlerini kuran Tangutlar, 1038 yılında resmi bir şekilde hanedanlarını ilan etiler. Moğollar tarafından işgal edilene kadar 245 yıl bölgede varlıklarını korumayı başardılar. Xiaxia yıkıldıktan sonra Tangutlar asimile olarak kayboldu. Tangutların bir kısmı Moğollar içinde "Semuren"

¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dannel, "Who Are The Tanguts? Remarks On Tangut Ethnogenesis And The Ethnonym Tangut", 79-82.

¹⁰² Kubilay Atik, "Dynastic Relations in East Asia During the 10th-14th Centuries", Doktora Tezi, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2017, 135.

¹⁰³ Jimi (Gevşek Dizgin) sistemi bir çeşit özerk yönetim şeklidir. Çin sınırlarında bulunup farklı boylardan gelen yabancı halkların yaşadıkları bölgelerde kurulan özel yönetim merkezlerine verilen isimdir. Jimi sistemi için bkz. Gökçen Kapusuzoğlu, "Tang Çin'inde Türk Baskısı: Jiedushi (Bölge Valisi) Uygulamasının Ortaya Çıkışı", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy 72, 2021, 189-206.

¹⁰⁴ Tuoba'nın soylu bir kökene sahip Xianbei soyadı olduğu düşünülmektedir.

(色目人) olarak sınıflandırılarak yer alsa da bir süre sonra asimile olarak Moğollara karıştılar.¹⁰⁵

Ordos havzası Gansu koridorunu kapsayan bir bölgeye yerleşen Tangutlar için bu bölge askerî açıdan tehlikeye açık bir konumdaydı. Örneğin Tatarlar Xi Xia (西夏) ülkesine girerek binden fazla aile fertlerini, koyun ve sığır gibi hayvanları götürmüşlerdi.¹⁰⁶ Fakat Tangutlar coğrafi dezavantajını, ekonomik açıdan avantaja çevirdiler. Bölgenin şartlarını ve komşularına özellikle de Çin'e yakınlığını kullanarak önemli bir pazar oluşturdu. Geçim kaynaklarından birisi olan hayvancılık aynı zamanda Tangut ekonomisinin de önemli bir parçasıydı. Fakat özellikle at, koyun ve deve Tangut ordusunun da önemli bir parçasıydı. Tangutlar hayvancılığı devlet tekeline alarak hem komşularının güçlenmesini engelledi hem de Tangut devletinin güçlü kalmasını sağladı.¹⁰⁷ Diğer bir ekonomi kaynakları olan tuz Tangutların Çin pazarındaki önemli ihracat ürünüydü.

Göçebe halklar içinde at önemli bir konuma sahipti. Kitanlar gibi Tangutlar da at yetiştiriciliği ve ticareti konusunda önde gelen halklar içinde yer alıyorlardı. Bu yüzden Kitanlar ve Tangutlar at ticaretinde birbirlerine rakip konumdaydılar. Aralarındaki rekabet sadece bu konuda değildi. Zubu (祖逋) Tatarları, Kitanları taciz edip bölgelerinde tehdit unsuru oluşturuyorlardı.¹⁰⁸ Bu tehdit Tangutlar için de söz konusuydu. Ancak oluşan ortak tehdit karşısında dahi müttefik olmayı düşünmeyerek aralarındaki rekabete devam ettiler.

Shatuo Türkleri, Ordos bölgesinden Tangutları çıkartarak bölgeyi kendi kontrolleri altına almak için çabalıyordu. Shatuo Türkleri, Tangutlar ile Liao Hanedanı arasında ittifak olduğundan şüpheleniyordu. Fakat Tangutların Kitanlar ile neredeyse tüm tarihleri boyunca ilişkileri sürtüşmeli durumdaydı. Kitanları kendileri için daha büyük bir tehdit olarak görüyorlardı. Bu yüzden Tangut liderleri bölgelerini Shatuo Türklerinden ve Kitanlardan korurken aynı zamanda Tangut boylarını bir arada tutmaya çalışırken büyük bir efor sarf ediyordu.

¹⁰⁵ Endymion Wilkinson, **Chinese History: A New Manual Fourth Edition**, 4., Cambridge, Massachusetts: Endymion Wilkinson, 2015, 773.

¹⁰⁶ Türikoğlu Gökalp, **Türk Kağanlığının Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan'da Boylar**, 1., İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022, 87.

¹⁰⁷ Kubilay Atik, "Ortaçağ Bozkır Devletlerinde Hayvancılık Üzerine Yasalar: Tangut Devleti Örneği", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sy 2, 2020, 187.

¹⁰⁸ Atik, "2017", 142.

Tangutlar devletlerini kurdukları zaman etrafında birbiri ile rekabet içinde olan iki güç unsuru vardı; Çin’de bulunan Song (宋) Hanedanı ve Mançurya ile Çin’in bir kısmını kapsayan Liao Hanedanı. Song ve Liao birbirleri ile özellikle on altı eyalet meselesinden dolayı savaş halindeydi. İki tarafın fakat bilhassa Kitanların bölgede varlığını koruyabilmesi için kısa süreli barış yapılsa da savaşlar hep devam etti. Bunun yanında Tangutlar da Kitanlara karşı zafer kazanmak zorundaydı. Kitanlar için Song oldukça çekişmeli bir rakipti. Song için de Xixia ve Liao bölgelerinin işgali önemliydi. Song bu isteğini yerine getiremedi fakat buna karşılık Kitanlar ve Tangutlar tekrardan aynı amaç uğrunda bir kez daha birleşmeyi başaramadı. Kitanlar ve Tangutlar birleştiği takdirde muazzam bir askeri güç kurabilecekken aralarından ilk baştan beri süregelen güvensizlikten dolayı bu başarısız oldu.¹⁰⁹

1.2.3. Cürçen Jin Hanedanı (1115-1243)

Cürçenlerin (女真), Tang döneminde Balhae (渤海) Krallığına bağlı olan Malgal (靺鞨) boylarının torunları olduğu düşünülmektedir.¹¹⁰ Ancak tarihi kaynaklardaki yazım tutarsızlığından dolayı Cürçenlerin kökeni oldukça tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Cürçenlerin adı on altıncı yüzyıla kadar pek çok farklı şekilde görülmüştür; Lüzhèn (魯真), Nüzhi (女直), Cürçen, Juzhen (俱真). Bunların dışında Cürçen adının Cürşed ya da Cürşid olarak yazılan Moğolca biçimleri de bulunmaktadır.¹¹¹ Cürçenler tarafından kurulan Jin (金) Hanedanı’nın adına baktığımızda kökeni Anchuhu Nehri’ne¹¹² (安出律河) dayanmaktadır. Anchuhu Nehri (günümüzde Çin’de bulunan Ashi Nehri), Jin Hanedanı’nın kurucusu olan Aguda’nın (阿骨打) boyunun geldiği bölgede yer almaktadır.¹¹³ “Altın” anlamına gelen nehir adı daha sonra hanedan adı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Çingis (Cengiz) Kağan’ın Çin istilalarından bahseden Cüzcani, Tabakat-ı Nasırı adlı eserinde Jin hükümdarı için “Altın Han” ifadesini kullanmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Atik, "2017", 144.

¹¹⁰ Atik, "2017", 157.

¹¹¹ Herbert Franke, “The Chin dynasty”, **The Cambridge History of China**, ed. Herbert Franke ve Denis Twitchett, c. 6, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 216.

¹¹² Anchuhu Nehri, günümüzde Ashi Nehri olarak bilinen Doğu Mançurya’da bulunan nehirdir. Songhua Nehri’nin sağ kolu olarak bilinmektedir.

¹¹³ Wilkinson, **Chinese History**, 771.

¹¹⁴ Cüzcani, **Tabakat- ı Nasırı Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, 47.

Kaynaklarda Cürçenlerin yaşadığı yerler ve yaşam tarzlarına göre üç farklı grupta görülmektedir. Bir kısmı Liao Hanedanı içinde Mançurya ovasına, bir kısmı Sunggari Nehri bölgesinde Kitanların askeri kontrolü altında başka bir kısmı da Amur Nehri'nden gelerek orta ve aşağı Sunggari Nehri¹¹⁵ boyuna yerleşmişlerdir.¹¹⁶ Liao Hanedanı yönetimi içinde Mançurya ovasında yaşayan Cürçenler için “medeni” tanımını yapılırken Amur Nehri'nden gelip Sunggari Nehri'nin orta ve aşağı bölgelerine yerleşenler için “medeniyetsiz, barbar” tanımı yapılmaktadır.¹¹⁷ İki taraf arasındaki temel fark Mançurya ovasında yaşayan Cürçenler tarımla uğraşıp at yetiştirirken Sunggari Nehri'nin olduğu bölgeye yerleşenler ormanda yaşamlarını sürdürmektedir.

Başlıca Balhae Krallığı içinde görülen Cürçenler, Kitanların Balhae'yi işgalinden sonra siyasi olarak birleşme sağlayamadı. Üç farklı yere ayrılan Cürçenler için tamamen Kitan egemenliği altına girerek yönetilmesi söz konusu değildir. Bu noktada Liao Hanedanı, Cürçenleri direkt kendilerine bağlı hale getirmek yerine jimi sistemini uygulamış olabilir. Muhtemelen Liao Hanedanı jimi sistemi ile kendi sınırlarında görülen Cürçen boylarını siyasi açıdan kontrol altında tutabilmiştir. Nitekim Kitanlar, kendisine oluşturabileceği tehlikelere karşı Cürçen boylarının doğrudan Song ile temas kurmasını engellemeye çalışmıştır.¹¹⁸ Fakat Kitanların bu çabası doğruluğunu kanıtlayarak Hanedanı'nın yıkılmasının önüne geçememiştir.

Aguda önderliğinde Liao Hanedanına isyan eden Cürçenler, isyan hareketlerinde başarılı olarak Liao Hanedanı'nın yıkılmasına yol açtı. 1115'te Aguda tahta geçerek Jin Hanedanını kurucusu oldu. Liao Hanedanından Cürçenli bir reis in iadesini gündeme getirerek isyan bayrağını dalgalandırdı. Kısa sürede Mançurya'yı işgal ettiler. Cürçenlerin, Kitanlara karşı art ardına kazandığı bu zaferler sonu gelmez istekleri de beraberinde getiriyordu. Sadece Cürçenler ile uğraşmayan Liao Hanedanı, ekonomik olarak zorlanmaya başladı. Aynı zamanda Liao Hanedanı'nın yıkılışına giden sürecin içine girildi.

¹¹⁵ Kuzeydoğu Çin'de bulunan Songhua Nehri ya da Sunggari Nehri olarak adlandırılan bir nehirdir. Amur Nehri'nin en büyük kolu olma özelliğindedir.

¹¹⁶ Hok-lam Chan, “From Tribal Chieftain To Sinitic Emperor: Leadership Contests And Succession Crises In The Jurchen-Jin State, 1115-1234”, **Journal of Asian History** 33, sy 2, 1999, 108.

¹¹⁷ Chan, 107-108.

¹¹⁸ Atik, “2017”, 157.

1117 yılından itibaren Jin Hanedanı siyasi arenada özellikle komşuları ile ilişkilerde önemli atılımlar sergileyerek yeni politikalar oluşturdu. Bu noktada ortak sorun ve düşmana karşı Jin ile Song arasında yapılacak olan ittifak kaçınılmaz oldu. Jin Hanedanı, Liao Hanedanını hedef alarak Song ile ortak paydada buluşmak üzere sürekli diplomatik temaslarda bulunuyordu¹¹⁹ fakat aynı zamanda komşularından kendisine karşı oluşacak tehlikelerin de önüne geçmek istiyordu. Bu doğrultuda arkadan başka bir olası ittifakla Tangutların düşmanlığı ile karşılaşmamak için Xixia ile ılımlı ilişkiler sürdürdü. Xixia ise karşılığında Jin Hanedanını tanıyarak meşruluğunu onaylamış oldu. Böylece Cürçenler askeri alanda olduğu kadar diplomatik açıdan da hünerlerini sergiliyorlardı. Cürçenlerin bu hünerlerinin ardında Balhae kökenli, Çin tarzı eğitim almış olan Yang Po danışmanın etkisinin de olması muhtemeldir.¹²⁰

1123 yılında Jin Hanedanı Song ile bir anlaşma imzalayarak ittifak içine girdiler. İki tarafın anlaşmaya oturmalarının asıl amacı Liao Hanedanı idi. Bundan dolayı Jin ve Song doğal bir müttefik haline geldi. Liao Hanedanı'nın yıkılması neticesinde Song ile aralarında uzun dönemdir süre gelen on altı eyalet sorunu Song lehine sonuçlanacaktı. Cürçenler ise adeta Kitanların yerini alacaktı. Anlaşma koşullarına bakıldığında Song yıllardır arzuladığı üzere on altı eyaleti alırken Jin'e yıllık haraç ödeyecek ve en önemlisi de Jin'i bir imparatorluk olarak tanıyacaktı. Yedi yıllık görüşmeler sırasında Song'un eski gücünü yitirdiğini fark eden Aguda'nın her şeye rağmen ittifak kurma anlaşmasını imzalamasının ana sebeplerinden birisi de Song tarafından kendilerine düzenli olarak yıllık bir ödeme yapılacak olması olabilir. Yıllık düzenli bir gelir Jin Hanedanı için ekonomik açıdan kayda değer bir başarı idi.

Song ile Jin ittifakından kısa süre sonra Aguda, Song'un askeri gücünün tahmin ettiği gibi olmadığını anladı. Liao üzerine işgallere başladığında Song ordularının Güney başkenti olan Yen'i dahi fethetmeyi başaramamıştı. Song'un askeri yetersizliğine karşılık Jin orduları Batı ve Orta başkentleri fethettikten sonra bir de Güney başkentine giderek burayı da fethetmeyi başarmıştı.¹²¹ 1222 yılında Jin Liao Hanedanı'nın merkez başkentini de işgal etti. Merkez başkenti işgal edilen Liao

¹¹⁹ Song ile Jin Hanedanından diplomatlar 1117 ile 1223 yılları arası yedi kez ittifak yapmak için toplandı.

¹²⁰ Atik, 159.

¹²¹ Franke, "The Chin dynasty", 225.

hükümdarı Tianzuo (天祚) kaçmak zorunda kaldı. Liao Hanedanına ağır bir darbe vurulmuş Song ve Jin hedeflerine yaklaşmış gibi gözüküyordu. Ancak tüm bu fetihler içinde iki ittifak arasında da gerçekler gün yüzüne çıkmıştı. Jin Hanedanı Song'un durumunun kötüye gittiğini fark etmişti. Bu farkındalığı kullanarak kendi lehlerine çevirmek isteyen Jin Hanedanı artık yıllık haraç ödemelerinin yanı sıra Liao Hanedanı'nın meşru halefi ve Song imparatorunun eşiği olarak görülme iddiasına girmişti.¹²²

Song ile Jin arasındaki anlaşmanın ardından Aguda'nın anlaşmayı imzalamasından (1123) kısa bir süre sonra ölmesiyle iki taraf için sorunlu dönemler başladı. Aguda'dan sonra kardeşi Wuqimai (吳乞買) Hanedanın başına geçti. 1125'te Aguda'nın oğlu Wolibu (斡離不) komutasında bir ordu Song başkenti Kaifeng'i (開封) kuşatmasının ardından Song'un yıllık ödemeyi artırması, bir Song prensini rehin olarak vermesi ve büyük bir savaş tazminatı ödemesi kararlaştırıldı.¹²³

Jin ile Song arasındaki anlaşma sonuçlarını vermiştir. 1125 yılında Liao Hanedanı yıkılarak bir kısım Kitanlar batıya kaçmış orada kendilerine Kara-hitay Devletini kurmuşlardı. Ancak 1125'ten sonra Jin ve Song karşı karşıya gelmişti. Özellikle Jin Hanedanı'nın davranışlarındaki baskınlık dikkat çekmekteydi. 1137 yılına kadar süren bu anlaşmazlık Jin Hanedanı'nın Song'u yıkamayacağını görmesi neticesinde barış anlaşması ile son buldu. Bu aşamadan sonra Jin, Song'a karşı düşmanca tavır yerine iyi bir komşu ilişkisi yürütmeye çalıştı.

Zhangzong (章宗) döneminde Sarı Nehir'in taşması ve Song tarafından başlatılan saldırılar ekonomik sıkıntıları beraberinde getirdi.¹²⁴ Ekonomik sıkıntıların hemen ardından on üçüncü yüzyılın başlarından itibaren görülen Moğol tehlikesi ise yönünü Çin'e çevirmişti. Jin Hanedanı iç işlerinde ve dış mücadelelerinde zorlayıcı bir döneme girmişti. Kısa süre sonra 1234 yılında Moğollar Jin sarayını ele geçirerek Jin Hanedanına son verdiler.

Cürçenler tıpkı Kitanlar gibi Çin'de bulunan Çinli olmayan halk tabakasının bir parçasını oluşturuyordu. Mançurya bölgesinden Çin sınırları içine gelerek

¹²² Franke, "The Chin dynasty", 225.

¹²³ Atik, "2017", 162.

¹²⁴ Jacques Gernet, **A History of Chinese Civilization**, bs. 2., Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 358.

Hanedanını kuran iki halk unsuru da Çin'e tamamen yayılamamış kısmen Çin'in kuzey sınır bölgelerinde yönetimlerini sürdürmüşlerdir. Buna rağmen Çin üzerinde etkiler bırakarak yabancı unsur yönetimi olarak adlandırılan bir zincirin halkası olmayı başarmışlardır. Kitanların Liao Hanedanını kurması ile başlayan bu halka Cürçenlerin Jin Hanedanını kurması ile devam etmiş nihayet Moğolların bir bütün halinde Çin'in tamamını ele geçirmesiyle son bulmuştur.

1.3. Çinliler

Çin'i ve Çin'de yaşamış olan halkları anlamak için coğrafyayı bilmek önemli bir unsurdur. Günümüzde Çin denildiğinde, doğusu Büyük Okyanus ile sınırlanan, kuzeyinde Çin Seddinin ardında kalan Moğolistan ve güneybatısı ise Hindiçin ile çevrelenmiş Doğu Asya ülkesi akıllara gelmektedir. Bu bölgede aynı dili konuşan, kültürü paylaşan ve siyasi çatı altında toplanmış kişilere de Çinli adı verilmektedir. Tarih boyunca Çin coğrafyası kurulan hanedan ve imparatorluklara göre siyasi haritada sürekli değişimler olmuştur. Bundan kaynaklı Çin sınırlarının kesin olarak belirlenmesi oldukça zordur. Çin coğrafyası temel olarak iki ekolojik ayırım üzerinden açıklanabilmektedir. Kuzey bölgesi bozkır ve çöl arazilerinden oluşurken Güney bölgesi tarıma elverişli havzalardan oluşmaktadır. Bu bölgeleri birbirinden ayıran, İç Asya'daki büyük K'un-lun Dağının (崑崙山) doğuya yaslanan sırtı olan Qin-ling sıradağlarıdır (秦嶺山).¹²⁵

Kuzey bölgesi Çinliler ile bozkır halklarının da karşılaştığı bir noktadadır. Çin Seddi'nin inşasının temel amacının da askeri amaçtan daha çok tarım toplumu olan Çinliler ile göçebe halk arasındaki sınırı belirlemek olduğu düşünülmektedir.¹²⁶ Çin Seddi, tıpkı Roma İmparatoru Hadrianus'un (117-138) Britanya'ya kuzey barbarlarından korunmak amacıyla 122'de yaptırdığı Hadrian Duvarı ya da Roma Duvarı adıyla bilinen yapı ile aynı amacı taşımaktadır. Çin'in kuzey sınır bölgesinde ya da Di Cosmo'nun tanımlaması ile Çin Seddi bölgesinde¹²⁷ bulunan Sarı Irmak ayırt edici coğrafi bir konumdur. Aynı zamanda tarihsel olarak Sarı Irmak Çin'in ve

¹²⁵ Wolfram Eberhard, **Çin tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947, 1.

¹²⁶ Bülent Okay, "Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş", **Bellekten** 57, sy 218, 1993, 29.

¹²⁷ Kuzey bölgesi günümüzde Çin sınırları içinde kalmaktadır; doğuda Liao Vadisi'nden başlayarak merkezi Ordos bölgesi olmak üzere T'ai-hang Dağları'na (太行山) batıda ise Ning-xia (寧夏)-Qing-hai'a (青海) kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nicola Di Cosmo, **Antik Çin ve Düşmanları Doğu Asya Tarihinde Göçebe Gücün Yükselişi**, çev. Gaye Yavuzcan, 1. bs., İstanbul: Kronik Yayınevi, 2022.

Çinlilerin kökeni bakımından önemlidir. Bunun nedenlerinden birisi Çinlilerin yerleştiği ilk yer olarak Sarı Irmak kabul edilmesidir. Sarı Irmak, tarih boyunca Çinliler ve orada yaşayan diğer halklar için yaşamlarını belirleyici nitelikte olmuştur. Karasal iklim şartlarında olan bölgede yağışların da düzensiz olması tarım yapmanın önünde bir engel olmuştur. Sarı Irmak'ın ise belirli aralıklarda taşması tarım arazilerini etkilediği gibi toprağında yapısını bozmuştur. Bu yüzden burada yaşayan halk Sarı Irmak'ın taşma zamanını hesaplayarak ekim dikim işlerini yapmışlardır.

Güney Çin'in iki büyük önemli Nehri vardır; Kuzey bölgesinde Yangzi Irmağı (長江) ve Güney'de ise İnci Nehri (珠江).¹²⁸ Güney Çin, kuzeyin aksine ılıman ve yağış alan bir bölgedir. Erken tarihlerde Çin'in kuzey bölgesi daha yoğun olarak kullanılırken M.S. 3. yüzyıl itibariye güney bölgesine yerleşimler artmıştır. Özellikle Sui (隋) Hanedanı döneminde nüfusun büyük bir kısmı Yangzi Irmağı çevresinde toplanmıştır. Su kaynaklarının bolluğu ve iklimin ılımanlığı sayesinde bölgede yoğun olarak tarım faaliyeti yapılmaktadır.

Çağdaş Çince'de "Çin" için Zhongguo" (中國) kelimesi kullanılmaktadır. Çince "zhong" (中) karakteri merkez anlamında gelirken "guo" (國) karakteri ülke anlamına gelmektedir. Çinliler kendilerini dünyanın merkezinde görüp bu görüşe göre konumlandıklarından dolayı ülkelerine Zhongguo adını vermişlerdir. Çin için daha önce "Zonghua" (中華) ismi kullanılmaktaydı. Zonghua'da kullanılan "hua" (華) karakteri çiçek anlamındadır ve Shanxi¹²⁹ (山西) eyaletinde bulunan Huashan (華山) dağına¹³⁰ gönderme içermektedir.¹³¹

1.3.1. Tang Hanedanı (618- 907)

Li Yuan (李淵) tarafından kurulan Tang Hanedanı (唐朝) yaklaşık üç yüz yıllık tarihi ile Çin'de kurulan en uzun dönemli hanedanlardan birisi olmuştur. Çin tarihi açısından da dört yüz yılı aşkın sürede Çin'i yöneten Han (漢) Hanedanı (MÖ 206–MS 220) kadar önemli bir yere sahiptir.

¹²⁸ Eberhard, **Çin tarihi**, "1947", 5.

¹²⁹ Shanxi, "shan" (山) karakteri dağ, "xi" (西) karakteri batı anlamına gelen karakterlerin birleşiminden oluşmuş bir isimdir. Dağın batısı anlamına gelmektedir. Burada kastedilen, Taihang dağıdır. Shanxi eyaleti adını bulunduğu coğrafi konumundan almıştır.

¹³⁰ Çin'de yer alan beş büyük dağdan birisidir. Dini yönden de önemi olan Huashan dağı bitki yönünden de oldukça zengin bir yapıdadır. Çeşitli ilaçların üretimi için değerli bitkilere sahiptir. Çinliler için şifa bulmak, ölümsüzlük aramak gibi sebeplerden dolayı önemli bir yeri vardır.

¹³¹ Atik, "2017", 38.

Çin tarihi boyunca hanedan kuran diğer isyancı liderlerin pek çoğu gibi Li Yuan'da soylu bir aileye mensuptu. Li Yuan'ın bilinen ataları arasında Kuzey Zhou'nun (北周) kuruluşunda devletin sekiz destekçilerinden (八國主) birisi olan büyükbabası Li Hu (李虎) bulunmaktadır.¹³²

Li Yuan Tang Hanedanını kurmadan önce, Sui Hanedanı'nda Shanxi bölgesinde vali idi. Longxi Garnizonuna (隴西鎮) atanması ile Sui Hanedanı içinde itibarı arttı. Stratejik açıdan önemli olan Longxi garnizonundayken Türklere karşı sergilediği mücadeleler dikkate değerdi.

Sui Hanedanı içinde önemli bir nüfuz kazanan Li Yuan 617 yılına gelindiğinde isyan hareketinde bulundu. İsyanı sırasında en büyük destekçisi oğlu ve Tang'ın ikinci hükümdarı Li Shimin (李世民) oldu. İsyan teşebbüsünden sonra Sui Hanedanının yönetimini kademeli olarak kendi elinde toplamaya başladı. Önce tahta Yang You'yu (楊侑) çıkararak kukla hükümdar haline getirdi. Sonrasında ise bütün gücü eline alarak Tang Hanedanını kurdu (618).¹³³

Li Yuan, hanedanlığı kurduktan sonra bir taraftan ülke içinde çıkan isyanlarla uğraşırken diğer taraftan dışarda Türkler ile mücadele devam ediyordu. Hatta bu dönemde Türkler, Tang Hanedanı'nın iç işlerine de karışmaya çalışıyorlardı. Türkler ile mücadele de daha öncesinde de Li Yuan'ın her zaman yanında olan oğlu Li Shimin etkin oldu.

Li Shimin babasının ölümünden sonra Taizong (太宗) adı ile tahta geçti. Ayrıca babası Li Yuan'ın adını da Gaozu (高祖) olarak değiştirdi. Tang tahtına geçen Taizong kurulmasında büyük rolü olduğu Hanedanı yönetmeye başladı. Askeri safhanın ardından hanedan için sosyal ve ekonomik anlamda çeşitli reform ve yenilik

¹³² Howard J. Wechsler, "The founding of the T'ang dynasty: Kao-tsu (reign 618-26)", **The Cambridge History of China**, ed. Denis Twitchett, c. 3, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 150.

¹³³ Li Yuan'ın bu kadar kısa bir sürede gücü elinde toplayıp isyan hareketinde bulunması ve Sui Hanedanına son vermesi hakkında kehanetlerinde etkisi olabilir. Sui Hanedanının son zamanlarında tahta "Li" soyadında birisinin rakip olarak çıkacağı yönünde kehanetler konuşuluyordu. Hatta bu kehanetle ilgili şarkılar bile söylenmeye başlanmıştı. Sui Hanedanının da kötü gidişatını farkında olan başta Li Yuan'ın askeri görevde olan arkadaşları daha sonra da halk bu yüzden isyan hareketini destekleyerek daha hızlı yükselmesini kolaylaştırmış olabilir. Yine de böyle bir kehanetin oluşmasında muhtemelen asıl pay Li Yuan'ın ailesinin saygın aristokrat sınıfından olması ve kariyerinin zirvesinde olan karizmatik bir lider imajını vermesidir. Detaylı bilgi için bkz. Wechsler, 154.

dönemi başlamıştı. İlgisini büyük ölçüde topladıktan kısa süre sonra Hanedanın sosyal ve ekonomik anlamda refah seviyesinde de artış görüldü.

Türk tarihçiliğinde “Kür Şad İsyanı” olarak bilinen olay Taizong döneminde gerçekleşmiştir. Asıl hedef Taizong’u öldürmek olsa da isyan hareketi başarıya ulaşamamıştır. Türkler hem içten hem dıştan Tang Hanedanına karşı saldırılarda bulunsa da başarılı olunamıyordu. Tang için başka bir sorun oluşturan halk ise Sir Tarduşlardı. Fakat çok geçmeden Sir Tarduşların da Tang’a tabi olmasıyla sorunlar engellendi. Türkistan bölgesinde bu olaylar yaşanırken Kore’de de Silla, kendisine saldıran Goguryeo’ya karşı Taizong’tan yardım istedi. Taizong, çağrışı kabul ederek Goguryeo’yu mağlup etti.

Güçlü bir hükümdar imajı çizen Taizong’tan sonra tahta Gaozong (高宗) çıktı. Gaozong’un kısa süren yönetiminin hemen ardından yerini İmparatoriçe Wu Zetian (武則天) aldı. İmparatoriçenin tahta aday haline gelmesiyle ülke içinde isyanlar baş gösterdi. İmparatoriçe ise nihai çözüm yolunu yeni bir hanedan kurmakta buldu. İmparatoriçe Wu, Zhou (周) Hanedanını kurduktan sonra hızlı bir şekilde idari işleri tamamlayarak geçişi başlattı.

İmparatoriçe Wu, iktidara geldikten sonra özellikle bürokrasi alanında sert düzenlemeler yaparak imtiyazların önüne geçmeye çalıştı. Bunun dışında merkezileştirme konusunda da çalışmalar yaptı. Fakat Zhou’nun son dönemlerinde çıkan farklı güç odakları bu durumu tersine çevirdi. R. Guisso güç mücadelesine girenleri üç gruba ayırmıştır; bakanlar, imparatorluk ailesi ve evlilik yolu ile oluşan akrabalar.¹³⁴ Bunun dışında son yıllarda ortaya çıkan yolsuzluk, idari işlerde oluşan sorunlar, kötüleşen ekonomik durum ile ülke her geçen gün büyük bir iç soruna doğru gitmekteydi.

712 yılında tahta Tang Hanedanının en uzun imparatoru olan Xuanzong 玄宗 geçti. Xuanzong’un ilk yılları zayıflamış otoriteyi düzeltmekle geçerken son yılları ilk yıllarının tam aksine felaketlerle geçti. Xuanzong’un gözde generallerinden birisi olan An Lushan bu felaketin ve Erken Tang döneminin bitmesinin de tetikleyicilerinden birisi oldu.

¹³⁴ Richard W. L. Guisso, “The reigns of the empress Wu, Chung-tsung and Jui-tsung (684-712)”, **The Cambridge History of China**, c. 3, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 321.

Soğd baba ve Türk anne kökenine sahip olan An Lushan, 755 yılının son aylarında kendi birliklerinin ve Tongra, Kitan, Hsi ve Shih-wei boyundan oluşan ordusu ile bir imparatorluk fermanı aldığını iddia ederek isyan etti.¹³⁵ Tang, An Lushan'ın isyanı karşısında direniş gösteremeyince kısa sürede pek çok yer işgal edildi. 756 yılının başında Greater Yen adında hanedan kurmak için girişimde bulundu.¹³⁶ İsyanı bastıramayan Tang, Uygurlulardan yardım istedi. Uygurlar çok yakınlarında olan Tang Hanedanı'nın içine düştüğü durumdan istifade etmek için yardım etmeyi kabul etti. Kısa sürede Uygurlar sayesinde An Lushan isyanı bastırıldı. An Lushan isyanından hemen sonra bir isyan daha çıktı. Çıkan bu isyanı da Uygurlar bastırmayı başardı.

An Lushan isyanı kadar isyanı tetikleyen ve arka planda yatan unsurlarda önemlidir. Tüm bunların birleşimi hemen ardından gelen köylü isyanlarına ve Çin'in en uzun soluklu hanedanlarından birisi olan Tang Hanedanı'nın çöküşüne vesile olan faktörler olmuştur. Ekonomik ve politik gibi pek çok faktörün yanında en önemlisi askeri faktör olmuştur. Çünkü An Lushan, merkezi hükümetin doğrudan kontrolünden uzak bölgelerde yer alan büyük ve sürekli orduların komutanı olarak görev yapıyordu, bu yetkisinden Hanedanın ona tanıdığı unvan ve gücünden yararlanarak isyan hareketinde bulundu ve kendi Hanedanını kurmaya teşebbüs etti.¹³⁷ Tang'ın güçlü olduğu dönemde sınır bölgelerindeki hatta sınır dışındaki bölge ve boylar emperyal şekilde kontrol edilebilirdi. Fakat iç kargaşa ve sorunlar önce kontrol mekanizmasının daha sonra merkezi otoritenin gücünü kırdı.

An Lushan isyanı ile Tang Hanedanı'nın merkezi otoritesi çökmenin eşiğine geldi. Daha sonra tahta çıkan hükümdarlar durumu toparlamaya çalışsa da sonuçsuz kaldı. Bu süreçte Ekonomi düzeltilmeye çalışılsa da dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren baş gösteren kıtlık köylü isyanlarının da habercisi oldu. Uzun seneler boyunca köylülerin art arda isyan hareketinde bulunmaları hanedanlığın merkezi otoritesini tamamen çökertti.

Tang Hanedanı için Talas savaşı (751) ile başlayan çöküş silsilesi yıllarca imparatorluğun tüm gücünü tüketmesine neden olan An Lushan isyanı (755) ile

¹³⁵ Denis Twitchett, "Hsuan-tsung (reign 712-56)", **The Cambridge History of China**, c. 3., Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 453.

¹³⁶ Twitchett, "2007", 455.

¹³⁷ Edwin G. Pulleyblank, **The Background and Early Life of An Lu-shan**, London, 1951, 95.

devam edip Huang Chao İsyanı (黃超亂: 875) ve baş gösteren kıtlıkla tamamlanmıştır.

Son dönemde Tang Hanedanı içindeki isyanları Shatuo (沙陀) Türkü olan Li Keyong (李克用) adlı komutan bastırdı. 10. Yüzyılın başlarına gelindiğindeyse Tang ordusunda bulunan Zhu Quanzhong (朱全忠), Tang Hanedanını yıkarak sonraki Liang (後梁) Hanedanını kurdu.

Tang Hanedanı kurulduğunda yetkisi Çin Seddine kadar uzanıyordu. Sekiz ve dokuzuncu yüzyıllarda gücü, selefi olan Han Hanedanından dahi daha geniş noktalara, İç Asya'nın içlerine kadar uzandığında boylara boyun eğdirerek Çin'in emperyal merkezine doğru çekti.¹³⁸ Tang Hanedanı'nın yayılması ile Konfüçyüsçü ideolojilerinin de yayılıp benimsediği görüldü. Goryeo (高麗), bu Konfüçyüsçü ideolojiyi benimseyerek hükümet modeli haline getirdi.¹³⁹ Bunun dışında daha önceden beri Çin'in uyguladığı bölme politikası hala uygulanabilir haldeydi. Tang Hanedanı uzun süre dış işlerinde gücünü bu şekilde korumaya çalışsa da iç karışıklıkların patlak vermesiyle dışardaki kontrollü sarsılarak yıkıldı. Tang Hanedanının dış işlerinde azalan gücünün en iyi örneklerinden birisi Tibetliler olabilir. Karışıkların hemen ardından Tibetliler, Tang ile diplomasi açısından eşitlik talebinde bulundular. Eşitlik, hiyerarşinin sarsılmasına yol açarken tarihte ilk kez Tibet devlet olmaktan çıkarak imparatorluk haline geldi.¹⁴⁰ Aslında bu bir baş kaldırı ya da meydan okuma olarak nitelendirilebilir. Benzer bu durum Tibetlilerin ardından Japonya tarafından da yaşandı.

Tang Hanedanı ile Kitanlar arası ilişkilere bakıldığında genel olarak izlenim, Kitan boylarının tamamı Tang idaresine girmediğini ve giren boyların da her zaman Tang Hanedanına sadık kalmadığını görürüz. Bununla birlikte Tang Hanedanı benimsemiş olduğu emperyal politika nedeniyle sınırın dışında kalan diğer göçebe boylar gibi Kitanları da her daim kontrol altında tutarak onların askeri gücünden yararlanmaya çalıştığı ortadadır.

¹³⁸ Owen Lattimore, **Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia**, 3. bs, Boston: Atlantic Little Brown, 1950, 187-188.

¹³⁹ Tang imparatoru Taizong'un ideolojisini içeren Zhenguan Zhengyao (貞觀政要) yayılarak benimsendi. Goryeo hükümetinde bu modele geçmesiyle Üç Daire ve Altı Bakanlık sistemi uygulandı. Jae Woo Park ve Pak Chaou, "Early Koryō Political Institutions and the International Expansion of Tang and Song Institutions", **University of Hawai'i Press**, 41 (2017), 26.

¹⁴⁰ Atik, "2017", 47.

Tang ve Kitan arasındaki ilişkiler imparatorluk soyadı olan “Li”nin verilmesi ve evlilik yolu ile güçlendirilmeye çalışılmıştır. “Li” soyadı sadece Kitanlara verilmese de Çin içinde prestij kazanmalarında etkili olmuştur. Kitan boy reislerinin Tang prensesleriyle evlenip akrabalık bağı kurması da iki taraf arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Ayrıca Tang prensesleriyle evlenen Kitan boy reisleri karşılığında bin top kumaş ve 70 gümüş eşya almışlardır.¹⁴¹

Kitanlar, Tang Hanedanı içinde askerî açıdan stratejik görevler üstlenmişlerdir. Tang’ın sınır noktalarında diğer göçebelerle olan ilişkilerinde tampon bölge özelliğini görmüşlerdir. Özellikle Kitan atlı okçuları Tang Hanedanı’nın sınır bölgelerinde savunma konumunda görev yapmışlardır. Kitanların askeri amaçlı bu görevleri Tang Hanedanı tarafından desteklenip ödüllendirilmiştir. Tang Hanedanı 720 yılının başında Kitanlara Türk saldırılarına karşı ön ödeme olarak iki bin top ipek verirken 722 yılında elli bin top ipek vermiştir.¹⁴² Tabi ki bu ödüllendirmeler stratejik açıdan yapılmıştır.

Kitanlar, An Lushan isyanından sonra Tang’tan ayrılarak Uygurlar tarafına geçmeye başladı. Bununla birlikte İmparatoriçe Wu’nun tahta geçmesiyle Kitanlar adeta sadık taraftan saldırgan tarafa doğru bir geçiş yaptı. 696 yazında yaşanan Yingzhou Başkomutanı Zhao Wenhui’nin (趙文暉) Kitan liderlerine yaptığı zorbalık isyan hareketinin zeminini hazırladı. Kitanların bu duruma karşı tepkileri ülke içinde yaşanan kıtlık sırasında Zhao Wenhui’nin gıda sağlamak amacıyla tarım ambarlarını açmaması ile halka da inerek büyük bir direniş gücünün oluşmasıyla isyan başladı.¹⁴³ İsyân, Kitanların Zhao Wenhui’yi yakalayarak öldürmesi ardından Hebei’yi yağmaları ile son buldu. Fakat daha sonrasında İmparatoriçe Wu’nun Kitanlara saldırması için Kapgan Kağan ile anlaştığı ve ödemeler yaptığı bilinmektedir.

1.3.2. Kuzey Song Hanedanı (960-1127)

Tang Hanedanı’nın yıkılması ile Çin’deki birlik bozuldu. Dağılan birliğin sonucunda Çin toprakları üzerinde farklı hanedanlar kurulmasıyla Beş Hanedan Dönemi (906-960) olarak adlandırılan dönem başladı. Tang Hanedanı’nın yıkılışında etkin olan Zhu Wen’in (朱溫) sonraki Liang Hanedanı’nı (907-923) kurması ile başlayan bu

¹⁴¹ Skaff ve Karam, *Sui-Tang China and its Turko-Mongol neighbors*, 223.

¹⁴² Skaff ve Karam, 256.

¹⁴³ Skaff ve Karam, 278.

süreç, sonraki Tang (後唐), Geç Jin (後晉), Geç Han (後漢) ile devam etmiş sonraki Zhou (後周) Hanedanı'nın (951-960) yıkılması ile son bulmuştur.

Sonraki Zhou Hanedanı (951-960) içinde general olan Zhao Kuangyin'in (趙匡胤) darbe yaparak Kuzey Song Hanedanı'nı kurdu.¹⁴⁴ Kuzey Song Hanedanı (960-1127) kurulduktan sonra Çin'de dağılan birliği yeniden sağlayarak Tang Hanedanı'ndan sonra tekrar merkezi otoriteyi kurmayı başardı.

Song Hanedanı kurulduktan sonra meşruiyetini sağlamak için bazı adımlar attı. Göğün oğlu olarak kabul edilen Çin imparatorları meşruiyetlerini sağlaması, Hanedanını yükseltmesi, yüce bir lider konumunda olması, komşu ve vassalları ile arasındaki farkı net bir şekilde koyması gerekmekte idi. Merkezi otoriteyi kurup Hanedanın önüne çıkabilecek engelleri ortadan kaldırabilmek için çalışmalara askeri adım ile başlandı.

Çin tarihi boyunca hanedanların yıkılışları her zaman saray darbeleri, generallerin çıkardığı büyük çaplı isyanlar, savaşlarda kullanılan askeri güç ve zorlayıcı fetih tehditleri ile gerçekleşmiş ve hep yeni hanedanlar bu olaylar üzerine kurulmuştur.¹⁴⁵ Askeri kökenli bir lider olan Taizu Zhao Kuangyin, Hanedanı'nın böyle bir sorunla karşılaşmasını önlemek için askeri alanda çalışmalara başladı. Zhao'nun Hanedanını kurarak tahta çıkmasının ardındaki en büyük destekçileri generaller oluşturuyordu. Onlara büyük bir borcu vardı fakat bu borç tarihi gerçekliği ve sonrasında ortaya çıkacak sorunları değiştirmiyordu. Ayrıca kendisi de darbe yaparak kendi Hanedanını kuran bir general olduğundan, generallere verilen otorite tavizlerinin nelere yol açabileceğini farkındaydı.

Song Taizu, kendisini destekleyen generallere karşı kan dökmek veya güç kullanmak orduyu yabancılaştırmaya başlayacağından dolayı generalleri başkent dışında kazançlı sivil görevlerle ödüllendirmek gibi zekice bir taktik kullandı.¹⁴⁶ Böylece generalleri ve onlara bağlı orduları kendisine ve daha sonraki haleflerine düşman

¹⁴⁴ Song Hanedanı (960-1279) bütün bir Song dönemini belirten bir isimdir. Fakat gerek siyasi olarak istikrarın olmamasından gerekse konum gereği sadece "Kuzey Song Hanedanı" (960-1127) dönemini anlatacağımdan dolayı karışmaması için coğrafi olarak "Kuzey" ayrımını yapmaya devam edeceğim. Kuzey Song Hanedanı teriminin kullanımı ve tartışması hakkında detaylı bilgi için bkz. Don J. Wyatt, "The Invention of the Northern Song", **Political Frontiers, Ethnic Boundaries, And Human Geographies In Chinese History**, ed. Nicola Di Cosmo ve Don J. Wyatt, New York: RoutledgeCurzon, 2005.

¹⁴⁵ Mote, "1999", 102.

¹⁴⁶ Atik, "2017", 69.

yapmadan olası askeri tehlikeyi merkezden uzaklaştırdı. Ayrıca generaller gittikleri zengin ve verimli yerler bakımından da memnun edilerek iki taraflı bir çıkar sağlandı.

Hanedanın geleceğini de etkileyen olası askeri sorunlar halledildikten sonra Kuzey Song'u yıllarca uğraştıracak on altı eyalet meselesine yönelindi. Shanxi ve on altı eyalet Kitanların elinde bulunuyordu. Fakat bu bölge daha öncesinde Tang yönetimi altında idi. Kuzey Song için sadece bir toprak parçası olmaktan öte anlamlar içeriyordu. Tang Hanedanı'ndan sonra halefi niteliğinde Çin'de hakimiyeti tek çatı altında toplamak isteyen Kuzey Song Hanedanı için on altı eyalet ayrıca meşruiyet simgelerinden birisi idi. Bunlar dışında askeri ve siyasi bakımdan stratejik öneme de sahip olan on altı eyalet coğrafi açıdan da Mançurya'ya açılan bir kapı özelliğindedi. Neticede Kuzey Song Hanedanı için ne pahasına olursa olsun alınması gereken bir bölge haline gelmişti. Toprak egemenliğini sürdürülmesi için de gerekli olan bu bölge aynı zamanda Hanedanın gerileyen sınırlarının bir göstergesi olduğundan Kuzey Song Hanedanı için siyasi bir saplantıya yol açtı.¹⁴⁷

Kuzey Song Hanedanı elinde olmayan Çin toprakları için hızlı bir fetih ve yeniden birleşme seferleri başlattı. Bu fetih hareketi ile Güney Çin'de egemenlik sağlandı. Ancak Kuzey bölgesindeki fetih hareketleri başarı ile sonuçlanamadı. Çünkü bu bölgede Shatuo Türklerinin hamisi olan Kitan orduları bulunuyordu. Song ve Kitan orduları bu bölgede ilk kez 969 yılında karşılaştıktan sonra 979 ve 986 yıllarında Song orduları tekrar bölgeye gitti. Fakat sonuç değişmedi, Kitan orduları Song kuvvetlerini bertaraf etmeyi başardı.

Kuzey Song Hanedanı, on altı eyaletin kontrolünü ele geçirmeyi başaramıyorlardı. Buna karşılık Kitanlar artık savunma pozisyonundan çıkarak saldırı pozisyonuna geçtiler. Kitan kuvvetleri Kaifeng'in yakınlarına kadar ulaştılar. Bu noktada tehdit altında olan Song ve ağır kayıplar veren Liao için müzakere süreci başladı.

İki taraf arasında Shan-yuan (澶淵 Chanyuan) Antlaşması imzalandı. Antlaşma ile Song Hanedanı, Liao Hanedanı'na yıllık ödemeler yaparken on altı eyalet üzerindeki iddialarından vazgeçmeyi kabul etti. Antlaşma, Song'un meşruiyetini sorgulattır

¹⁴⁷ Don J. Wyatt, "The Invention of the Northern Song", **Political Frontiers, Ethnic Boundaries, And Human Geographies In Chinese History**, ed. Nicola Di Cosmo ve Don J. Wyatt, New York: RoutledgeCurzon, 2005, 222.

nitelikteydi. Bakıldığında Song Hanedanı için zedeleyici görülen antlaşma şartları, Hanedanı çok yönlü bir şekilde etkileyen zararı en aza indirgemişti. Savaş için hazırlıklar her defasında toplumsal ve siyasi maaliyetlere yol açıyordu oysaki antlaşma ile ödenecek miktar bu maaliyetten çok daha uygundu.¹⁴⁸ Song Hanedanı, Shanyuan Antlaşması sonucunda Liao Hanedanı ile barışı satın alarak siyasi istikrarı sağlamıştır.

Anlaşmadan sonra Song ve Liao Hanedanı arasındaki sınır uzun süre istikrarını bozmadan korunmaya devam etti. Song Hanedanı, on altı eyaleti almak istese de askeri faaliyetlerden kaçınmaya çalışıyordu. Bunun altında yatan en önemli sebep ordularının Liao ordularını yenebilecek kadar güçlü olmaması olabilir. Fakat bunun da ötesinde bir sebep vardı; başarısız bir işgal kendilerini güçsüz konumda göstererek Xixia'nın da benzer bir tepki verme olasılığını açığa çıkartmasına zemin hazırlayacaktı.¹⁴⁹ Ayrıca bu sırada Song Hanedanı, Xixia ile savaş halinde olmasından dolayı da Liao ile sınırın güvende kalmasını önemsiyordu. Fakat Xixia, Song Hanedanı için hiçbir zaman büyük bir tehdit ya da Song ile Liao arasında dengeyi bozacak bir unsur olamadı. Yine de Song Hanedanı'nın içinde Çini halkın olduğu yerleri elinde tutan bu iki hanedana karşı güçlü bir atak yaparak kendine bağlayamamış olması Çin kökenli Hanedanın birleştirici sorumluluğunu yerine getirememesine neden oluyor bir kez daha meşruiyetini sorgulatılıyordu.

Büyük askeri savaşlar sonrasında çözümü diplomasi de bulan Song ve Liao hanedanları, birbirlerine karşı içlerinde şüphe barındırmaya devam ediyorlardı. Öyle ki bu şüphede haklı çıkan taraf Liao Hanedanı oldu. Song Hanedanı, Jin Hanedanı ile Liao'ya karşı ittifak kurdu. Liao'nun vassalı olan Cürçenler bu hegemonyaya isyan ederek kendi hanedanlarını kurmuşlardı. (1115) Aynı amaca sahip olmalarından dolayı Song Hanedanı için uygun bir ittifaktı. İkisi de Liao Hanedanı'nın topraklarını fethederek yıkmak istiyorlardı. Ancak bu sırada Song Hanedanı için Fang La İsyanı (方臘起義 1120) başladı. İsyanın başlaması ile Song Hanedanı tüm gücünü Liao'ya gönderemeyerek merkezde kalmasını sağladı. Cürçenler, Song'un çok az desteği ile Liao topraklarını fethetti. 1125 yılında Liao Hanedanı resmi olarak yıkıldı.

¹⁴⁸ Paul Jakov Smith, "The Sung Dynasty and Its Precursors, 907–1279", **The Cambridge History Of China Volume 5**, ed. Denis Twitchett ve Paul Jakov Smith, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 20.

¹⁴⁹ Peter Allan Lorge, "War and the Creation of the Northern Song State", Pennsylvania, University of Pennsylvania, 1996, 8.

Song Hanedanı az bir destekte bulunmasına rağmen Jin Hanedanı'ndan çok fazla talepleri vardı. Bu duruma kızan Cürçenler, Song Hanedanı'na isyan başlatıp Kaifeng'e kadar giderek burayı yağlamadı. İmparator ve ailesini de Jin topraklarına götürdüler. Böylece Kuzey Song Hanedanı sona erdi.

Song Hanedanı, Çin tarihinde kültürel ve ekonomik bakımdan öne çıkan hanedanlardan birisi olmuştur. Bu dönem Konfüçyüsçülük tekrar önem kazanmıştır. Neo-Konfüçyüsçülük idealleri siyasi ve eğitim alanında kendini göstermiştir. Kendi iç işlerinde ve düzenlerinde gelişim gösterecekler de siyasi arenada içerdeki gelişimi kanıtlayamamışlardır.

Kuzey Song Hanedanı'nın kuruldukları tarihten itibaren belki de en büyük mesele ve uğraşları olan on altı eyalet sorunu onların yıkılışına giden olayların da başlangıcı oldu. Belki de Çinlilerin o zamana kadar en kadim yerleşim bölgesi olan Kuzey Çin topraklarına hâkim olamamanın oluşturduğu durum ile sürekli askeri ve siyasi ataklar yapsa da sonuçsuz kalmıştır. Liao'ya karşı Jin'i yanlarına alıp ittifak kurduklarını düşünen Song Hanedanı aynı zamanda kendilerine karşı en büyük tehdit ile ittifak kurmuştu.

Song Hanedanı, Liao Hanedanı'nın yıkılışından sonra on altı eyaletten altı tanesini almayı başarsa da kısa süre sonra yıkılışları ile hiçbir zaman yönetimleri altında kontrol edemediler. Böylece en büyük idealleri olan Çin'i birleştirme çabaları da tam olarak gerçekleştirilemedi. Kuzey Song Hanedanı'nın 1127 yılında Jin Hanedanı tarafından yıkılmasından sonra hanedan üyelerinin bir kısmı güneye gittiler. Güney Bölgesinde, Güney Song Hanedanını kurdular. 1279 yılında Moğollar karşısında aldıkları büyük hezimet sonrası yıkıldılar. Böylece Çin coğrafyasında 960 yılında başlayan Song Hanedanı devri 1279 yılında tamamen bitmiş oldu.

Liao Hanedanı ve Song Hanedanı arasındaki ilişki tarih çalışmaları bakımından oldukça kısıtlı ve tek taraflı kalmıştır. Tarihçiler tarafından Liao Hanedanı'na kıyasla Song Hanedanı dönemini içeren çalışmalar daha çok yapılmıştır. Bu durum için kaynak ve materyallerin etkisi olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalarda Song Hanedanı için, Beş Hanedanı'n arkasından kurulan meşru bir Çin hanedanı olarak bakılırken, Liao Hanedanı fetih hanedanları sınıfına dahil edilerek göz ardı edilmektedir. Oysa Liao Hanedanı özellikle onuncu yüzyılda Doğu Asya bölgesinde

etkili bir devletti. Çin tarihi kaynakları üzerine yapılacak yeni çalışmalar, Liao ve Song Hanedanlarının ilişkisi adına yeni bir bakış açısı kazandırabilir.¹⁵⁰

1.4. Koreliler

Günümüzde Kore, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ve Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) olmak üzere iki ayrı devlete bölünmüş bir yapıdadır.¹⁵¹

Tarihi ilk kayıtları milâttan önce XII. yüzyıla uzanan Koreliler, köken itibariyle Doğu Sibirya'daki Tunguzlara dayanan, Moğolların akrabası bir Ural-Altay halkındandır.¹⁵²

Koreliler, tarihlerinin en başından itibaren Kore yarımadasında yaşamamışlardır. Fakat Kore yarımadasına yanı sıra Çin'in kuzeydoğusunda da bulunmuşlardır. Dolayısıyla Kore kültürü, Kore yarımadasının dışında Çin'in kuzeydoğu bölgesini de kapsayan doğal bir ortamda ortaya çıkmıştır.¹⁵³

Coğrafi bakımdan Kore, deniz ve kara iklimlerinin bir kesişim noktası şeklinde yaklaşık 600 mil uzunluğunda ve ortalama 120 mil genişliğinde dağlık bir alana sahip yarımadadır. Dağlar ülkenin yaklaşık %80'lik kısmını oluştururken düz araziler %20'lik kısmını kapsamaktadır. Fiziki olarak baktığımızda ise doğusu sıra dağlarıyla kaplı yüksek bir nokta iken batısı daha düzlük alandır. Fakat ülkede bulunan dağlar dik ve sarp olmaktan ziyade daha küçük ve alçak yapıdadır.¹⁵⁴

Kore, Mançurya bölgesinde kıyasla toprak ve iklim bakımından daha elverişlidir. Tarım arazisinin dağ yoğunluğundan dolayı az olmasına karşılık nehir¹⁵⁵ sayısının da çok olmasından dolayı düzenli sulama ile verimli topraklar elde edilmektedir. Buldukları iklim kuşağı da tarım yapma imkanlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Ilıman iklim kuşağında yer alan Kore yarımadasında dört farklı mevsim yaşanmaktadır. İlkbahar ve sonbahar aylarında ortalama bir sıcaklık yaşanırken yaz

¹⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. Naomi Standen, "Integration and Separation: The Framing of the Liao Dynasty (907-1125) in Chinese Sources", 24, **Asia Major**, 2011, 147-98.

¹⁵¹ 1948 yılında yarımadanın ortasından geçen otuz sekizinci kuzey paralel esas alınarak bölünmüştür.

¹⁵² Rıza Kurtuluş, "Kore Cumhuriyeti", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, 199.

¹⁵³ Han Young Woo, **A Review of Korean History Vol.1 Ancient Goryeo Era**, çev. Hahm Chaibong, 1. bs, Kore: Kyongsaewon, 2010, 25.

¹⁵⁴ Kore coğrafyasında bulunan dağlar ile ilgili karşılaştırma yapmamız açısından; Kore'de 2.744 metre yüksekliği ile Mt. Baekdu en büyük dağ kabul edilirken Türkiye'de bulunan en büyük dağ olan Ağrı Dağı 5.137 m yüksekliğindedir.

¹⁵⁵ Nehirler, yaşanan sağanak yağışlar ile taşmaktadır. Bu taşmaların olumlu bir sonucu olan alüvyon topraklar da Kore yarımadasında verimli tarım yapılmasının coğrafi ve iklimsel bir nedenini oluşturmaktadır.

aylarında sıcaklık 30 dereceye, kış aylarında eksilere düşmektedir.¹⁵⁶ Yaşanan dört mevsim tarım faaliyetlerini de etkileyerek her mevsim farklı yiyecek yetişmesine olanak tanımaktadır. Kore’de yetişen sebze ve meyvelerin (özellikle ginseng) lezzetleri dikkat çekicidir.

Kore bir yarımada olmasına rağmen denizcilik çok yapılamamaktadır. Doğu’da bulunan engebeli dağlar denizciliğe engel olmaktadır. Bundan dolayı da etrafında deniz olmasına rağmen balıkçılık çok yapılamamaktadır.

Kore için diğer türevlerinden değişik olan konu ise alfabedir. Kore tarihinin özellikle toplumsal ve kültürel konusunda iz bırakan ve etkileri halen süregelen hanedanlarından birisi olan Joseon (朝鮮) Hanedanı (1392-1897) döneminde yeni bir alfabe oluşturulmuştur. Kral Sejong (世宗) tarafından oluşturulan “Hangeul Alfabeti” öğrenmesi ve yazması bakımından oldukça kolay oluşu ile ilgi görmektedir.

1.4.1. Balhae Hanedanı (698-926)

696 yılında kurulan Balhae¹⁵⁷ Hanedanı’nın ilk hükümdarı Goguryeo döneminde general olan Dae Jo Yeong’dur (大祚榮). Mançurya’nın kuzey bölgesinde kurulan Balhae Hanedanı, kendisini Goguryeo’nun halefi olarak nitelendirmiştir. Bakıldığında Balhae, jeopolitik olarak tüm nitelikleri ile Goguryeo konumunun yeni sahibi idi. Goryeo Hanedanı dönemi tarihçisi Kim Pusik (金富軾), Balhae Hanedanı hakkında bahsederken Goguryeo’nun temelleri üzerine kurulan Mançurya-Kore Hanedanı olduğunu aktarmıştır.¹⁵⁸

Kore tarihinde özellikle Balhae Hanedanı ile ilgili kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Balhae tarihinin kısıtlı olmasının altında Silla Hanedanı ve büyük ölçüde Kitanlar yatmaktadır. Silla Hanedanı ile neredeyse her daim süregelen mücadeleler, Kitanların ardı ardına gerçekleştirdikleri istilalar (1009-1011) ve son olarak Hanedanın da kendi içinde yaşadığı isyanlar neticesinde yerli tarihi kayıt ve kaynakların pek çoğu yok edilmiştir. Tarihi kaynaklara en zarar verici darbe ise Kitanlar tarafından

¹⁵⁶ Han Young Woo, **A Review of Korean History Vol.1 Ancient Goryeo Era**, çev. Hahm Chaibong, 1. bs, Kore, Kyongsaewon, 2010, 25.

¹⁵⁷ Çince Pinyin “Bohai”, Wade-Giles “Po-hai”, Korece “Balhae/Parhae” şeklindedir.

¹⁵⁸ Kim Pusik, **The Goguryeo Annals of the Samguk Sagi**, ed. Edward J. Shultz ve Hugh H. W. Kang, 2. bs, Kore: The Academy of Korean Studies Press, 2012, 28.

gerçekleşmiştir. Goryeo başkenti Kaesong Kitanlar tarafından yağmalanarak Kraliyet Arşivleri ateşe verilmiştir.¹⁵⁹

Kore tarihinde Baekje, Goguryeo, ve Silla'nın egemenliğini kapsayan dönem, Üç Krallık dönemi (MÖ 57-MS 668) olarak adlandırılmıştır. Silla Hanedanı, 668 yılında bölge hakimiyetini kendi eline geçirdi. Böylece Üç Krallık dönemi sona erdi. Üç Krallık içinden büyük bir konuma sahip olan Goguryeo'nun yıkılması Çin'de bulunana Tang Hanedanı'nın işine gelmişti. Tang Hanedanı bölgede stratejik hamleler yaparak büyük ve güçlü bir hanedan kurulmasının önüne geçmek istiyordu. Bunun için halk içinde bölünmeler oluşturarak tekrar birleşmelerini engelliyor, aristokratik çevresi ise kendi kontrolü altında olan görevlere atayarak çeşitli hamleler gerçekleştiriyordu.

Goguryeo'nun halkı olan Malgal¹⁶⁰ boyları Yingzhou (營州) bölgesine gitmek zorunda kalmışlardı. Fakat Çin baskısı ile karşılaşan Malgal boyları alttan alta isyan hazırlığına başladı. 696 yılında Kitan boylarının Tang İmparatorluğu'na isyanı Malgal boylarına da fırsat sağladı.¹⁶¹ Kitan lideri Li Jinzhong'un isyanını değerlendiren Malgal boyları ve Goguryeo Hanedanı'nın eski halkı birlikte Dongmo Dağı'nda¹⁶² Zhen (振) Hanedanı'nı kurdular. Hanedanın ilk kralı Dae Jo Yeong oldu. Zhen Hanedanı'nın kurucu tabanına bakıldığında Goguryeo döneminin devlet kademesinin üst noktalarında olan ve aristokrat kökenli kişiler olduğu görülmektedir. Balhae Hanedanı'nın kurucu ve bürokratik kesimi nedeniyle hanedan için en önemli hedef Goguryeo topraklarının hanedana katılması olmuştur.

Balhae Hanedanı'nın kurulması ile Kore yarımadası iki hanedana bölünmüş oldu. Güney bölgesinde uzun süredir varlığını koruyarak Üç Krallık dönemini sona erdiren Birleşik Silla Hanedanı yer alırken Kuzey bölgesinde Goguryeo'nun mirasını sahiplenen Balhae Hanedanı yer aldı. Onuncu yüzyılın ortalarına kadar Kore'de birlikte hüküm sürdüler.

¹⁵⁹ Pusik, 30.

¹⁶⁰ Korecesi "Malgal" şeklindedir. Ayrıca "Mohe" ve "Mojie" olarak da farklı adlandırılma şekilleri bulunmaktadır.

¹⁶¹ Alexander Kim, "Relations Between Bohai and Silla (7th to 9th Centuries): A Critical Analysis", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 64, sy 3 (2011), 346.

¹⁶² Dongmo Dağı, günümüzde Çin'in Jilin eyaletinde sınırları içindedir.

Hanedan kurulduktan sonra Türk boyları ve komşusu olan Silla (新羅) ile ilişkiler kurdu. Silla ile ilişkiler ağırlıklı olarak düşmanca bir tutumda devam etti. Üç Krallık dönemini sonlandırarak tek güç haline gelen Silla için Balhae Hanedanı tehdit unsuru idi. Hatta Silla 713 yılında kale 721 yılında ise bu tehdit unsuruna karşı kuzey sınırı boyunca duvar inşa etmeye başladı.¹⁶³ Silla Hanedanı'nın bu duvar inşası iki taraf arasında ilişkilerin oldukça gergin ve her an saldırı ihtimalinin bulunduğu bir göstergesi olmalıdır.

713 yılında Tang İmparatorluğu tarafından Zhen Hanedanı ve ilk kral olan Dae Jo Yeong tanındı. Tang İmparatorluğu'nun Zhen Hanedanı'nı tanınması ile hanedan tarihi kayıtlara geçti. 713 yılından itibaren Çin metinlerinde hanedan ismi "Bohai" olarak kullanılmaya başlandı.

Balhae Hanedanı ile Tang İmparatorluğu arasındaki ilişkiler genel olarak mesafeli seyretmiştir. İlişkinin sağladığı ticaret ağı her zaman ön planda tutulmaya çalışılmıştır. Fakat Balhae Hanedanı'nın ikinci hükümdarı olan Dae Muye'nin (大武藝) döneminde Çin'e karşı bir saldırı girişimi olduğu bilinmektedir. (732) Hatta saldırı sırasında Balhae ordusu Tang ile savaşan Kitan ordularına da yardım etmiştir.¹⁶⁴

733 yılında Tang ile Silla Hanedanı Balhae'ye karşı bir ittifak kurmuştur. Tang İmparatorluğu'nun Silla ile Balhae'ye karşı anlaşması sonucunda Balhae barış isteyerek saldırısını sonlandırmıştır. Anlaşılacağı üzere Balhae Hanedanı, Tang ve Silla arasında bir tampon bölge olmanın dışında kendisine karşı kurdukları ittifak ile ilişkilerini geliştirmeleri konusunda etken olmuştur. Bu dönemlere rağmen Balhae ile Tang arasındaki ilişkiler devam etmiştir. Tang, imparatorluğun verdiği güç ve gereklilik ile Kore yarımadasının iki bölgesinde yer alan hanedanları birbirinden ayrı tutup pragmatik yaklaşım sergilemiştir.

Balhae Hanedanı'nın bir diğer ticaret ağı ise Japonya ile sağlanıyordu. Bu sırada Nara (奈良) dönemini yaşayan Japonya, Balhae Hanedanı'nın önemli ticaret ortaklarından birisi haline gelmiştir.¹⁶⁵ İki taraf arasında ticaret ilişkisinin yanı sıra

¹⁶³ Michael J. Seth, **A History of Korea: From Antiquity to the Present**, United States of America: Rowman & Littlefield Publishers, 2010, 67.

¹⁶⁴ Kim, "2011", 346.

¹⁶⁵ Jesse D. Sloane, "Mapping a Stateless Nation: 'Bohai' Identity in the Twelfth to Fourteenth Centuries", **Journal of Song-Yuan Studies** 44, 2014, 367.

diplomatik ilişkilerde kurularak dostane ilişkiler sağlanmıştır. Özellikle Balhae'nin üçüncü hükümdarı olan Dae Hum-mu (大欽茂) döneminde Japonya ile ilişkiler gelişmiştir. Japonya ile ilişkilerin gelişmesi doğal olarak coğrafi olarak arada kalan Silla Hanedanı için ittifak kurmak için doğal bir zemin hazırladı. Silla ile Japonya arasındaki ilişki oldukça sorunlu idi. Japonya, Balhae ile ittifak olduktan sonra 746 yılında üç yüz Japon gemisi ile Silla'ya saldırı gerçekleştirdi.¹⁶⁶ Yamato (大和) hükümetinin olduğu bu dönemde Japonya'nın asıl amaca Kore yarımadasında kendilerine bir yer alabilmektir. Fakat bu saldırı girişimi bir barış anlaşması ile son buldu.

Balhae Hanedanı'nın üçüncü hükümdarı olan Dae Hum-mu döneminde hanedan adeta altın çağını yaşamıştır. Balhae, Tang başta olmak üzere Japonya ve bazı komşu devletleri ile ilişkilerini olumlu yönde ilerletmiştir. Mançurya bölgesinde güç odağı haline gelme yolunda ilerleyen Balhae, bu konumunu Silla'ya karşı kullanmak için ittifak girişimlerini sürdürmüştür. Bu konuda daha önce olduğu gibi Japonya ile ittifak yapılmıştır.

Tang Hanedanı içinde çıkan An Lushan isyanı ardından karışıklık içinde olduğu bir dönemde bu durumdan yararlanan Dae Hum-mu topraklarını Liao Nehri (遼河) havzasına kadar genişletmeyi başardı. Genişlemeden sonra 755 yılında Balhae başkenti Junggyeong'dan (中京), Sanggyeong'a (上京) taşındı.¹⁶⁷

Tarih boyunca hemen hemen her devlette olduğu gibi Balhae Hanedanı'nda da zirve noktasından sonra çöküşe giden yol başlamıştır. Dae Hum-mu'dan sonra taht krizleri ortaya çıkmış istikrar sağlanamamıştır. Hatta bu dönemde Balhae sınır bölgelerinde yaşayan Malgal boylarının isyanı sonucunda birkaç eyaletin kaybedildiği bilinmektedir.¹⁶⁸

Onuncu yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Tang İmparatorluğunun yıkılmasının hemen ardından Balhae ve Silla'nın da yıkıldığı görülmektedir. Doğu Asya'da Tang İmparatorluğunun kurduğu otoritenin ortadan kalkması dengeleri tamamen

¹⁶⁶ Michael J. Seth, **A History of Korea: From Antiquity to the Present**, United States of America: Rowman & Littlefield Publishers, 2010, 65.

¹⁶⁷ Woo, **A Review of Korean History Vol.1 Ancient Goryeo Era**, 190.

¹⁶⁸ Kim, "**Relations Between Bohai and Silla (7th to 9th Centuries)**", 347.

bozmuştur. Bu sırada tarih sahnesinde hızla yükselişe geçen bir boy birliği göze çarpmaktadır: Kitanlar.

Tang İmparatorluğunun yıkılmasından sonra peş peşe gelen olaylar bölgede büyük bir otorite boşluğunu beraberinde getirdi. Bu durumu fırsata çeviren Kitanlar boylardan başlayarak devletlere ve Çin'e karşı savaşlar açtı. Çin'e savaş açan Kitanlar arkasını güvene almak için ilk olarak Balhae Hanedanı'na yöneldi. Kitan ve Balhae arasındaki savaş düşünülenin aksine yılları aldı.

Yaklaşık yirmi yıl boyunca süren savaşın ardından Kitan birliklerinin atakları neticesinde 926 yılında Balhae Hanedanı yıkıldı. Balhae Hanedanının yıkılışı Liao Hanedanı'na askeri yol ile gerçekleşen genişleme imkânı sağlamıştı. Naomi Standen'a göre, Liao Hanedanı'nın bu fethi toprak açısından genişlemeden daha çok pasifleştirme çalışmasıdır.¹⁶⁹ Yani Liao Hanedanı açısından Balhae'nin fethi, sınırların genişlemesinden ziyade bölgede sağlanacak otorite bakımından önemliydi.

Balhae yıkılmadan önce Silla ile ittifak içinde idi. Ancak 925 yılında Silla bu ittifakı bozarak Balhae'ye karşı Kitanların yanında oldu. Silla'nın Kitanlara ne gibi destekleri olduğu bilinmese de Kitanlar 926 yılından zaferinden sonra ödüllendirdiği askerler arasında Silla'dan askerler de bulunuyordu.¹⁷⁰

Balhae halkı on birinci yüzyılın ilk yarısında isyana kalkarak tekrar hanedanlarını kurmak istese de başarı elde edilemedi. 926 sonrası Balhae halkı Liao Hanedanı içinde farklı bölgelere yerleştirildi. Liao içine dahil edilen bu halk, Hanedanın gelişmesine katkı sağladılar. Liao Hanedanı'nın fiziksel, kültürel ve idari altyapısının inşasında pastoral göçebelikten bürokrasiye geçişte etkili oldular.¹⁷¹ Ayrıca Balhae Hanedanı'nda kullanılan beşli başkent sistemi Liao Hanedanı'nda da görülmektedir.¹⁷²

Jin Hanedanı'nın kurulması ile Balhae halkı Liao içinden ayrıldı. Jin Hanedanı bünyesine katılan Balhae halkı burada da özellikle bürokraside önemli işlevler gördüler. Song ile Jin arasındaki ittifak anlaşmasında rol oynayarak Liao'nun

¹⁶⁹ Naomi Standen, "What Nomads Want: Raids, Invasions and the Liao Conquest of 947", **Mongols, Turks, And Others: Eurasian Nomads And The Sedentary World**, ed. Reuven Amitai ve Michal Biran, Brill's Inner Asian Library, Brill Academic Publishers, 2004, 135.

¹⁷⁰ Kim, "2011", 353.

¹⁷¹ Sloane, "Mapping a Stateless Nation", 368.

¹⁷² Woo, **A Review of Korean History Vol.1 Ancient Goryeo Era**,190.

yıkılışına giden sürece katkıda bulundular. Balhae halkı, Liao'da olduğu gibi Jin Hanedanı'nda da yönetim kademelerinde görev aldılar.

Moğolların Jin Hanedanı'nı fethederek yıkması sonucunda Balhae halkı Moğol yönetimi altına girdi. Balhae halkının Moğol içine girmesi ile etnik kimlikleri yavaş yavaş kaybolmaya başladı.

Sonuç olarak Balhae Hanedanı'nın kuruluş mücadelesinin ortaya çıkmasında etkili olan Kitanlar aynı şekilde Balhae Hanedanı'nın yıkılmasında büyük rol oynamışlardır. Fakat şüphesiz ki Kitanların Balhae Hanedanı'na verdikleri en büyük zarar onların yıkılmasını sağlamak değildi; istilalar sırasında Kraliyet arşivlerini yakarak Balhae Hanedanı'nın pek çok yön ve süreçlerini tarih sayfasından silinmesine, onların tam olarak anlaşılmasına, sebebiyet vermişlerdir. Oysaki günümüze ulaşan az sayıda eserle bile Balhae Hanedanı'nın kuruluşunda bölgede oluşturduğu stratejik yapı ve sonrasında Balhae'den çıkan insanların diğer devletlerde etkiler bıraktığını biliyoruz. En çok da onlara bu kadar zarar veren Kitanların kurduğu Liao Hanedanı'ndaki rol ve etkileri yadsınamayacak derecede önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI

Hükümdarın kendisi ve merkezi sarayı hanedan yönetiminin odak noktasını oluşturuyordu. Hükümdar ve sarayının dışında ülke içinde yönetim ve organizasyonun farklı ayakları bulunmaktaydı. Kitanlar her ne kadar boy geleneğinden gelse de boyların düzeninin yürütülmesi için kurallar ve bu kuralların yürütülmesi için işleyişi sağlayan idare yapısına sahipti. Fakat Liao Hanedanı kurulduktan sonra boy düzeninden gelen idare şekli, kural ve birimlerin fazlasına ihtiyaç vardı. Boy toplumu olan Kitanların bir hanedana dönüşmesi kolay olmayacaktı. Bu yüzden idari yapının oluşmasında da Kitanlar dışında farklı etnik gruplarının da etkisi söz konusu olmuştur.

Liao Hanedanı'nın güney bölgesi Çin halkının bulunduğu bir yerleşim noktasıydı. Hanedan coğrafyası tam olarak Çin sınırlarını içermese de Çin'in tarihi kültüründen etkilenilmiştir.¹⁷³ Buna bağlı olarak idari yapılanmada Çin etkisi bulunmaktadır. Çin'in yanı sıra Balhae Hanedanı'nın yıkılmasından sonra oradan gelen soylular ve devlet adamlarının oluşturduğu azımsanmayacak bir grup belki de Liao Hanedanı'na yönetim ve idare yapısı anlamında en büyük katkıları yapmıştır. Aynı zamanda Uygurlardan da Liao Hanedanı'na geçen idari yönde kazanımlar görülmüştür.

Bahsi geçen etkilerin neredeyse tamamı için belirtilmesi gereken en önemli konu, Liao Hanedanı'nın bunları tamamen olduğu gibi almamasıdır. Genellikle pek çoğu ilkesel açıdan benimsenmiş fakat bütünün de Liao Hanedanı kendisi bir yapı kurmuştur. Yani uygulama ve yönetmelikler kabaca şekil olarak başka devletlerden

¹⁷³ Örneğin ikinci Kitan hükümdarı Taizong'un bazı yerlerde Çin kıyafetleri giydiği söylenmektedir.

alınsa da temelindeki kurallar ve uygulanış biçimi Liao Hanedanı tarafından belirlenmiştir.

Liao Hanedanı'nın idari yapısına ilişkin en dikkat çekici nokta Hanedanın iki temel kültürel grup arasında bölgesel bir bölünme yapılmış olmasıdır. İki idari yapı Abaoji'den yani başlangıçtan itibaren görülmüştür. Liao Hanedanındaki iki idari yapının oluşumunda coğrafi ve insanî faktörler göz önüne alındığı söylenebilir.

Hanedan, kuzey ve güney olarak bölünmüştür. Yüzeysel bir anlatım ile kuzey de Kitan boyları ve daha pastoral toplum denilecek insanlar yaşarken güney bölümünde Çin'in yerleşik insanları yaşamaktadır.

Kuzey ve Güney şeklinde bölgesel bir yapılaşma olarak görülen bu yönetim Liao Hanedanı'nın neredeyse tüm idari organizasyonunu belirlemiştir. Başkent şeklinde görülen beşli yapı, vergilendirme ve hukuk sistemindeki bölgesel farklılıklar, ordunun askeri yapısı ve çeşitli durumlara hitap eden bakanlıklar ikili idari noktaya göre şekillenmiştir. Hatta D. Kane, Çince “Da Kitan” ve “Da Liao”¹⁷⁴ terimleri için Da Kitan Kuzey bölgesindeki Kitan yerleşim noktalarını ifade ederken Da Liao, Güney bölgesindeki Çin yerleşim yerini ifade ettiği şeklinde bir çıkarımda bulunmuştur.¹⁷⁵

2.1. Beşli Başkent Sistemi ve Napo

Kitanlar, hanedanlarını ilan etmeleri ile şehir kurma konusunda büyük bir gelişme göstermişlerdir. Hatta Kitanlar, geniş çaplı şehirler inşa eden ilk göçebe topluluk olmuştur.¹⁷⁶ İnşa ettikleri şehirler yavaş yavaş Kitanların kalıcı yerleşim yerleri haline dönmeye başlamıştır. Aynı zamanda yıllar boyu göçebe bir hayat süren Kitanlar, Napo (那剖) sistemi ile kısmi de olsa geleneksel göç sisteminin sürdürmeyi başarabildiler.

¹⁷⁴ Taizong hükümdar olduktan sonra hanedan topraklarını daha da büyütüp genişletmek istemiştir. Dolayısıyla gözünü Çin'e dikmiştir. Bunun bir sonucu olarak “Da Kitan” olarak kullanılan adının yanına “Da Liao” (大辽) adını da eklemiştir. Bu ad kullanımının altındaki sebepler ve farklılıklar tarihçiler tarafından tartışılan bir konudur. Alıntılıdığım üzere D. Kane bu adların kullanımı iki farklı bölge ve halkı betimlemek üzere kullanıldığını ifade ederken Feng ve Chia-sheng, bu iki ad arasındaki ilişkinin Büyük Moğol İmparatorluğu ile Yuan Hanedanı arasındaki duruma benzeterek bir tanım yapmaktaydı. Kendi düşüncem ise iki tarihçiden de farklı olarak Taizong'un hanedanını boy yapısından çıkararak büyük bir emperyal devlet kurma yolunda ilerlemek istemesinden kaynaklandığı yönündedir.

¹⁷⁵ Daniel Kane, “The Great Central Liao Kitan State”, *Journal of Song-Yuan Studies* 43 (2013), 32.

¹⁷⁶ Sechin Jagchid, “The Kitans and Their Cities”, *Central Asiatic Journal* 25, sy 1/2 (1981), 70.

Öncesinde kırsal göçebe yaşam şartlarına sahip olan Kitanlar, şehir inşa etme konusunda başta yüzyıllardır yerleşik yaşam süren Çinliler olmak üzere Balhaeliler ve Uygurlardan da destek almıştır. Bir bakıma inşa edilen bu şehirler, kurucu güç olan Kitanlar ve hanedan içinde yaşayan diğer halklar için birleştirici ve ortak yaşam paylaşımlarının olduğu alanlar haline gelmiştir. Hanedanın, devletin ya da imparatorlukların uzun yıllar devamı açısından içinde yaşayan farklı menşeli halkların uyum içinde varlıklarını sürdürmesi önemlidir. İnşa edilen bu şehirler ile Liao'da kollektif bir yaşam ortamı oluşmuştur.

Kitanlar inşa ettikleri şehirler ile göçebe hayatının temel köklerinden uzaklaşırken güçlü bir hanedan kurma yönünde atılım gösteriyorlardı. Güçlü bir hanedan kurmak için sahip olunması gereken en önemli şey ise merkezi otorite idi. Merkezi otoritenin sağlanması ise sağlam bir idare yapısının oluşmasına bağlıydı. Bunun çözümü ise merkezi bir başkent belirlenip kurulması idi.

Liao Hanedanı toplamda beş başkent (fu 府)¹⁷⁷, altı eyalet (zhou 洲), yüz elli altı şehir, iki yüz dokuz ilçe (xian 縣), elli iki boy ve altmış tâbi devlet vardı beş başkentli bir yapıya sahipti.¹⁷⁸ Bu birimler, komutanlıklar (jun 郡), müstahkem şehirler (cheng 城) veya kaleler (bao 堡) ile desteklenmektedir.¹⁷⁹

Yüce Başkent, hükümdarın bulunduğu asıl başkent konumundaydı. Bunun yanı sıra Güney, Merkez, Doğu ve Batı başkentleri de bulunmaktaydı. Sonradan kurulan bu dört başkentinin her birinin kuruluş amacı ve işleyişi farklı olmakla birlikte asıl idare merkezi olan Yüce Başkente bağlıydılar. Aslında Yüce başkent dışında hiçbir merkezi olarak başkent konumunda değildi. Daha çok Liao Hanedanı'nın meşruiyeti konusunda bir basamak¹⁸⁰ ya da hanedan bünyesinde bulunan her bir halkı (Çinli, Koreli, Cürçen, Kitan) kontrol etmek için oluşturulan yönetim mekanizması idi.

907 yılında Kitan Konfederasyon lideri seçilen Abaoji, Hanedanını ilan ettiği 916 yılında sağlam bir hanedan alt yapısı kurmak için çalışmalara başladı. Merkezi otorite ve kurduğu Hanedanı sağlamlaştırmak için tek meşru güç olarak görülecek başkent inşa etmek önemli bir adımdı. Özellikle Kitan gibi göçebe bir halkın yerleşik

¹⁷⁷ "Fu" terimi yönetim anlamına gelmektedir.

¹⁷⁸ Toktoğa, Volume 37.

¹⁷⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 45.

¹⁸⁰ Tang İmparatorluğu'na uzanan beşli başkent sistemi, Çin coğrafyasının bir kısmını da kapsayan Liao Hanedanı için o topraklarda ve çevresinde meşruiyet sağlamak için oluşturulan bir araç olabilir.

bir başkent inşa etmesi devletleşme açısından oldukça önemli bir ilerleme idi. Abaoji bu inşa süresinde Çin şehirleşmesinden ve başkent yapılaşmasından yararlanmıştı. Çin imparatorlarının ikamet yeri olan imparatorluk başkenti, Çin şehirlerinin siyasi hiyerarşisinin en üstünde yer almaktaydı.¹⁸¹ Çin'in bu görüşü, Abaoji'nin yeni kurduğu Hanedanı'nın başkent konumu için esinlenme kaynağı olmuştur.

2.1.1. Yüce Başkent

Shangjing olarak adlandırılan başkent, Liao Hanedanı'nın merkezi başkenti idi. Başlangıçta bu başkent'in adı Tianzan idi. Tazizong'un 938 yılında Kaihuang Salonu'nda yaptığı törende fermanı ile Shangjing adını aldı. Yüce Başkent'in konumu Linyuan Eyaleti (臨淵府), Xianping'in (咸平) batısında yer alan, aslen Han Hanedanının Liaodong Komutanlığı'nın (遼東郡) bölgesindeydi.¹⁸² Liao Shi'da burası, Taizu'nun girişiminin doğduğu konum olarak anlatılırken doğal bir savunma ile korunduğundan, tarım alanlarının elverişliliğinden, otlakların büyüklüğünden ve hayvancılık için ideal bir yer olarak anlatılmaktadır.¹⁸³

918 yılında Taizu, Yüce Başkenti'nin Liaoxi (遼西) Bozkırının merkezine inşa edilmesiyle başlayan inşaat yaklaşık 100 günde tamamlandı.¹⁸⁴ 918 yılında tamamlanan başkent 926 yılında tekrar inşa edilerek sınırlarında genişletmeler yapılmıştır. 926 yılında yapılan bu genişletme çalışmaları Balhae'nin yıkılması sonucunda gerçekleşmiştir. Yapılan genişletme dahilinde saraylar ve yeni evler inşa edildi. İnşa edilen saraylar ve binalar tüm detayları ile Liao Shi'da uzunca anlatılmıştır.

Kaihuang (開皇), Ande (安德) ve Wuluan (無亂) adında üç büyük salon inşa edilerek içerisine çeşitli hanedanlara ait hükümdarların imparatorluk portreleri yerleştirildi.¹⁸⁵ Kaihuang Salonu'nda yapılan tören sonrası kapılara isim verildi: Doğu kapısı Yan'er olarak da bilinen Yingchun'du; Güney kapısı Nanfu olarak da adlandırılan Shunyang'dı; Batı kapısı Jin Feng veya Xiyanger'di. İmparatorluk Şehri

¹⁸¹ Hu Lin, "A Tale of Five Capitals: Contests for Legitimacy Between the Liao and Its Rivals", *Journal of Asian History* 44, sy 2 (2010), 106.

¹⁸² Toktoğa.

¹⁸³ Toktoğa.

¹⁸⁴ Hu Lin, "A Tale of Five Capitals: Contests for Legitimacy Between the Liao and Its Rivals", *Journal of Asian History* 44, sy 2 (2010), 103.

¹⁸⁵ Toktoğa.

ve İç Saray: olarak adlandırıldı.¹⁸⁶ Kapılar şu şekildeydi; Doğu kapısı Andong'du, Güney kapısı Dashun'du, Batı kapısı Qiande'ydi ve Kuzey kapısı Gongchen'di.¹⁸⁷ Yüce başkent yaklaşık olarak 6.400 metrelik dış çevre, 200 hektardan fazla kapalı alanı ile kare şeklinde bir görüntüye sergilemekteydi.¹⁸⁸

Başkent, inşası bakımından Çin şehirlerine benzemektedir. Bu benzerliğin oluşmasında önemli olan şahsiyetlerden birisi Abaoji tarafından seçilen inşaat amiri idi. Kitanlar tarafından ele geçirilen Kuzey Çin'in Jizhou (薊州) eyaletinde, düşük düzeyli bir Çinli yetkili olan Kang Moji (康默奇), Liao Shi'daki biyografiye göre; Abaoji, Kang'ın idari yeteneklerini kısa sürede fark etti ve onu Kitan ve Han Çinlileri arasındaki etkileşimle ilgili konulardan sorumlu hale getirdi.¹⁸⁹

Yüce başkent ve ilçelerinde ikamet eden insanlar az da olsa vardı. Özellikle Balhaeliler ve Çinliler yerleşim bölgelerinde sayıca daha fazla nüfusa sahipti. Bunun dışında Hanedanın asıl topluluğu olan Kitanların da yerleşim yerleri bulunmaktaydı. Hatta Kitanlar için başkentte özel bir kamp alanı kurulmuştu. Yüce Başkent'in sahip olduğu yerleşim yerleri Liao Shi'da detaylıca anlatılmıştır.¹⁹⁰ Doğu Kapısının kuzeyinde Lucheng (潞城) İlçesi vardı ve daha güneydoğuda Xingren (興仁) İlçesi¹⁹¹ yer almaktaydı. Güney Kapısının doğusunda ise Kitan tüccarlarının ve sakinleri için kurulan Kitan Kampı vardı. Güneybatı yönüne baktığımızda ise çeşitli ülkelerden gelen elçilerin kaldığı Tongwen Yi (通文驛) bulunmaktaydı. Daha da güneybatıya gittiğimizde Linhuang Yi¹⁹² (靈皇驛) bulunuyordu. Linhuang Yi'nin güneybatısında Fuxian Tapınağı (福仙寺) vardı. Fuxian Tapınağı'nın batısında Xuanhua (宣化) İlçesi¹⁹³, güneybatısında ise Dingba İlçesi vardı. Dingba ilçesinin¹⁹⁴ batısında Bache İlçesi vardı.

¹⁸⁶ Toktoğa.

¹⁸⁷ Toktoğa.

¹⁸⁸ Lin, 105.

¹⁸⁹ Lin, 106.

¹⁹⁰ Liao Shi'te coğrafya konusu beş ayrı bölüm de detaylıca anlatılmıştır. Her bölümde bir başkent ve başkent sınırları içinde kalan yerleşim bölgeleri, özellikleri, kimlerin yaşadığı, ne zaman alındığı ya da kökeninin hangi hanedana dayandığı hatta nüfusları hakkında bilgiler bulunmaktadır.

¹⁹¹ Liao'nun ikinci yılında kurulan bir ilçedir.

¹⁹² Adını bulunduğu konumda yer alan Linghuang Nehri'nden almaktadır. Arazisi tarıma elverişli olup nüfusu 3.500 kişidir.

¹⁹³ Yalu Eyaleti fethedildikten sonra yerleşim yeri haline getirildi. Nüfusu 4.000 kişidir.

¹⁹⁴ Burada yaşayan halk öncesinde Fuyu Eyaletindeki Qiangshi İlçesindeyken, Taizu'nun Fuvu'yu fethinden sonra başkent batısına taşındılar. Nüfusu 2.000 kişidir.

Liao hükümdarları Yüce başkenti diğer hanedan hükümdarlarından farklı kullanıyorlardı. Hanedanın bir merkezi başkenti vardı fakat hükümdar daima bu başkentte kalarak yönetim sağlamıyordu. Bunun yerine hükümdarın gezici çadırları olarak nitelendirebileceğimiz Napo sistemi ile neredeyse her an göç halinde şehirleri gezmekteydi.

Shangjing (上京) Başkenti Hanedanın idare merkezi olma özelliğini taşımaktaydı. Fakat yerleşim bakımından zayıftı; evler oldukça seyrek ve daimî olarak ikamet edenlerin sayısı da azdı.¹⁹⁵ Başkentinde bulundurduğu yerleşim yerlerinin azlığı ve Liao hükümdarlarının da sürekli gezici çadırları sayesinde göç halinde olduğu göz önüne alınırsa nicelik bakımından merkez olarak görünmesine karşın nitelik olarak da aynı özelliği taşıyıp taşımadığı konusu soru işareti oluşturmaktadır. Emperyal bir devlet düzeyine ulaşmaya çabalayan Liao için başkentler Hanedanı sistematik ve sağlam temeller üzerine kurulmuş olabileceğini gösteren sembolik bir yapılaşma olabilir. Ayrıca başkentteki saraylarında şehrin inşasından sonra yapılmış olması bunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

2.1.2. Güney Başkent

Liao Hanedanı'nın kuruluş aşamasında meydana gelen en önemli olaylardan birisi kuşkusuz Balhae'nin fethidir. Balhae'nin fethi ile halkın büyük bir kısmı Liao topraklarına yerleşmiştir. Böylece şehir sayıları arttırılmış yeni inşalar başlamıştır. Liao Hanedanı'nın ikinci hükümdarı olan Taizong, ülkede idealist bazı atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu atılımlardan birisi de yeni başkent bölgeleri oluşturmak olmuştur.

938 yılında Yüce başkenti yeniden adlandıran Taizong hemen arkasından Güney başkentini oluşturmak için düzenlemeler yaptı. İdare yapısı açısından Kitanlar için yeni ve alışlagelmişin dışında hareketler gerçekleşiyordu. Bu konuda ilk Liao hükümdarı Taizu'nun alt yapısını oluşturduğu girişimler ve yenilikler Taizong için yol açmıştır. Bunun yanı sıra Taizong'un karakteri de Hanedanın gelişimi için etkili olmuştur. Gerçekleştirdiği stratejik düzeydeki düzenlemeler bu durumun kanıtı niteliğindedir. Özellikle idari anlamda beşli başkent sisteminin ilk ayakları olan Güney ve Doğu başkentlerini art arda oluşturması ve yüce başkentte düzenlemeler yapması buna örnektir.

¹⁹⁵ Lin, 105.

Güney başkentinin oluşmasında on altı vilayetin Liao Hanedanı'na geçmesi etkili faktör olmuştur. On altı eyalet meselesi Liao Hanedanı ile Song Hanedanı arasında çok sayıda savaşa yol açsa da sonunda Liao'nun kazançlı çıkacağı anlaşma ile sona ermiştir. Liao Hanedanı Kuzey Çin' yayılma fırsatı bulmuş ve yerleşik Çin halkı ile daha yakın temaslarda bulunmuştur. Böylece Güney başkenti Liao Hanedanı için kazanç olmuştur. Öyle ki hem beş başkent sisteminin bir ayağını oluşturmuş hem de Liao Hanedanı'nda yaşayan Çinliler için bir nevi kontrol noktası olmuştur.

Xijin veya Yuzhou (榆州) olarak da bilinen Güney başkenti Nan-jing (南京), eski zamanlarda Savaşan Devletler döneminde (MÖ 403-221) eski Yaen Eyaleti'nin (燕洲) başkentiymişken günümüzde ise Çin'in başkenti Pekin'dir.¹⁹⁶ Yani Güney başkentinin konumu yüzyıllar boyunca önemini koruyan bölgededir. Ayrıca tarıma elverişli olması bakımından da değerlidir.

2.1.3. Doğu Başkenti

Doğu başkenti, Güney başkenti ile aynı zaman diliminde oluşturulmuştur. Doğu Başkenti yani Dongjing (東京), aslında Kore'nin Goguryeo ve daha sonra Joseon eyaletleriyle aynı bölgeyi paylaşan, günümüz Mançurya'sında bulunan bir Çin güç üssüydü.¹⁹⁷ Doğu başkenti, Balhae'nin yıkılışından sonra özellikle Korelileri kapsayan bir yerleşim yerinde kurulmuştur. Başlangıçta Taizu tarafından vassal bir yönetim olarak kurulmuştur. 929 yılında Taizong bu yerleşim noktasını Liao merkezine daha yakın bir bölgeye taşımıştır.

Doğu başkenti, aslında Balhae'nin varisi olan Bei tarafından yönetilen Dongdan (東丹) devletinin olduğu toprakları kapsıyordu. Taizong zamanında bu bölge Dongping'e (東平) taşınmıştır. Bu taşınma, Dongdan devletini ortadan kaldırmaya ve topraklarını doğrudan kontrol etmeye yönelik önemli bir adımdı ve bu adım 938 yılında başarıldı.¹⁹⁸

Dongping'e yerleşim ile burası resmi olarak Liao Hanedanı'nın Doğu başkenti haline geldi. Bu başkent bir nevi Balhae'den gelen Korelileri stratejik açıdan kontrol edilmesini sağlayan birimdi.

¹⁹⁶ Jagchid, "The Kitans and Their Cities", 79.

¹⁹⁷ Jagchid, 78.

¹⁹⁸ Lin, "A Tale of Five Capitals", 108.

Doğu başkentinin sekiz kapısı (八門) bulunmaktadır; Doğu'da Ying (迎陽), Güneydoğu'da Shaoyang (陽), Güney'de Longyuan, Güneybatı'da Xiande (陽), Batı'da Dashun (迎陽), Kuzeybatı'da Daliao (大遼), Kuzey'de Huaiyuan (懷遠) ve kuzeydoğu'da Anyuan (迎陽).¹⁹⁹ Su kaynakları bakımından da zengin olan yer pek çok nehre sahiptir; Puyu Nehri (蒲于河), Qing Nehri (清河) ve Nihe (尼河) veya Yupo Nehri (愚泼河).

Liao Shi, coğrafya ikinci bölümde Doğu başkenti yani Dongjing'in içinde bulundurduğu kuleler, saray, pazarlar ve tapınak gibi yapılar hakkında detaylı bilgiler verilmiştir: “Güneyde kulelerle süslenmiş üç kapı ve her köşesinde ikisi birbirinden ayrı köşe kuleler vardır. Saray duvarlarının kuzeyinde imparatorun Yu Rong Salonu. İç bölümde saray cariyeleri için iki salon inşa edilmiştir ve onları korumak için yalnızca iç müfettişler ve memur yardımcıları atanmaktadır. Büyük Dongdan Krallığı'nın yeni inşa edilen Nanjing Steli, saray Kapısı'nın güneyinde yer almaktadır. Dış şehir kuzey ve güney pazarlarına bölünmüş durumdadır. Dış şehrin ortasında gözetleme kulesi olan Hancheng bulunmaktadır. Güney pazarı sabahları, kuzey pazarı ise akşamları toplanır. Caddenin batısında tapınaklar bulunur. Bunlar; Jinde Tapınağı (金德寺), Dabeisi (大悲寺), Demir bayrak direkli Fuma Tapınağı (伏馬寺), Zhaotoudao Tapınağı (昭頭道寺). Hu Departmanı (戶部) ve Askeri Teftiş Enstitüsü bulunmaktadır. Guihua Kampında binden fazla asker vardır. Hebei ve Shanxi bölgelerinden kaçanların hepsi burada kayıtlıdır.”²⁰⁰

Doğu başkenti toplam 87 eyalete sahiptir. Burada yaşayan toplam nüfus ise kırk altı bin dört yüz kişidir.

2.1.4. Merkezi Başkent

Liao Hanedanı Shanyuan Anlaşmasından sonra Yüce başkente ek olarak bir başkent ortaya çıkardı. Shanyuan Anlaşmasından sonra Liao Hanedanı, Song Hanedanına karşı başarı sağlamış ve kendisine haraç ödetmeye mahrum bırakmıştı. Bu zaferin ardından Liao hükümdarı Yelü Longxu (耶律隆緒) (Shengzong) eski karargâhın

¹⁹⁹ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 38, ed. Wang Li, Treatises 8, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²⁰⁰ Toktoğa.

bulunduğu bugünkü Kharacin Sancağı topraklarında yeni bir başkent kurulmasına karar verdi.²⁰¹

1005 yılında Kuzey Çin'deki bir Song şehri olan Shanyuan'da yapılan anlaşmadan sonra yeni bir başkent yapılması için emir verildi. 1007 yılında İç Moğolistan'ın güneydoğusundaki Laoha Nehri vadisinde²⁰² yeni bir Merkez Başkent inşa edildi.²⁰³ Merkezi başkent, Yüce başkentten inşasından yaklaşık doksan yıl sonra inşa edilmişti. Yüce başkentten sonra ikinci büyük bir başkente ihtiyaç duyulup yapılmasının sebebi sınırların genişlemesi ile artan nüfus olabilir. Bu ihtiyacın yanı sıra bulunduğu coğrafya dolayısıyla Song Hanedanı ile sınır ilişkilerini kontrol edecek bir idari yapı konumunda da olabilir. Bu olasılıkların dışında, Merkezi başkent şehir yapısı ile Liao Hanedanı ve Song Hanedanı arasındaki tek meşruiyeti kazanma çabasının bir ürünü de olabilir.

Merkezi başkent üç aşamalı duvardan oluşmaktaydı. En dış duvar ve orta duvar dikdörtgen şeklinde iken iç kısım kare şeklinde bir yapıya sahipti. Dış muhafaza alanı on beş kilometre uzunluğunda ve yaklaşık bin dört yüz yetmiş hektarlık alanı kapsıyordu.²⁰⁴ Ortada kalan duvar alanı yedi kilometre uzunluğuna ve yaklaşık üç yüz hektarlık alana sahipti. Şehir içi ise yüz hektarlık alanı kapsıyordu. Şehir içi ile orta ve dış duvarlar arasında kapılar ile birbirine bağlantı sağlanıyordu.

Yapılan arkeolojik kazılar, mimari yapıların yalnızca orta güneyde, yani dış ve orta kapalı alanlar arasındaki ana cadde boyunca yoğunlaştığı, diğer yerlerde ise çok az sayıda tespit edildiği sonucuna varıyor.²⁰⁵ Ortaya çıkan bu sonuç ile Merkezi başkent, yerleşim yerlerinden daha çok kamp alanlarına sahip bir noktaydı.

Merkezi başkentten şehir planlaması yorumlara açık bir tartışma konusu oluşturmuştur. Başkentten şehir yapısının iç içe geçmiş üç bölümden meydana gelmesi Song Hanedanı'nın başkenti olan Bianjing²⁰⁶ (汴京) ile aynı düzene sahip olmasını sağlıyordu. Bundan dolayı bazı tarihçiler Merkezi başkentten, Song başkenti Bianjing'in bir kopyası olduğunu ileri sürmektedir.²⁰⁷ Fakat Liao Hanedanı tüm

²⁰¹ Jagchid, "The Kitans and Their Cities", 77.

²⁰² Laoha Nehri vadisi Liaoxi bozkırının güneyinde, Çin Seddi'nin kuzeyinde bulunmaktadır.

²⁰³ Lin, "A Tale of Five Capitals", 44.

²⁰⁴ Lin, 114.

²⁰⁵ Lin, 114.

²⁰⁶ Kaifeng'in diğer ismi

²⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. Lin, 116-118.

mekanizmaları ile incelendiğinde diğer hanedanlardan aldığı her fikre kendi yapılaşmasını da katarak bir oluşum ortaya çıkarttığı görülmektedir. Merkezi başkent de benzer şekilde olduğu söylenebilir. Yani Merkezi başkent yapısı her ne kadar başkent Bianjing'e benzese de şehir içinde kurulu olan kamp alanları ile Kitan kimliği açık bir şekilde gösterilmiştir.

Bu konuda, Merkezi başkent inşaa modelini neden Song Hanedanı'nın başkentinden alındığı ise Shanyuan anlaşmasının etkisi ile olduğu şeklinde açıklanabilir. Çünkü, Liao ve Song arasındaki uzun yıllar süren mücadelenin nedeni on altı eyaleti topraklarına katmak değil bölgedeki tek meşru güç bayrağına sahip çıkmaktı. Bu da on altı eyaletin dayandığı kadim kökler ve stratejik açıdan sağladığı imkanlar ile açıklanabilir.

2.1.5. Batı Başkent

Batı başkenti, Tuoba Wei'nin (386-557) eski başkentinin olduğu bölgede kuruldu. Batı başkentinin Yunzhou (雲州) şehrinde kurulmasıyla beşli başkent sisteminin bütün ayakları sağlanmış oldu.

Bu başkent inşasında Tangutların kurduğu ve giderek güçlenen bir hanedan imajı oluşturan Xixia Hanedanı etkin olmuştur. Özellikle bölgede Liao-Song-Xixia arasında üçlü krize doğru giden bir süreç olması Batı başkent inşasına temel oluşturmuş olabilir. Batı başkent inşasının, Liao askerlerinin savaştan döndüğü bir zaman diliminde gerçekleşmesi de bunun kanıtı olarak söylenebilir. Ancak araştırmalar Batı başkent inşasının coğrafi açıdan konumu incelendiğinde Xia tehditline karşı konulabilecek bir bölgede olmadığı göstermektedir.

Batı başkent inşasının neden kurulduğuna dair bir görüş olarak da Xixia saldırısına karşı koymak için değil aksine Xixia'nın Liao'yu yenebilme ihtimaline karşı Liao topraklarının işgalden korunması için inşaa edildiği yönündedir.²⁰⁸ Fakat başkent konusu geniş bir açıdan ele alındığında, Batı başkent inşasının adeta bir garnizon olarak gösteren bu görüş herkesi cennetin altına toplama (tianxia) idealinde olan Liao Hanedanına çok uyduğu söylenemez. Beşli başkent sistemini kurarak meşruluk kazanması fikri Batı başkent inşasının kuruluş nedenlerinden birisi olabilme ihtimaline daha yakın olmalıdır.

²⁰⁸ Lin, 119.

Liao Shi Batı başkenti hakkında şu bilgileri vermektedir: “Kale genişti, yirmi mil uzunluğundaydı, Doğu’da, Güney’de, Batı’da ve Kuzey’de Kemer Direği olarak adlandırılan kapıları vardı. Liao'nun kurulmasından sonra, sadece prenslere emanet edilen çok önemli bir alan haline geldi. Qingning'in (慶寧) sekizinci yılında, çeşitli imparatorların taş ve bronz heykellerini barındıran Huayan Tapınağı (華嚴寺) inşa edildi. Göksel Kralların Tapınakları, Komutanın Ofisi ve güneyde Batı Bürosu da vardı. Kuzey kapısının doğusunda Datong Eyaleti (大同), batısında Datong Hanı vardı. Başlangıçta, Chongxi'nin (崇禧) on üçüncü yılında Batı Başkentine yükseltilen Datong askeri komiseriydi ve vilayete Datong adı verildi. İki eyaleti ve yedi ilçeyi yönetti.”²⁰⁹

Liao Hanedanı'nın sahip olduğu beşli başkent sistemi, pastoral göçebe bir milletten sistematik bir hanedana geçiş aşamasının en somut ürünlerinden birisidir. Bunun yanı sıra Liao Hanedanı'nın beşli başkent sistemini ülkesinde oturmasının en büyük nedenlerinden birisi ise Tang Hanedanı'nın mirasına sahip çıkmaya çalışarak bir meşruiyet kazanma çalışmasıdır. Beşli başkent sisteminin uygulanmasındaki esinlenme noktası Balhae Hanedanı olsa da daha da geriye gidildiğinde karşımıza Tang Hanedanı çıkmaktadır. Çin topraklarının bir kısmını elinde bulunduran Liao Hanedanı için Tang'ın mirasını üstlenmek daha sağlam bir stratejik hamle olmalıdır. Ayrıca Liao Hanedanı'nın başkent bölgeleri olan Nanjing ve Xijing, gelişmiş idari sisteme sahip eski Tang yerleri olması da dikkat çekici bir noktadır.²¹⁰

2.1.6. Napo

Napo, Liao hükümdarının ikamet ettikleri yere verilen Kitanca bir isimdir. Napo'nun la-po, Napo ve na-pa, pao gibi farklı yazılış şekilleri bulunmaktadır. Yanagawa Heisuke'nin Moğolca-Japonca Sözlüğünde, bir zevk, dinlenme yeri, bir sarayın uygun adı anlamına gelen "nandi-bat" (Sanskritçe "nandi-pada) kelimesi vardır.²¹¹ Sözlükte geçen dinlenme yeri, Napo kelimesini açıklayan bir anlam olmalıdır. Xingzai (行在) olarak kaynaklarda geçen kelime ise Napo adının Çince kullanılan şeklidir. Xingzai'in Çince tercümesi ise seyahat durakları şeklindedir. Fakat temel olarak iki kelime benzese de filolojik açıdan birbirlerinden farklılardır. Napo, göçebe

²⁰⁹ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 41, ed. Wang Li, Treatises 11, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²¹⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 53.

²¹¹ Fu Lo-huan, **Natpat and Ordo: A Study Of The Way Of Life and Military Organization Of The Khitan Emperors and Their People**, London University, 6.

olduğu için sabit bir daimî ikametgahı olmayan bir imparatorun taşınabilir ikametgahını ifade eden Kitanca bir kelimedir, Xingzai ise göçebe olmayan bir imparatorun geçici ikametgahını ifade eden Çince bir kelimedir.²¹²

Napo bir nevi taşınabilir ikametgâh yeri idi. Liao hükümdarı yılın pek çok ayında bu taşınabilir ikamet yerini kullanmaktaydı. Hatta Napoda Yüce başkentten daha çok ikamet ettiği söylenebilir. Ancak yılın bazı zamanlarında hareket etmeyi bırakarak başkente dönmektelerdi. Normalde hükümdarlar başkentte konaklar ve nerdeyse tüm işlerini oradan yürütürdü. Fakat Liao Hanedanında işler daha farklı yürümekteydi.

Liao hükümdarının, yılın büyük bir kısmını Napoda geçirdiği belirtilmektedir. O halde Liao Hanedanında başkentten yeri ve konumu soru işareti oluşturmaktadır. Üstelik Liao Hanedanında beşli başkent sistemi uygulanmaktaydı. Bu durum hakkında birkaç çıkarım yapabiliriz. Liao Hanedanında başkentlerin sembolik bir konum üstlendikleri belirtilebilir. Özellikle beşli başkent sisteminin uygulamasındaki temel amacın Tang Hanedanından dolayı bir meşruiyet kazanma fikri olduğunu düşünürsek Liao için başkentlerin konumu hakkında bir fikir edinebiliriz.

Liao hükümdarları, kökenleri itibariyle daha önce pastoral göçebe yaşayış şekline ve geleneklerine sahiptir. Buradan yola çıkarak Liao hükümdarlarının neden özellikle Yüce başkenti değil de Napoyu daha çok ikametgahları olduğunu anlayabiliriz. Buna ek olarak Fu Lo-huan, beş başkentten Çin halkı hükümeti için karargâh olarak hizmet vermek için kurulduğunu ve Liao hükümdarlarının ara sıra bu başkentlere yaptıkları ziyaretin Napodaki ikameti ile karşılaştırılamayacağını ifade etmiştir.²¹³

Liao hükümdarları açısından geçici ve daimî ikamet ettikleri yer biraz ters işliyordu. Görünüşte geçici olan Napo Liao hükümdarları için daimî ikamet yeri idi. Gezici şekilde ilerleyen Napoların mevsimlere göre gittiği yerler de değişkenlik gösteriyordu. Mevsimin getirdiği şartlar neticesinde yazın daha dağlık yerlere giden hükümdarlar kışın ise daha sıcak yerlerde ikamet ediyorlardı. Yaz ve kış mevsimleri Liao hükümdarlarının daha az hareket edip, gezdiği zaman dilimleriydi. Sonbahar ve ilkbahar ise Liao hükümdarları için oldukça hareketli geçen zaman dilimlerini oluşturuyordu. Liao Shi, sonbahar ve ilkbahar ayarlarında düzenlenen avlara dikkat çekmektedir. Mevsimlere göre farklı hayvanlar ile düzenlenen hayvanların yanı sıra

²¹² Lo-huan, 4.

²¹³ Lo-huan, 5.

Liao hükümdarlarının av sırasında giydikleri kıyafetlerde dikkat çekici bir noktayı oluşturuyordu.

Napo'da askeri güvenlik Kitan muhafızları ile sağlanıyordu. En önemli yer olan hükümdar çadırının ise bin kişilik Kitan muhafızları ile korunduğu belirtilmektedir.²¹⁴

Hükümdarlar, Napo da iken yürütülmesi gereken idari işler de aksamadan devam ediyordu. İdari iş ve kararlar için altı ayda bir hükümdar Kuzey ve Güney bölgelerinin üst düzey yöneticileri ile toplanıp bir nevi konsey düzenlenmekteydi. Daozong'un (道宗) Qing Eyaletinin on üç li kuzeyinde bulunan dağda kaldığı ve Kuzey ve Güney bölgelerinin yetkilileriyle ulusal meseleleri tartıştı ve boş günlerinde avlandığı Liao Shi'da geçmektedir.²¹⁵ Bu bilgi Liao Hanedanı için başkentini yeri hakkındaki tüm yorumların da kanıtı niteliğindedir. Çünkü Liao hükümdarı, normalde başkentinde ve sarayında yapması gereken işlerin neredeyse hepsini Napo da gerçekleştiriyordu. Sonuç olarak Liao Hanedanı için Naponun gerçek başkent olduğu fikri açıkça söylenebilir.

2.1.6.1. İlkbahar Naposu

Bu mevsim, av döneminin yoğun yaşandığı bir zaman dilimiydi. Liao Shi metinlerinde de avlanma ile ilgili hükümdarlara ait uzun hikayelere yer verilmiştir. İlkbaharda gerçekleşecek iki av vardı; balık yakalamak ve kuğu yakalamak. Balık mevsimi ilk aydı, kuğu mevsimi ise ikinci ayın sonu veya üçüncü ayın başlangıcıydı.²¹⁶

İlk ayın başında Napo hareket ederek Duck Nehri'ne gidilmekteydi. Bu yolculuk yaklaşık altmış gün sürmektedir. Kuğular gelmeden önce buz keserek balık yakalamak için buzun üzerine çadırlar kurulur, buz eridiğinde ise kuğuları ve yaban kazlarını yakalamak için kartalları ve şahinleri serbest bırakırlardı.²¹⁷

İlkbahar Naposunu anlatan metinlerde kuğu avı çok fazla anlatılıp betimlenen bir konu olmuştur. Bunun nedeni Liao, Chin ve Yuan dönemlerinde kuğunun en değerli

²¹⁴ Lo-huan, 50.

²¹⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 132.

²¹⁶ Lo-huan, **Natpat and Ordo**, 22.

²¹⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 132.

yemek olarak kabul edilmesi idi.²¹⁸ Ayrıca metinlerden öğrendiğimiz üzere, avlanan ilk kuğu ataların tapınağına sunulmaktaydı.

Liao Shi'da kuğu avı ile ilgili detaylı bir anlatım bulunmaktadır: “Hükümdar geldiğinde tüm görevliler koyu yeşil kıyafetler giyerdi. Mevsimine göre bir şapka ve kıyafet giyen, beline yeşim taşıyla süslenmiş bir kemer bağlayan imparator, sırtı rüzgâra dönük durup onları uzaktan izliyordu. Kuğuların olduğu yerler işaret edildi; at sırtındaki haberciler koşturdu. Göletin etrafındaki davulların çalmasıyla kuğular korktu ve uçtu. Hükümdar, ilk Kuğu'yu elde ettiğinde onu atalarının tapınağına kurban olarak sundu. Her yetkiliye ikramlarda bulundu. Müzik çalındı, birbirlerini şarapla kızarttılar ve tebriklerini dile getirdiler. Herkes eğlenmek için kafasına kuğu tüyleri yapıştırdı. Hükümdar yandaşlarına şarap ikram etti ve tüyleri aralarında dağıttı.”²¹⁹

Liao Shi'da yer alan bu metinden av ile ilgili detaylı bir bilgi öğrenmekteyiz. Av sırasında kullanılan aletler, görevlilerin yani avcılarının giydiği kıyafetler, hükümdarın giydiği kıyafetler ve kıyafetine taktığı aksesuar, av sonrası düzenlenen ziyafette sergilenen gelenek ve davranışlar gibi ayrıntılı anlatılan pek çok bilgi dikkat çekmektedir.

2.1.6.2. Yazlık Naposu

Yaz Naposunun sabit bir yeri bulunmuyordu. Genellikle T'u-erh Dağlarına gidilmekteydi. Daozong, her yıl Shengzong ve Xingzong'un türbelerine saygı duruşunda bulunmak ve altın zambakların tadını çıkarmak için önce Kara Dağ'a gider, daha sonra sıcaktan kaçınmak için Zi Nehri'ne doğru ilerlerdi.²²⁰

Yılın dördüncü ayında yola çıkılarak yaz Naposuna gidilmekteydi. Beşinci ayın son günlerinde ya da altıncı ayın ilk günlerinde istenilen yere ulaşıyordu.²²¹ Yaz Naposu için gidilen yerler yüksek ve serin noktalar oluyordu. Burada yaklaşık elli gün kalan hükümdar yedinci ayda ise tekrar yola çıkıyordu.

²¹⁸ Lo-huan, *Natpat and Ordo*, 26.

²¹⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 132.

²²⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, *History Of Chinese Society Liao*, 132.

²²¹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 133.

Liao hükümdarları Napo da zaman geçirirken farklı aktivitelerde yapmaktadırlar. Yaz aylarında Liao hükümdarları bazen satranç ve satranca benzer bir Çin oyunu olan "çift altılı" oynuyor ya da "kartalları engellemek" için bir vadiye çıkıyordu.²²²

2.1.6.3. Sonbahar Naposu

İlkbahar Naposunda olduğu gibi sonbaharda da av ön plana çıkmaktaydı. Yedinci ayın ikinci on gününde hükümdar, geyik ve kaplan avlamak için kampını serin yerlerden Yong Eyaletinin (雍州) elli li kuzeybatısında bulunan Yenilmiş Kaplanlar Ormanı'na taşımaktaydı.²²³

Burada başlıca av hayvanı geyik idi. Liao sarayında profesyonel geyik çağırıcılar bulunmaktaydı.²²⁴ Avcılar geyik derisine girerek geyik sesine çok benzeyen bir alet çalarak geyik yakalamaya çalışırlardı. Geyik yakalamak için geliştirilen bu sistemin Cürçenler tarafından geliştirildiği, Liao'da bulunan geyik çağırıcılarında Cürçenlerden olduğu söylenmektedir.²²⁵

2.1.6.4. Kışlık Napo

Guangpingdian olarak adlandırılan bu yere dokuzuncu ya da onuncu ayda gidilir ve on ikinci aya kadar kalınırdı. Yong Eyaletinin otuz li güneydoğusundaydı ve başlangıçta Baimadian olarak adlandırılmaktaydı.²²⁶ Burası soğuktan korunmak için gelinen arazinin düz olduğu ve kum tepelerinden oluşan bir yerdi.

Hükümdar burada genellikle daha çok devlet işleri ile ilgili konularda vakit geçirirdi. Kuzey ve Güney bölgelerinin üst düzey yetkilileri ile görüşmeler yapar, kararlar alırdı.

Liao Shi'da burada bulunan hükümdar çadırının özellikleri anlatılmıştır: "Hükümdarın çadırında, kıl halatlarla birbirine bağlanan mızraklardan yapılmış güçlü bir çit vardı. Her mızrağın altında, muhafızları rüzgârdan ve kardan korumak için siyah keçe bir şemsiye vardı. Mızrakların ötesinde bir sıra küçük keçe çadır vardı. Her çadırda, hepsi silah taşıyan beş adam vardı."²²⁷

²²² Lo-huan, **Natpat and Ordo**, 46.

²²³ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 133.

²²⁴ Lo-huan, **Natpat and Ordo**, 41.

²²⁵ Lo-huan, 41.

²²⁶ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 133.

²²⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, 133.

2.2. Ordu

Bir devlete hanedana ya da imparatorluğa ait askeri teşkilatı incelerken çok yönlü düşünmek gerekmektedir. Askeri teşkilatlanmanın en temel birimini ordu oluşturmaktadır. Aynı zamanda ordu, bir devletin gücünü gösteren en somut kanıtlardan birisidir. Bu bağlamda ordu konusunu incelerken yüzeysel bir anlatımdan çok detaylı anlatım devletin fonksiyonel işleyişindeki pek çok görüş ve yapıyı aydınlığa kavuşturacaktır.

Ordu denildiğinde aklımıza üç temel başlık gelmelidir; ilki ordu da yer alan asker, ikincisi teşkilatlanma üçüncüsü ise teçhizat. Bu ana noktalardan yola çıkarak pek çok nokta detaylandırılabilir. Böylece ana hatları ile askeri yapıyı ortaya çıkarabiliriz.

Ordunun düzen ve devamlılığını sağlamak pek çok alt başlığı beraberinde getirir. Örneğin ordunun ana unsuru olan insana baktığımızda sadece asker kimliği altında değerlendirmek birçok soru işaretini beraberinde getirecektir. Oysaki bir askerin nasıl orduya alındığı, alınırken hangi özelliklere dikkat edildiği, ordu içinde bulunacağı konunun hangi kriterlere göre belirlendiği, nerede yaşadığı, aile hayatının olup olmayacağı gibi noktalar çoğu zaman önemsiz görülen ayrıntılardır. Fakat bahsedilen ayrıntılar, kurallar çerçevesinde düzenli ve devamlı bir ordu oluşturmanın anahtarlarından birisidir.

Askeri konular ele alınırken değinilmesi gereken en önemli konulardan birisi de ekonomidir. Ekonomi, devletin tüm işleyişlerinde olduğu gibi ordunun da özelliklerini ve durumunu belirleyen faktördür. Ekonomiye bağlı olarak, ordunun teçhizatı, asker sayısı ve gücü değişkenlik gösterir. Bundan dolayı bir devletin askeri kurumlarının aksamadan çalışması için bir ekonomik kaynağa ihtiyacı bulunmaktadır.

Liao Hanedanı'nın ordusu incelenirken ortaya çıkması planlanan konu, bir göçebe bozkır ordusu mu yoksa yerleşik Çin askeri ordusu mu olduğu noktasıdır. Bu bağlamda Liao ordusunun bileşenleri, ordu organizasyonu ve çeşitli amaçlara hizmet eden ordu türleri, garnizonlar ve ekipmanlar başlıklar halinde incelenerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Ordunun Organizasyonu ve Teçhizatı

Tang Hanedanı döneminde yaşayan şair ve politikacı Cui Rong (崔融), ülkelerin askeri stratejisi hakkında değerli söylemlerde bulunmuştur. Ona göre ordu her daim tetikte, tehlikeye hazır bir vaziyette olmalı ve hiçbir şeyi küçümsememelidir. Cui Rong'unda vurguladığı gibi devletlerin her zaman askeri hazırlıkları tam olmalıdır. Bu açıdan ordunun en küçük biriminden en üst birimine ve teçhizatına kadar bütün işleyişin sağlanması gerekmektedir. İşleyişin aksamadan yürümesini sağlayan kural ve kaideler de ordunun organizasyonu belirlenmesinde etkili olmaktadır.

2.2.1.1. Liao Hanedanında Askerlik Hizmeti

Abaoji'nin oluşturduğu kişisel birliği karın ve kalp²²⁸ ile Kitan muhafız birliği Liao ordusunun çekirdeğini meydana getirdi. Böylece Liao Hanedanı'nın ordu yapısı oluşmaya başladı. Bu yapının ana unsuru olan askerler ise belirli kural ve hükümdar istekleri doğrultusunda orduya katıldı.

Liao Hanedanında askerlik tüm vatandaşları kapsayan bir sistem idi. Orduda asker olabilecek insanların yaş aralığı on beş ile elli yaş ile sınırlandırılmıştı. Hane içinden asker seçimi yaparken beceri ver yeteneğe de bakılmaktaydı. Liao Shi bu konuda şöyle yazmaktadır; askerler iyi eğitilmişlerdi, gelişmiş silahlarla donatılmışlardı ve imparatorluğun dört bir yanındaki seçkin güçler arasından seçilmişlerdi. Askeri sistem etkiliydi ve birlikler hem deneyimli hem de sadıktı.²²⁹

Her askere ait üç at bulunmaktaydı. Askerin sorumlulukları arasında kampı koruma, ot kesme ve çadır kurma gibi görevler yer alıyordu. Bir asker için silahlanma, dokuz demir zırh, at için bir dizgin, bireyin gücüne dayalı bir deri ve demir at zırhı, dört yay, dört yüz ok, uzun ve kısa mızraklar gibi çeşitli silahlar, savaş baltaları, küçük bayraklar, çekiçler, ateş bıçakları, taşlar, at olukları ve küçük bir kap, katlanır yelpaze ve şemsiyeye ek olarak, iki yüz fit at evcilleştirme ipi sağlanıyordu.²³⁰

Barış zamanlarında ordu birlikleri yiyecek ihtiyacı kendileri tarafından karşılanıyordu. Günlük gerçekleşen av partileri ile yiyecek ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Bu partiler sayesinde sadece askerin yiyecek ihtiyacı değil atların da yiyecek ihtiyaçları karşılanıyordu. Bunların yanı sıra günlük egzersiz ve savaş

²²⁸ Uzakdoğu kültüründe ruhun karnın altında olduğuna dair bir inanç bulunmaktadır.

²²⁹ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 35, ed. Wang Li, Treatises 5, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²³⁰ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 34, ed. Wang Li, Treatises 4, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

hazırlığı da yaptıkları söylenebilir. Yani bu av partileri askerler için çok yönlü bir faaliyet idi.

Bölgelerine dönen Kitan boy üyeleri de hayvan yetiştiriciliği yaptığı gibi, kendine yetebilecek şekilde de avlanıyordu. Ancak ana kamplarda bulunan muhafızların ve sınır garnizonlarının yiyecek ihtiyacını karşılamada büyük sorunlar vardı. Bu sorun için, Tang Hanedanı döneminde ordunun ihtiyacını karşılayan Adil Satın Alma Ambarları, Liao imparatorluğunun doğu sınır bölgelerinde büyük ölçekte yeniden kuruldu.²³¹

Liao Hanedanında ordu içinde bulunan askerler evlilik yapabilmekteydi. Askerlerin kaydı kendi evlerine yapılabilirdi. 997 yılında genel bir kamp sayımı sırasında hükümet hem askerleri hem de ailelerini kaydetti ve 989 yılında da Çinli mahkumların, çeşitli kamplara bağlı akrabalarına katılabilmeleri için düzenlemeler yapıldı.²³² Ayrıca Liao askerlerine bazı mülkiyet hakları da verilmiştir.

Liao Hanedanında askerlik konusunda Kitan boyları diğer gruplardan biraz daha farklı idi. Kitan boyları doğal yaşamlarının getirisi olan şartlar sayesinde temel askeri eğitimlerini küçük yaşlardan itibaren alıyorlardı. Yaşadıkları bölgenin iklimi, doğal koşulları veyahut kıtlık gibi tüm unsurlar Kitanları askeri olarak yetişip güçlenmesini sağlayan etkenlerdi. Tüm bu koşullar Kitanları doğal olarak iyi ok kullanıp at binmesini sağlıyordu. Bunların yanında bir askerin sahip olması gereken en önemli özellik olan disiplin de Kitanlar tarafından özümseyiyordu.

Liao Hanedanındaki ordu örgütlenmesine baktığımız zaman genel olarak on kişilik askeri gruplar görmekteyiz. Sınır şehirleri yüz atlıdan oluşan askeri birimler tarafından korunmaktaydı. Genel anlamda İç Asya özellikle bozkır askeri kültüründe kullanılan onluk sisteme bağlı olarak örgütlenme yapılmıştı.

Liao Shi, ordunun büyümesi ile ilgili kaydettiği bilgiler bize hanedan içinde askeri teşkilatlanmanın nasıl ve hangi sırayla gerçekleştiği yönde bilgiler vermektedir; “İmparator, birlikleri harekete geçirirken çeşitli sivil ve askeri görevlilere liderlik etti. Mavi öküz ve beyaz atlar kullanarak cennete, dünyaya ve güneşe ritüel yaptı. İmparator daha sonra imparatorluk atalarının ruhlarını ve Mulan Dağı'nın (木蘭山)

²³¹ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 527.

²³² Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 512.

tanrılarını bilgilendirme görevini devretti. Ancak bu ritüellerden sonra askeri seferler için kararname çıkardı.²³³

Hükümdarın kararnamesinden sonra ordu için insanlar toplanmaya başlandı. Hane reislerinden güçlü kişiler ordu için seçildi. Bu kişilerden başlanarak, asker, at ve teçhizat toplandı. Toplanan asker, at ve teçhizatı sayıp örgütleyecek ve rapor verecek bir denetçinin de ataması yapıldı. Hükümdarın şahsen yapacağı atamalar öncesinde beş yönde beş bayrak konuşlandırıldı ve bunlara davullar eşlik etti.²³⁴

Hükümdar tarafından başkomutan, başkomutan yardımcısı ve askeri denetçi görev yapmak üzere seçildi. Sayısı otuz bini bulan çeşitli askeri birimler arasında yer alan en seçkin askerler ise imparatorluk muhafızı olarak görev yapacaktı. Ayrıca cesaretleriyle tanınan üç bin kişilik öncü birliği ve uzun menzilli keşif birimi için de yüz veya daha fazla kişi seçilecekti.²³⁵

Oluşturulan her birime, büyüklüğü göz önüne alınarak birliklerin ve atların toplanmasını kolaylaştırmak ve çeşitli resmi meseleleri verimli bir şekilde ele almak için atanmış bir liderle bir ekip oluşturmak üzere on veya beş kişi seçildi.²³⁶

Sonuç olarak tüm bu düzenlemeler sonrasında Liao Hanedanında askeri teşkilatlanma gerçekleşmiş oldu. Fakat Liao Shi'nın bu bölümünde yer alan bilgiler askerlik hizmeti ile ilgili detaylı bir anlatımı içermiyordu. Örneğin toplanan askerlerin ordu kamplarına gönderildikten sonra ikamet ettikleri yerlere ilişkin bilgiler verilmemektedir. Ya da birliklerde Kitanlar dışında yer alan etnik gruplardan detaylı bir şekilde bahsedilmemektedir.

T'aizu düzeninin çekirdeğinde onun karın ve kalp koruması bulunuyordu, Shizong (世宗) ve Jingzong (景宗) gibi daha sonraki imparatorlar ve devlet adamı Xiao-Wen (蕭文) da hanedan ailesinin ölen üyelerinden kalan korumalar ve hizmetlileriyle kendi ordularını korudular.²³⁷

Fetih ver seferlerden ele geçirilen savaş esirleri de ordulara dahil edildi. Özellikle Balhae'nin fethi ile ele geçirilen pek çok Balhaeli ordulara dahil edildi İlginç bir şekilde hükümdarın kararı ile kuzey bölgelerine yerleştirilen Çinlilerden de Liao

²³³ Toktoğa.

²³⁴ Toktoğa.

²³⁵ Toktoğa.

²³⁶ Toktoğa.

²³⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 510.

Shi'da savaş esirleri olarak bahsedilmektedir.²³⁸ Balhaeliler ve Çinliler askere alındıktan sonra Liao Hanedanı bünyesinde nasıl dahil olduklarına bakılmaksızın sıradan bir halk statüsünde yer aldılar.²³⁹

Kontrol üsleri onuncu yüzyılda asker toplama merkezi görevini gördüler. Özellikle Güney Başkenti Kontrol Bürosu bu görevi üstlendi. Muzong'un (穆宗) birliği için askerler toplayan bu ofis güney sınırının savunmasından sorumlu olduğundan dolayı emri altında iyi eğitilmiş ve güvenilir askerler, özellikle de Kitan boy üyelerinin bulunması gerekirdi.²⁴⁰

Kitan boylarına ait kişiler ise Liao Hanedanı'nın asli askeri unsuru idi. Buna karşılık ordunun ana etnik grubu olmalarına rağmen çok bir ayrıcalıkları bulunmuyordu. Kitan boyları içindeki suçlular da orduda hizmet etmek için görevlendirilebiliyordu. Fakat nerede görev yaptıkları konusu kesin değildir.

2.2.1.2. İdari Yönetim ve Askeri Merkezler

Toplum içinde, piramidin en üst kısmında Cennetin Oğulları, orta bölümde çeşitli düzeylerde bulunan soylular ve en alt kısımda ise halk olacak şekilde bir hiyerarşi bulunmaktadır.²⁴¹ Liao ordusunun askeri hiyerarşisinin en üstünde kuşkusuz hükümdar yer alıyordu. Sefer düzenlemede ve atamalarda mutlak güç hükümdarın elinde bulunmaktaydı. Sefer kararnamesi çıktıktan sonra yine hükümdarın kendisi subayları denetliyordu. Yüksek rütbelere için güvendiği memur ve akrabalarından kişiler seçiyordu. Ayrıca yine hükümdarın kendisi tarafından ataması yapılan prens, ülke içindeki askeri ve sivil işlerin yönetilmesini sağlıyordu.²⁴² Hükümdar, sefere katılmazsa eğer en az yüz elli bin askerden oluşan ordulara komuta edecek üst düzey yetkililerin ataması yapıyordu.²⁴³ Yani hükümdar, ordunun ve askerinin düzenini sağlayacak neredeyse tüm yetki ve görevlendirmeyi yapıyordu.

Hükümdar tarafından atanan subaylar imparatorluğun askeri teşkilatında bulunan bütün tümenlerden sorumluydu. Subaylar tümenler dışında aslında neredeyse tüm

²³⁸ Bkz. Toktoğa, Liao Shi, Volume 39, ed. Wang Li, Treatises 9, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²³⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 511.

²⁴⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, 511.

²⁴¹ Xinwu Peng, "The Development of Traditional Chinese View of Rule of Law and Its Modern Transformation", **Frontiers of Philosophy in China**, 11, sy 4, 2016, 588.

²⁴² Hükümdar, sefer bizzat yürüteceği zaman askeri ve devlet işlerini yürütmesi için prens ataması yapmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. "Toktoğa".

²⁴³ Toktoğa.

ordulardan sorumluydu. Örneğin bir boy subayı olan Xiang-wen, boy ordularının tümünden sorumluydu.

Liao Hanedanı, Kuzey ve Güney olarak iki bölgeye ayrılmıştı. Kuzey bölgesinde (北枢密院 Bei Shu-mi Yuan) imparatorluk yüksek komutanlığı bulunmaktaydı. Burada başkomutan ve prens yer alıyordu. Kuzey bölgesinde Liao Hanedanı'nın tek başbakanı da bu bölgede bulunmaktaydı. Kuzey bölgesi askeri işler, boylar ve vasal devletlerin meseleleri ile ilgilenmekteydi. Askeri işlerin idaresi, subaylar ve atlar bu bölgenin sorumluluğu altındaydı. Ayrıca Güney Kitan Bölgesinin (契丹南枢密院 Qidan Nan shu-mi Yuan) sivil işleri, yetkili seçimi ve vergilendirme işleri de Kuzey Bölgesi tarafından yapılmaktaydı.²⁴⁴

Güney bölgesi askeri işlerle olduğu kadar sivil işlerle de ilgilenmekteydi. Bu bölgede yoğun olarak bulunan Çinlilerin yaşam yerleri, diğer etnik grupların yaşayışları gibi sivil sorunlarla uğraşılmaktaydı. Güney bölgesinde bulunan milis orduları da askeri yetkililer tarafından kontrol ediliyordu. Vekiller ve onların bölgesel üstleri yani komutan ve valiler emirlerini ilk olarak Güney Bölgesindeki başbakandan alıyorlardı; ancak bu ofis, Kuzey Bölgesinin Güney hükümeti ile birleştirildiğinde, güney ordularının komutası da Kuzey bölgesinde bulunan başbakana kaydırıldı.²⁴⁵

Liao Shi, Askeri komuta ve idare merkezlerini içerdikleri bölümler ile tek tek kaydetmiştir. Bu merkezlerde bazılarının isimleri ve bölümleri şu şekildedir:²⁴⁶

Shizong Sarayı Komuta Merkezi: Xiwangfu Bölümü

Güney Sınır Garnizonu: Wuwei Bölümü, Liuyuan Bölümü

Kuzeydoğu Askeri Komuta Ofisi: Yaoli (遙襄) Bölümü, Bode (伯德) Bölümü, Aode (奧德) Bölümü, Nanke (南克) Bölümü, Beike (北克) Bölümü, Tulou Bölümü, Shuzhe (術者達魯虢) Bölümü, Hexi (河西) Bölümü

Kuzeybatı İşe Alım ve Pasifleştirme Ofisi: Tulubu Bölümü, Aoyannüzhı (奧衍女直) Bölümü, Shiwei Bölümü

²⁴⁴ Fu Lo-huan, **Natpat and Ordo: A Study Of The Way Of Life and Military Organization Of The Khitan Emperors and Their People**, London University, 251.

²⁴⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, 523.

²⁴⁶ Toktoğa, "Volume 35".

Güneybatı İşe Alım ve Yatıştırma Ofisi: Nèlie (涅刺) Bölümü, (烏古涅刺) Wugu Nelie Bölümü, Nèlayuewu (涅刺越兀) Bölümü, Meiguxi (梅古悉) Bölümü, Jiede (韻的) Bölümü, Nìqì Tanggu (匿訖唐古) Bölümü, Helatanggu (鶴刺唐古) Bölümü

Kuzeybatı İşe Alım ve Pasifleştirme Ofisi: Oluk Bölümü

Doğu Başkenti İdari Ofisi: Oluk Aowei Bölümü, Yiaozhu Bölümü, Shao Wa (稍瓦) Bölümü, Heshu Bölümü

Huanglong Eyaleti İdari Ofisi: Kuoyan Tujue Bölümü, Aoyan Tujue (奧衍突厥) Bölümü, Beitanzuo (北唐左) Bölümü, Wuguo Bölümü

2.2.1.3. Teçhizat

Orduların sahip olduğu teçhizat, teknik olarak donanımı göstermektedir. Bununla birlikte ordunun başarısı, askerlerin sahip olduğu eğitim, teçhizatlarının yeterli olması ve askeri stratejiye bağlıdır. Liao Hanedanının asli unsuru olan Kitanlar, tam bu noktada hem küçüklükten beri aldıkları eğitim hem de sahip oldukları teçhizatlarını iyi derece kullanmaları ile ön plana çıkmaktadırlar.

Liao Shi, bir askerde bulunması gereken teçhizatları şu şekilde sıralamaktadır; Bir kişi için silahlanma, dokuz demir zırh, at için bir dizgin, bireyin gücüne dayalı bir deri ve demir at zırhı, dört yay, dört yüz ok, uzun ve kısa mızraklar gibi çeşitli silahlar, savaş baltaları, küçük bayraklar, çekiçler, ateş bıçakları, taşlar, at olukları ve küçük bir kap, kuru yiyecek, iki yüz metrelik halat, katlanır yelpaze ve şemsiye şeklindedir.²⁴⁷

Teçhizat listesi dönemi baz alırsak oldukça kapsamlıydı. Sadece askere ait malzemeleri değil at kullanımı için gereken malzemeleri de içermekteydi. Buradan atın adeta Liao askerini tamamlayan bütünleyici bir güç olduğu anlaşılabilir. Ayrıca tek bir askere verilen üç tane at da vurgulanması gereken diğer bir noktadır. Liao Shi'da geçen bilgilerden çıkan sonuç, Liao ordusunun gerçekten çok sayıda ata sahip olduğu şeklindedir. Örneğin, İmparator Taizu tarafından kurulan Büyük Çadır Pishiju Ordusu, toplam üç yüz bin atlı askerden oluşuyordu, İmparatoriçe komutasındaki Shanzhan Ordusu ise iki yüz bin atlı birlikten oluşuyordu.²⁴⁸

²⁴⁷ Toktoğa.

²⁴⁸ Toktoğa.

Kitanlar, ata binmede oldukça iyilerdi. At sürmelerini kolaylaştıracak birçok aletin (dizgin, üzengi, eyer) kullanılması da buna bağlı gelişen bir durumdu. Bu da atın donanımının artmasına ve Kitanların at üstünde daha rahat hareket etmesine olanak tanıyordu.

Teçhizat listesine baktığımızda ok ve yayların sayısı da dikkat çekicidir. Liao ordusu tarafından kullanılan en yaygın silah ok ve yaydı. Kitanlar, kompozit yay kullanımında eğitimli ve iyilerdi. Song Hanedanı'nın kıdemli bir yetkilisi olan Song Qi (宋祁: 917-996) Kitan süvarilerinin özelliklerini şu şekilde özetlemişti: yay kullanmakta iyi, kılıç ve teber kullanmakta kötü.²⁴⁹ Song Qi (宋琪) bu sözü de Kitanların yay kullanmakta ne kadar iyi olduklarının bir göstergesiydi.

Arkeolojik buluntulara göre üst sınıf Kitan askerleri, genellikle askeri kıyafetlerle kasketler takarlardı bu aynı Moğol askerinin başını ve boynunu koruyan miğfere çok az benzeyen, başlıklarla donatılmış muhafızları göstermektedir.²⁵⁰

Liao ordusunun ana güçlerinden birisi hafif zırhlı süvarileri idi. Buna karşılık orduda az da olsa ağır zırhlı süvariler de bulunmaktaydı. Günümüze ulaşan Liao Hanedanına ait zırh kalıntısı olmadığı için zırhların nasıl bir yapıda olduğu tam olarak bilinmemektedir. Çin ordularında daha çok ağır zırhlı süvariler kullanılmaktaydı.²⁵¹ Özellikle mücadele içinde oldukları Song Hanedanı, ağır zırhlı süvariye sahipti. Hatta Song Hanedanı'nın kullandığı en hafif zırh iki kilonun üzerindeydi.²⁵² Bunların dışında Liao Shi'nin anlatımına göre Liao Hanedanında atlarında demir bir zırha sahip olduğu bilinmektedir.

Liao Hanedanı'nın sahip olduğu hafif zırhlı süvariler, esnek ve çevik yapısından dolayı savaşlarda avantaj kazanıyordu. Hafif zırh, askerin hareket kabiliyetini kolaylaştırırken aynı zamanda hızlı ok atmasını da sağlıyordu. Atlar da kullanılan demir zırh ise atı sert ve delici hamlelerden koruyordu. Böylece Liao süvarisi atı, giyindiği zırhı ve ok kullanmadaki becerisi ile askeri bir bütünlük yakalayıp savaşlarda başarı gösteriyordu.

²⁴⁹ Cheng Xing, "The Comparative Study on the Cavalry of the Liao Dynasty and the Song Dynasty", **Advances in Social Science, Education and Humanities Research**, 2021, 367.

²⁵⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 524.

²⁵¹ Tang hanedanı da ağır zırhlı süvari kullanan hanedanlar arasındaydı. Fakat hafif zırhlı süvariye sahip olan göçebelere karşı hareket kabiliyetini arttırmak için ağır zırhından vazgeçtiği oluyordu.

²⁵² Cheng Xing, "The Comparative Study on the Cavalry of the Liao Dynasty and the Song Dynasty", **Advances in Social Science, Education and Humanities Research**, 2021, 366.

2.2.2. Garnizonlar

Garnizonlar, sınırların savunmasında kullanılan yerlerdir. Ülke sınırları boyunca müstahkem yerlere kuruldukları gibi önemli şehirlere de kurulabilirler. Liao Hanedanına baktığımız zaman, sınırları boyunca iki ana tehdit sayılacak hanedan görmekteyiz; Song Hanedanı ve Xixia sınır garnizonlarının dışında da hanedan içindeki bölgelerde de garnizonların varlığı bilinmektedir. Liao Shi'da nüfus sayımı sırasında şehirler de bulunan birkaç garnizon da belirtilmiştir.

Stratejik açıdan garnizonlar ülkelere tehdit unsuru olabilecek hamlelerden koruyan askeri noktalardır. Garnizonların kurulduğu yerlerde stratejik noktalardan oluşmaktadır. Yani garnizonlar bir ülkenin tehdiye karşı en önemli savunma alanlarıdır. Tüm bunlardan dolayı garnizonlar kilit bir görev üstlenmektedir. Bu kadar önemli bir karargâhta bulunan askerlerin de görevi oldukça büyüktür.

Garnizonlara asker alımı son derece önemlidir. Özellikle bu önem sınır noktalarında daha ön plana çıkmaktadır. Çünkü düşman bir ülkenin saldırısına uğrandığında garnizonda bulunan askerlerin savunması kritik önem taşımaktadır. Açıkça garnizonda bulunan askerlerin ihanet etmemesi gerekmektedir. Bu yüzden bu kadar stratejik bir nokta da görev yapan askerlerin seçimi önemlidir. Garnizonlara daha çok Liao Hanedanı'nın asıl unsuru olan Kitan boylarından askerler seçilmektedir. Güvenirlik açısından Kitan boy üyeleri en iyi seçim olmalıdır. Fakat kaynaklar garnizonlarda Kitan boyları dışında da yerleşik haklardan asker bulunduğunu göstermektedir.²⁵³

Garnizonlarda yer alan Kitanların durumu aslında seçimden daha çok bir mecburiyetti. Çünkü Liao Hanedanında Kitanların garnizonlarda görev yapması mecburiydi. Ancak her Kitan, garnizonda görev yapmıyordu içlerinde bu mecburiyetten muaf olanlar vardı. Yerleşik halklar içinde bulunan zengin kesim, yerine başkalarını işe alarak görevden muaf olabilmekteydi.²⁵⁴ Üst düzey bürokrat olan Kitanlar da bu görevden muaf tutuluyordu. Garnizonda bulunan askerlerin belirli bir görev süresi bulunmamaktaydı. Bu savunma görevi uzun yıllar devam etmekteydi. Ancak yerine bir yedek bulunduğu görev tamamlanabilmekteydi. Uzun yıllar süren görev süresini düşünce temel ihtiyaç olan erzak konusu akla

²⁵³ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 522.

²⁵⁴ Wittfogel ve Chia-Sheng, 522.

gelmektedir. Bu konu da tam bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bazı askerlerin yiyecekleri kendilerinin temin ettiği belirtilmektedir. Bu askerler, yiyecekleri tahılları satın alıyorlar veya sıkıntı içindekiler tarlalarını satmak zorunda kalıyorlardı.²⁵⁵

Garnizon askerleri “muvazzaf askerler”²⁵⁶ (chêng) olarak adlandırılmaktadır. Wittfogel ve Chia-Sheng bu konuda şu yorumda bulunmuşlardır; eğer terim bu şekilde bir anlam taşıyorsa muhtemelen doğu sınır savunma birimleri yalnızca güvenilir Kitan boylardan toplanmış demektir.²⁵⁷ Liao Shi’da Doğu bölgelerindeki garnizonu birliklerinin Goryeo, Cürçen ve diğer uluslara karşı korunmak üzere görevlendirildiği yazmaktadır.²⁵⁸ Yani Liao hükümdarı tehlikenin en yoğun olduğu kısımlara güvenilirliği açısından kendi boy üyelerinden askerler seçmiş olma ihtimali yüksektir.

Liao Shi, diğer bölgelere göre en çok doğu bölgesinde bulunan garnizonu anlatmış ve en net rakamsal verileri burada kaydetmiştir. Liao Shi Doğu garnizonu hakkında şu bilgileri vermektedir; Doğu Başkentinden Cürçenlere sınır olan Yalu Nehri'nin kuzeybatı zirvesine kadar yetmiş beş bin muvazzaf asker bulunuyor. Xianzhou’da ise bin tane muvazzaf asker görevlendir.²⁵⁹

Doğu garnizonu dışında Liao Shi’da şu garnizonlardan da bahsetmektedir.²⁶⁰

Jinsu Garnizonu: Qiu Boyune Karşı Savunma yapmaktadır, ordu bin kişidir.

Heqing Garnizonu (和靖府): Ordusu bin kişiden oluşmaktadır.

Laiyuancheng Xunyi Garnizonu: Bu garnizonun sekiz askeri kampı vardır. Taizi Kampında üç yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Daying Kampında altı yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Puzhou Kampı iki yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Xin Kampı beş yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Jiaduo Kampı beş yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Wanghai Şehri üç yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Liubai Kampı dört yüz muvazzaf asker bulunmaktadır. Woye Kampı bin muvazzaf asker bulunmaktadır.

²⁵⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, 522.

²⁵⁶ Silahlı kuvvetlerde görev başında olan subay ve astsubaylarla askerlik hizmetini yapan erler ya da bir görev ve hizmetle yükümlü olan kimse.

²⁵⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 522.

²⁵⁸ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 36, ed. Wang Li, Treatises 6, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²⁵⁹ Toktoğa.

²⁶⁰ Toktoğa.

Sonuç olarak Liao Hanedanında bulunan toplam garnizonda bulunan asker sayısı Liao Shi'nın verdiği bilgilerden yola çıkarak seksen bin ile doksan bin arasında olduğu düşünülebilir. Garnizonlar içinde en kritik öneme sahip olanları ise Song Hanedanı ile Xia sınırı boyunca konuşlandırılanlardır.

2.3. Hukuk Yapısı

Hukuk, devletlerin düzeni ve asayişini sağlayabilmeleri için oluşturulan kurallar bütünüdür. Halk arasında sorunları önlemek ve düzeni sağlamak devlet tarafından kurallar çerçevesinde sağlanır. Bu işleyiş ise devlet kontrolünde olan çeşitli organlar tarafından yürütülür.

Liao Hanedanında kuzey ve güney olmak üzere iki yönetim noktası bulunuyordu. Bu ikiliğin çıkmasının temel noktası hukuk sistemine de yansımıştır. Yerleşik topluluklar yani Çinliler ve Balhaeliler ile boy hayatı süren Kitanların yaşam ve ihtiyaçlarının farklılığından dolayı Liao Hanedanında ikili yapı bazı kurumlarda uygulanan bir yöntem olmuştur. Her iki yapının yönetiminde de nihai karar hükümdara aitti.

Liao Hanedanı bünyesinde çeşitli etnik gruplar barındırmaktaydı. Bu durum, devletin neredeyse her yapı ve kuruluşunda olduğu gibi hukuk sisteminin oluşmasında da belirleyici faktör olmuştur. Liao Hanedanında yaşayan etnik gruplardan her biri özellikle ilk zamanlarında kendi hukuk sistemlerini kullanmışlardır. Çinliler ve Balhaelilere baktığımızda Tang kanunları altında yaşıyorlardı, oysa Kitan dahil diğer tüm halklar ve boylar ise sözlü olarak aktarılan yerel hukuk geleneklerine sahipti.²⁶¹ Sonuç olarak Liao Hanedanı içinde çift hukuk sistemi oluşmuştur.

Her halk kendi hukuk sisteminde göre yargılanıp değerlendiriliyordu. Birbirine karşı suç işleyen aynı kökene ait kişileri ilgilendiren tüm davalar, kendi örf ve âdet hukukuna göre cezalandırılırken, birbirine karşı suç işleyen farklı etnik kökenli kişileri içeren davalar Çin yasalarına göre cezalandırılıyordu.²⁶² Yani tüm etnik grupların ortak noktasını Çin yasaları oluşturuyordu. Liao elçisi olan Yu Ching, bu konu hakkında şunları kaydetmiştir; “Kıyafetlerinde, içkilerinde, yemeklerinde ve dillerinde her biri kendi geleneklerini takip ediyor. Bu dört milletin üyelerinin

²⁶¹ Herbert Franke, “Chinese Law in a Multinational Society: The Case of the Liao (907-1125)”, *Asia Major* 5, sy 2, 1992, 112.

²⁶² Franke, 113.

birbirlerine karşı suç işlemesi durumunda Çin hukuku uygulanıyor. Ancak aynı türden olanlar birbirlerine karşı suç işlerlerse, asıl millet olanın kanunu uygulanır. Bu nedenle ceza davalarını ele almak için ayrı Kitan ofisleri kuruldu. Bir Kitan'ın bir Çinliye karşı işlediği bir suçun Çin yasalarına göre cezalandırılması gerekirdi. Ancak her zaman durum böyle değildir. Kitan suçlusuna Kitan yasalarına göre muamele edilmesinden kaynaklanan Çinlilere karşı bir olumsuz durum bulunmaktadır.”²⁶³

Etnik grupların karşılıklı işlediği suçlarda Kitanların ayrıcalığı kaynaklarda sıkça vurgulanan bir konu olmuştur. Karşılıklı aynı suç işlense dahi Kitanların aldığı cezalar her zaman daha hafif olmaktadır. Bu da diğer etnik gruplar arasında memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Yu Ching'ten sonra elçi olan Ou-yang Hsiu'da bu konuya değinmiştir; Bir Kitan bir Çinliyi öldürürse para cezası ödemek zorundaydı. Eğer bir Çinli bir Kitan'ı öldürürse idama mahkûm edildi.”²⁶⁴ Yani burada da anlatıldığı gibi Kitanlar ile diğer etnik kesim arasında hukuki açıdan büyük bir fark vardı. Fakat bu durum Hanedanın başlangıcında böyleydi. İlerleyen yıllarda başa geçen hükümdarlar hukuksal olarak düzenlemeler yaparak hukuksal açıdan belirgin ceza farklarını azaltmışlardır.

Liao Shi'nin hukuk ve cezalandırma bölümünde hükümdarların yaptığı düzenlemeler ve ceza sistemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Liao hukukunda dört farklı ceza türü vardır: Ölüm, sürgün, kölelik ve para cezası. Dört farklı ceza türünün içerikleri Liao Shi'da şu şekilde açıklanmıştır: “Ölüm cezası, el koyma ve bunun yanı sıra asılma ve kafa kesmeyi içerir. Sürgün cezası şiddetine göre değişkenlik gösterir, suçlu sınıra veya yabancı topraklara uzağa yerleştirir ve bağlantıları kesmek için daha fazla ceza uygular. Kölelik cezası ömür boyu hapis, beş yıl ve bir buçuk yıl içerir. Dövme yöntemi de vardır. Para cezası elli ila üç yüz darbe arasında değişir ve elli darbeyi aşanlar için bir kum torbası ile belirlenir. Tahta kılıçları, büyük sopaları ve demir sopaları içeren yöntemler de vardır. Tahta kılıçlar ve büyük çubuklar için sayı on beş ile otuz arasında değişen üçtür ve demir sopalar için beş veya yedi olabilir. Ciddi suçlar için kalçaların üst ve çevresine çarpan bir kum torbası kullanılır. Sorgulama araçları kaba ve ince çubukların yanı sıra kamçı yöntemlerini içerir. Kaba çubuklu darbelerin sayısı yirmi, ince çubuklarla otuz ila altmış arasında değişen üçtür.

²⁶³ Franke, 114.

²⁶⁴ Franke, 115.

Kırbaçlar ve markalaşma, her otuz marka için üç yüz, elli marka için beş yüz kirpikle sonuçlanır. Sanık itiraf etmeyi reddederse bu yöntemler uygulanır.”²⁶⁵

Liao Shi'nın anlatımına göre Liao Hanedanında cezalar ayrıntılı uygulamalar içerir. Her bir işlenen suç karşılığında alınan ceza yine suçun büyüklüğüne göre farklı yöntemler şeklinde uygulanır. Cezai işlemi belirli olmayan durumlarda da mümkün oldukça suçun karşılığı olan çeşitli cezalar bulunarak uygulandı. Ceza olarak emsal niteliğinde bir karar Liao Shi'da şu şekilde geçmektedir: “İmparator Muzong'un saltanatının on ikinci yılında, hükümdarın amcası Shelangjun Xiao Yanzhi (萧彦芝), Hai Liqiang'dan genç bir kıza zorla saldırdı ve kaçırdı. Böyle bir dava için yasal bir emsal olmadığından ilk olarak saray cezasına çarptırıldı, Xiao Yanzhi daha sonra köle olarak hizmet etmesi için Hai Liqiang'a teslim edildi. Bu olay emsal olarak kaydedildi.”²⁶⁶ Anlatılan bu emsal olaydan Liao hukuku ile ilgili birkaç alt metin çıkmaktadır. Öncelikle cezası belirli olmayan bir suça nasıl bir işlem uygulandığı konusunda bize fikir vermektedir. Bunun dışında daha da önemli olan bir durum ise, hükümdarın amcasına dahi imtiyaz tanımadan yaptırım uyguladığı konusudur. Üstelik bu yaptırımda hiç de hafife kaçılmadığı, hanedan ve saray mensubu olan bir kişiye uygulanabilecek en ağır yaptırımlardan birisi olan kölelikle cezalandırıldığı açıkça ifade edilmiştir.

Düzen ve huzuru sağlamak için denetlenen hukuk sistemi ve iyi işleyen bir ceza sistemi olması gerekmektedir. Liao Hanedanında da özellikle hükümdarlar tarafından bu konu önemsenmiştir. Liao Shi'da hükümdarın seferden döndükten sonra hemen hukuk işlerinin yoluna konulmasını emretmesi ve Kuzey Mahkemesine bakanlar atayarak işlemlerin hızlanmasını sağlaması bunun bir göstergesidir.

Ceza yöntemleri farklı hükümdarlar tarafından çeşitlendirildi. Ceza yöntemi olarak tahta kılıç kullanımı Taizong zamanında başladı. Tahta kılıcın düz bir yüzü ve yükseltilmiş bir sırtı vardır, üst düzey yetkililer ciddi suçlar işlediğinde, tahta kılıç ile dövme ceza yöntemi olarak kullanılırdı.²⁶⁷ Kum torbası hükümdar Muzong zamanında kullanılan bir yöntem oldu. Kum torbası, altı inç uzunluğunda, iki inç genişliğinde ve yaklaşık bir ayak sapı ile birbirine dikilmiş olgun deriden

²⁶⁵ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 61, Treatises 31, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²⁶⁶ Toktoğa.

²⁶⁷ Toktoğa.

yapılmıştır.²⁶⁸ Kölelik ve para cezası yöntemlerinin ayrıntıları, sırasıyla hükümdar Zhongzong (中宗) ve hükümdar Xianzong (獻宗) zamanında belirlenmiştir.²⁶⁹

Başlangıçta Liao hukuk sistemi etnik gruplara göre değişen kurallar ve ayrıcalıklar içeriyordu. Bu ayrıcalıklar daha çok cezalandırma şeklinde ortaya çıkıyordu. Ceza sisteminde uygulanan ayrıcalıkların yanı sıra etnik köken ayırt etmeksizin uygulan ayrıcalıklar da bulunmaktaydı. Hata yapan memurlar, kamu görevlileri, yetmiş yaş üstü suç işleyen kişiler ve on beş yaş altı kişiler ağır cezalandırma yöntemleri olmadan ödeme yapma yoluyla kendilerini hukuk önünde affettirebilirlerdi.

Liao Hanedanı'nın hukuksal dinamikleri Abaoji zamanında oluşmuştur. Bu dönemdeki hukuk sistemine baktığımızda daha çok Kitan boy geleneklerinden gelen bir hukuk sisteminin varlığı göze çarpmaktadır. Başlangıçta boy konfederasyon yapısından devlet düzeyine geçildiği süreç yaşanmaktadır. Bu süreç Liao Hanedanında hukuk sisteminin tarihsel evriminin de göstergesi olmuştur. Bundan dolayı aşamalar halinde, halkın sorunlarına yönelik kuralların geliştirildiği bir hukuk sistemi yapısı görülmektedir.

Hanedanın kuruluş süreci için hukuksal düzenlemeler halkın huzur ve güvenliğinin dışında kontrolü de sağlamaktaydı. İlk baştan itibaren tolerans tanınmayan ciddi cezalar uyguladı. Bu cezalar suç oranını düşürmek ve halk arasında çıboycuk çatışma ve isyan hareketlerini önlemek için önemliydi. Bundan dolayı ceza sisteminde belirlenmiş durumlar dışında tavize yer yoktu. Prenslar isyan ettiğinde, kendi topraklarındakiler bağışlanmadı; Bazıları yüksek kayalıklardan atıldı ve diğerleri de suistimalleri nedeniyle beş arabanın altına sürüklenerek öldürüldü.²⁷⁰ Görüldüğü gibi asıl suçlular cezalandırılırken, bu suça göz yumanlarda aynı ölçüde cezalandırıldı. Liao Shi'da anlatıldığına göre Liao Hanedanında suçun büyüğü ya da küçüğü yoktu, suç suçu ve her duruma göre bir cezası vardı. İftira atan ve hakaret edenlerin ağızları sıcak demir bir bız ile delindi ve öldürüldü, suçlanan ancak doğrudan dahil olmayanlar, suçun ciddiyeti kadar verilen para cezası ile cezalandırıldı.²⁷¹ Para cezası da suça göre değişkenlik gösteriyordu, ağır cezalar beş yüz hafif olanlar ise üç yüz para cezasına çarptırılıyordu.

²⁶⁸ Toktoğa.

²⁶⁹ Toktoğa.

²⁷⁰ Toktoğa.

²⁷¹ Toktoğa.

Hukuki cezaların yanında Liao Shi’da yer alan asmak ve parçalamak gibi infaz yöntemlerinin yanı sıra diri diri gömmek ve hayalet oklarla ateş etmek gibi yöntemler de vardı.²⁷² Bu yöntem hukuk yapısı içinde bir cezai işlemten daha çok boydan gelen geleneklere daha çok benzemektedir. En çok alkol ve avcılık ile ilgili suçlar işleyenlere uygulanan yaptırımlar kısmında bu gibi cezaların uygulandığı görülmektedir. Ok ile öldürme yöntemine dair şu bilgi yer almaktadır: “Saltanatının ilk günlerinde, bir büyücünün aldatıcı sözlerine inan çok sayıda insan uzun ömür için insan safra keselerinden yapılmış bir iksiri kullanmıştır. Bu iksir, çok sayıda insanın ölümüne yol açtı. Daha sonra bu aldatmacayı fark edilerek ceza verildi. Çok sayıda okla ateş ederek ve atlılar tarafından ezilerek bir infaz gerçekleşti.”²⁷³

Dört ceza yöntemi detaylıca anlatılırken okla öldürmek ve diri diri gömmek yöntemleri kısaca geçilmesi yorumlamaya açık bir alan oluşturmuştur. Bu durum diri diri gömme ve ok ile öldürmenin oldukça az uygulanmasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca kaynak eser yazarlarının Çinli ya da Çinlileştirilmiş Kitanlar olduğunu göz önüne alırsak Liao Hanedanını hukuki temelleri oturmuş Çinli bir devlete daha yakın bir duruş gösterme isteminden dolayı da olabilir. Bu yorumun dışında Liao Shi’da Çin hukukuna hükümdarın yaklaşımı ile ilgili şöyle bir konuşma yer almaktadır: “Devletin irili ufaklı işleri çok fazladır. Yasal standartlar net değilse, yönetim nasıl olabilir ve halk sınırları nasıl bilebilir?” Daha sonra hükümdar üst düzey yetkililere, Han Çin hukukunu referans olarak kullanarak Kitan ve diğer boylarla başa çıkmak için yasalar çıkarmalarını emretti. Ayrıca halkın mağduriyetlerini gidermek için bir Adalet Bakanlığı kuruldu.”²⁷⁴ Liao hükümdarının hukukun uygulayışı yönündeki emirleri Liao Hanedanı’nın Çin hukukunu ön plana çıkardığının kanıtı niteliğindedir.

Liao Hanedanında ceza işlemlerinin uygulandığı en farklı alan ise avcılık ile ilgili işler olmuştur. Bu alan, farklı olarak nitelendirilse de Liao Hanedanında en ciddiye alınan ve en çok anlatılan ceza işlemlerinin başında gelmektedir. Diğer bir geniş çapta anlatılan alan ise alkol ile ilgili olanlar olmuştur. Bu ikisi için beş bölgeden sorumlu yetkililer, görevliler, yemek sunucuları ve şaraptan sorumlu olanlar geyik, yaban domuzu ve diğer av hayvanlarının kaybından veya yaralanmasına karşı

²⁷² Toktoğa.

²⁷³ Toktoğa.

²⁷⁴ Toktoğa.

sorumlu tutuldu.²⁷⁵ Bu görevler ciddi sorumluluk gerektiren, dikkatsizliğe ya da ihmalkarlığa gelmeyecek derecede önemli idi. Çünkü oluşabilecek herhangi bir sorunun cezası çok ağırdı.

Uygulanan ceza yöntemlerinin bazıları Liao Shi'da verilmiştir: “Bıçaklama, kafa kesme, ateş etme, yakma, uzuvları kesme, eklemleri yerinden çıkarma, omuzları ve uylukları sakatlama, belleri ve bacakları kırma, ağızları kesme ve dişleri parçalama gibi acımasız eylemler vardı. Cesetler vahşi doğada bırakıldı ve bazıları yerinde gömüldü. Yüzden fazla insan bu şekilde hayatını kaybetti.”²⁷⁶ Örneğin hükümdar, geyiği zamanında besleyemeyen, yaralanmalara ve ölüme neden olan Pozhende adlı bir geyik bakıcısına kızdı onu da öldürdü.²⁷⁷ Buradan bir kez daha anlaşılıyor ki avcılık ve alkol Liao için oldukça önemli idi. Uygulanan ceza yöntemlerine baktığımızda ise Çin hukukundan uzak, geleneksel boy kültürüne oldukça yakın ceza işlemleri gerçekleşmiştir. Muhtemelen bu iki unsur Kitanların eski boy yapısından itibaren aktararak önemini korumuştur. Ayrıca bu suçları işleyenler için başkentte yüz metrelik hapishanelerin kurulması da Liao Hanedanı için avcılık ve alkol konularının ciddiyetini göstermektedir.

Liao Hanedanı hukuki süreçlerini yürütülmesini sağlayan Adalet Bakanlığı'na sahipti. Fakat Muzong döneminde Adalet Bakanlığı kaldırıldı. Adalet Bakanlığı'nın kaldırılması halk açısından olumsuz sonuçlar doğurdu. Çünkü artık hukuki sorunlarını çözebilecekleri ya da şikâyet edebilecekleri bir organ kalmamıştı. Adalet Bakanlığı'nın kaldırılması hükümdar tarafından keyfi bir şekilde yapılan işlem değildi. Wu Prensi bir köle tarafından suçlanmıştı ve yetkililer soruşturma yapılmasını istedi. Ancak hükümdar, prensin haksız yere suçlandığı söyleyerek, soruşturma açılması durumunda başka kişilerin bunu takip edebileceğini açıkladı.²⁷⁸ Birkaç yıl sonra ise bir saray görevlisinin yanlışlıkla kutsal sancağa dokunduğu ve yasaya göre cezanın ölüm olduğu bir olay meydana geldi. Fakat saray görevlisi kırbaçlanarak serbest bırakıldı. Bu tavizler hukukun işleyişinde aksamalar oluşturmuş ve oluşabilecek kargaşa ortamını tetiklemiştir. Hükümdar Muzong ise çözümü Adalet Bakanlığı'nı kaldırarak bulduğunu düşünmüştür. Fakat bir çözümden

²⁷⁵ Toktoğa.

²⁷⁶ Toktoğa.

²⁷⁷ Toktoğa.

²⁷⁸ Toktoğa.

ziyade olayların üstünü kapatarak oluşabilecek daha büyük bir soruna yol açacak bir eylem olmuştur.

İmparator Shengzong genç yaşta tahta çıktı ve bilge İmparatoriçe Dowager yönetişimde çok önemli bir rol oynadı ve imparatora hukuk sisteminde hoşgörüyü göz önünde bulundurmasını tavsiye etti. İmparator olgunlaştıkça, devlet işlerinde daha usta hale geldikçe kendini yönetime adadı. Bu dönemde, popüler duygularla uyumlu, toplumda on civarında bir dizi yeni yasa ve yönetmelik çıkarıldı ve cezaların infazı dikkatli bir şekilde değerlendirildi.

Genç yaşında tahta çıkan Shengzong dönemi, hukuksal açıdan çok fazla düzenlemenin olduğu bir süreçtir. Daha önce ikili uygulanan hukuk sistemi daha standart kuralları içerir hale gelmişti. Bunun en büyük nedeni hukuk sisteminin ikiliğinden dolayı Kitanlar ile Çinliler arasında yaşanan sorunlar oldu. Yasal kanunlara dayanarak on iğrenç suçu belirten bir kararname çıkartıldı. Bu kararnameye göre: “İdam edilen suçluların cesetlerini pazarda üç gün boyunca ifşa etme konusundaki eski uygulama, gömülmesine izin verilmeden önce bir gece olarak değiştirildi. Bir köle ölüme yol açan bir suç işlediyse, efendinin köleyi idam etmesine izin verilmiyordu. Bunun için efendi, köleyi yetkililere teslim etmek zorundaydı. Başbakanların ve askeri valilerin torunları tarafından işlenen suçların cezalandırılmasını düzenleyen mevcut yasa yenilendi.”²⁷⁹

Shengzong, herkes için adaletin sağlanmasına özen göstermekteydi. Haksızlığa uğrayanlar için bir ferman çıkardı. Haksızlığa uğradıklarını düşünen ve adaleti sorgulayan kişilerin davaları tekrardan gözden geçirilip incelenecekti. Bu görev için yetkililer atandı. Daha önce soruşturmalar yetkililer ve siyasi personel tarafından yapılıyordu, ancak bu andan itibaren daha küçük bir konsey ve baş yargıç da sürece dahil olarak incelemeleri yürüttü.²⁸⁰

Shengzong döneminde yeni kararlar çıkartılarak devlet içindeki kurum ve kuruluşlara, görev alan yetkililere dair sıkı düzenleme çalışmaları yapıldı. Özellikle hukuk sistemi açısından yaptığı düzenlemeler bu kurumu sağlamlaştırırken halkın da huzurlu bir şekilde yaşamasını sağladı. Yetkililer görevlerini ciddiyetle yaptılar ve karşılığında halkta suç işleme oranında düşüşler yaşandı. Suç oranındaki düşüşler, Tonghe'nin

²⁷⁹ Toktoğa.

²⁸⁰ Toktoğa.

ortasında Nanjing, Yizhou ve Pingzhou'daki hapisanelerin boş olması ile kanıtlanabilir.²⁸¹

Xingzong döneminin ilk yılında, kamu suçlarından suçlu yetkililerin kendilerini kurtarmalarına izin verilmeyeceğini, özel suçlara karışanların ise mevcut yasalara göre cezalandırılacağını belirten bir ferman çıkarıldı.²⁸² Ferman, suçtan haberi olmadan rüşvet alan çocuklar da dahil olmak üzere aile üyelerinin suç ortağı olarak suçlanacağını belirtmekteydi. Liao Hanedanında uygulanan hukuk sisteminde ayrımcılık uygulamalarında azalma görülmekteydi.

Xingzong zamanında yasalar, toplam beş yüz kırk yedi maddeden oluşan ölüm, sürgün, dayak atma ve üç müebbet hapis cezası gibi cezaları içeriyordu.²⁸³ Bu yasalar Taizu döneminden itibaren süregelen karar ve düzenlemelerin bir bütünüydü. Daozong döneminde, Kitan ve Çin halkı arasındaki kültürel farklılıklar fark edilerek, Tixi Yin ve Savaş Bakanı Yixin gibi yetkililere Yasa ve Yönetmelikleri gözden geçirmelerini emrederek yeni düzenlemeler yapıldı.²⁸⁴ Yapılan düzenlemeler sonucunda toplam yedi yüz seksen dokuz maddelik bir Liao kanunu oluşturuldu.

Liao Hanedanında ikilik her alana yayılmış bir vaziyettedir. Hukuk yapısında da ikili sistem görülmektedir. Hanedanın başlangıcında çeşitli etnik gruplara hoşgörü sağlayan hukuk sistemi Hanedanın ortalarına doğru sorunlara yol açmıştır. Özellikle bir Kitan ve Çinlinin karşı karşıya kaldığı durumlarda ölüme kadar giden büyük olaylar yaşanmıştır. Liao Hanedanı'nın sonuna doğru hükümdar Shengzong'un yaptığı düzenlemeler, Liao hukukuna altın çağını yaşatmıştır. Bu dönemden itibaren ise düzeni sağlamak, kargaşayı korumak için hukuk sistemi daha sağlam ve sıkı yasalarla güçlendirilmiştir.

Liao Hanedanı'nın sahip olduğu hukuk sistemi ve yasaların tarih açısından ayrıca bir önemi daha vardı. Taizu'nun hukuk düzenlemelerini incelediğimizde yerleşik bir devletin sahip olduğu hukuk anlayışından daha çok boy yaşamının geleneksel hukuk sistemini görmekteyiz. Kitanların boy konfederasyonu şeklinde yaşadıkları döneme dair kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Daha çok bu bilgileri Uygur ya da Çin kaynaklarından en çok da Liao Shi'dan öğrenmekteyiz. Liao Shi'ya baktığımız

²⁸¹ Toktoğa.

²⁸² Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 62, ed. Wang Li, Treatises 32, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²⁸³ Toktoğa.

²⁸⁴ Toktoğa.

zaman ise Çin hukuk sisteminin daha baskın bir şekilde anlatıldığını net bir biçimde görmekteyiz. Sadece Taziu döneminde ait bazı yerlerde geleneksel boy anlayışından geldiğini düşündüğümüz cezai uygulamalara rastlamaktayız. Fakat bozkırın çetin ortamında yaşamak belirli kurallar ile ancak mümkün olabilirdi. Kitanlar boy şeklinde yaşamasına karşın her boy konfederasyonun bir parçasıydı. Konfederasyon ise seçimle gelen bir lidere sahipti. Yani Kitanlar düşünüldüğü gibi ilkel bir boy yapısına değil hukuk çerçevesinde belirli kuralları olan bir boy yapısına sahipti. Liao Hanedanını kurduklarında ise bu kurallar halkın çeşitliliğini de baz alarak sistematik bir hukuk yasalarına dönüştüler.

Bozkırda, kırsal göçebe hayat tarzı sürdüren Kitanlar ilkel şekilde olsa da kendilerine ait bir yasaya sahiptiler. Bu bakımdan ilerleyen süreçte adı yasaları ile anılacak Çingis Kağan'dan daha önce bozkırda Kitanlar tarafından yasalar oluşturulup uygulanmıştır.

Yasaları Kitanların daha önce uygulamasından da daha önemli olan konu Kitanların yasaları ile Çingis Kağan'ın yasaları arasındaki benzerliktir. İki yasada da yasaya tam bağlılık esastı. Moğol yasasında, yasaya karşı çıkmanın cezası mevkisi fark etmeksizin ölümdü. Yasayı ciddi bir şekilde ihlal etmekten suçlu bulunan bir Kitan ise beş savaş arabası tarafından parçalanabilir, ağzını kızgın demirle delebilir, başı kesilebilir, hayalet oklar ile vurulabilir, diri diri gömülebilir veya mancınık olarak kullanılabilirdi.²⁸⁵ Bunun dışında temel olarak avcılık ve askerlik dışındaki yasalarda birbirlerine çok benzemektedir. Avcılık ile ilgili ciddi konularda Moğol yasasında da cezası ölüm idi.²⁸⁶ Kitanlarda da aynı şekilde avcılığa çok önem verilmiş ve ölüm ile sonuçlanan ciddi cezalar verilmiştir.

Sonuç olarak Kitanların sahip olduğu yasa, Moğollardan yüzyıllar önce ortaya çıkarak uygulanmıştır. Kuşkusuz bozkır hayatının getirisi olan bu kural ve kaideler bütünü başlangıçta Kitanlar da daha ilkel şekilde uygulanmıştır. Bir bakıma Kitan yasası, Çingis Kağan'ın "yasak"ının prototipi olmuştur denilebilir. Çingis Kağan ise yasayı geliştirerek bozkırda düzen ve güvenliği sağlamıştır. Çingis Kağan'ın oluşturduğu yasa, kendisinden sonra da oğulları vasıtasıyla Asya'nın dört bir tarafında uygulanarak kapsamlı bir hukuk ürünü haline gelmiştir.

²⁸⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 466.

²⁸⁶ Habibe Temizsu, **Yasak**, 1., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, 77.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

3.1. Finans Sistemi

Mali organizasyon ile ülkeyi beseleyen gelir kaynakları tespit edilerek yönetimi sağlanır. Ekonomi, bir ülkenin tüm aksanlarının sorunsuz yürütülmesini sağlayan yegâne unsurdur. Bütün idari yönetim kolları ve askeri organizasyonların bel kemiğini ekonomi oluşturmaktadır. Devletlerin en büyük ekonomi kaynağı ise vergilerdir. Vergiler haricinde, dışarıdan gelen kaynaklarda bulunabilir. Tüm bu gelir unsurlarının finansı ile devlet içinde düzenli akış sağlanabilmektedir.

Liao Hanedanı kurulduktan sonra Kitanlar artık boy yapısından çıkmış devletleşme süreci içine girmişlerdi. Bu süreçte oluşturulan idari birimler, inşa edilen binalar, kurulan şehirler gibi pek çok faktör doğal olarak mali taleplerin artışına yol açtı. Ayrıca ordunun teçhizatı ve yeme ihtiyacı da bu artışa dahildi. Bu ihtiyaçlar için güçlü bir finans sisteminin kurulması gerekiyordu. Liao imparatorluğunun geliri, yerleşik ve boy halklarından alınan vergilerden, ek olarak alınan iç kaynaklardan elde edilen gelirlerden ve son fakat bir o kadar da önemli olarak yurt dışından gelen haraçtan oluşuyordu.²⁸⁷

Liao Hanedanında vergilendirme ve haraç sistemi Taizu zamanında başlamıştır. Bu dönemde Yanhui idaresi altında finansal bir yönetimin başlangıcı yapıldı.²⁸⁸ Taizong döneminde, vergi sisteminin belirlenmesi adına beş başkentteki hane ve bireylerin sayımı yapıldı. Shengzong döneminde yeni bir sayım yöntemi kullanıldı. Bu yöntem

²⁸⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 312.

²⁸⁸ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 59, ed. Wang Li, Treatises 29, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

ile her hanenin kendi payına düşen parayı doğrudan hükümete vermesi ve halk arasında adil bir dağılım yapılması amaçlanmıştı.²⁸⁹

Liao Hanedanında mali organizasyonda ikili sistem içinde oluşmuştu. Özellikle 947 yılından sonra boylar Kuzey Bölgesi'nin mali organizasyonu altındayken yerleşik halklar Güney Bölgesi'nin mali organizasyonuna dahil olmuştu. Güney Bölgesi'nin, Kuzey Bölgesi'nin mali organizasyonundan bağımsız kendi mali idaresi vardı.²⁹⁰ Güney Bölgesi daha çok Çinlilerin kontrolünde olan bir yerdi. Ayrıca burada bir Gelir Bakanlığı da bulunaktaydı. Güney Bölgesinde yıllık vergilendirme, tuz, demir para, nakit olarak vergi indirimlerini ve ipeği içeriyordu.²⁹¹ Hükümet ve hükümdarın hazineleri de Güney Bölgesi'nin merkezi yönetimi tarafından idare edilmekteydi.²⁹²

3.1.1. Vergiler

Liao Hanedanında vergi sisteminin oluşması Taizu zamanında ortaya çıkmıştır. Taizu'nun Tanshan'ın kuzeyinde Yangcheng'i kurması ve çeşitli bölgelerde ticareti kolaylaştırmak için belirli malların tekelleştirdi.²⁹³ Taizong zamanında ise vergi sistemi geliştirilerek kontrolünün sağlanması için çalışmalar yapıldı. Taizong, Yan'ın kontrolünü ele geçirip Güney Başkentini kurduğunda, şehrin kuzeyinde mal ve ürünlerle dolu tepelerle çevrili bir pazar kuruldu ve vergileri yönetmek için yetkililer atadı.²⁹⁴

Liao Hanedanında vergi, “shui” terimi ile adlandırılmaktadır.²⁹⁵ Bu terimin dışında vergi ile ilişkilendirilebilecek, “tsu shui”, “shui ch'ien”, “shui fu”, “shui wu” gibi terimlerde kullanılmıştır. “Shui chi'en” nakit olarak alınan vergilere verilen isimdir. “Shui wu” ise aynı vergilere verilen isimdir. “Tsu shui” terimi ise arazi vergileri için kullanılan bir isim olmuştur.

Vergilerin kontrolü için Hanedanın bazı noktalarına ofisler kurulmuştu. Shang-ching çevresinde bir Tuz ve Demir Komiserliği Ofisi vardı. Ch'ang-ch'da bir Para ve İpek Ofisi kurulmuştu çünkü madencilik ve döküm işlemleri esas olarak Hanedanın bu bölgesinde yürütülmekteydi aynı şekilde Liao Nehri'nin batısında adı taşıyan ofisler

²⁸⁹ Toktoğa.

²⁹⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 310.

²⁹¹ Toktoğa.

²⁹² Wittfogel ve Chia-Sheng, 311.

²⁹³ Toktoğa, **Liao Shi**, Volume 60, ed. Wang Li, Treatises 30, Pekin: Zhonghua Shuju, 2016.

²⁹⁴ Toktoğa.

²⁹⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, 312.

benzer nedenlerle mineralin çıkarılmasının hükümet tarafından denetlenmesi istenilen yerlerde tuz kontrol ofisleri kuruldu.²⁹⁶

Liao Hanedanı'nın başlangıcında vergilendirmenin toplumdaki herkes için eşit olmadığını görmekteyiz. Güçlü aileler ve memurlar ile halk aynı oranda vergi vermiyordu. İlerleyen yıllarda bu konu ile ilgili çalışmalar yapılarak düzeltilmeye çalışılmıştır. 994 yılında bir hükümdar emri adil bir vergilendirme sistemi talep edilmişti aynı şekilde 1056 yılında da vergilerin eşitlenmesi için karar çıkartılmıştı.²⁹⁷ Yapılmaya çalışılan düzenlemeler, vergilendirme sisteminde üst sınıf ile halk arasında fark olduğunun kanıtı durumundadır.

3.1.1.1. Hayvan Vergisi

Kitan boy hayatında hayvancılık çok kıymetli bir noktadaydı. Gündelik boy işlerinde, orduda, avcılıkta, besin olarak yani kısaca hayatın tüm noktasında temel unsordu. Taizu döneminde hayvancılık gelişti. Bu gelişime ve nüfusun artışına bağlı olarak hayvan talebinde artış yaşandı. Bu talep artışını karşılamak için seferler düzenlendi.

Taizu, Hedong'a karşı sefer gerçekleştirdi ve on milyondan fazla sığır, koyun, deve ve atı ele geçirdi.²⁹⁸ Ele geçirilen hayvanlar, onlara uygun meralara yerleştirilerek bakımları yapıldı. Neticede planlı bir çalışma ile kısa sayılabilecek bir süre içinde hayvan sayısında büyük bir artış görüldü. İmparator Taizu'dan İmparator Xingzong'a kadar geçen iki yüz yıl boyunca, hayvancılığın refahı aynı şekilde kaldı.²⁹⁹

Diğer etnik gruplara kıyasla Kitan boyları, hayvancılıktan daha çok vergi vermekteydi. Kitan boylarından alınan bu vergi istisnai durumlar hariç yıllık olarak ödenmekteydi. Kitanlardan sonra, Çinli köylülerde hayvancılık vergisini ödemekteydi. Çinli köylülerin Kitan boylarına göre vergi ödeme zamanında farklılık arz etmekteydi. Özellikle siyasi duruma göre farklılıklar olabilmekteydi. Çinli köylüler barış zamanlarında hatırı sayılır derecede yüksek bir vergi ödemekteydiler, bu durum savaş zamanlarında daha az vergi ödemelerine sebebiyet verdi.³⁰⁰ Yani Çinli köylülere savaş zamanı bir çeşit vergi indirimi sağlanmış oldu. Kitan boylarına

²⁹⁶ Wittfogel ve Chia-Sheng, 311.

²⁹⁷ Wittfogel ve Chia-Sheng, 311.

²⁹⁸ Toktoğa.

²⁹⁹ Toktoğa.

³⁰⁰ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 315.

baktığımızda ise vergilerini yıllık ödemekteydiler. Ancak savaş zamanı barış zamanına kıyasla daha fazla vergi ödemekteydiler.

Anlaşılabacağı üzere hayvan vergisinde bütün halka eşit şekilde bir yaklaşım sergilenmiyordu. Belirli bir standarttı yoktu, daha çok ülkenin ihtiyacına göre şekillenen bir yapısı bulunmaktaydı.

3.1.1.2. Tahıl Vergisi

Liao Hanedanı yaklaşık 480.000 Çinli ve 90.000 Balhae hanesini kontrol ediyordu.³⁰¹ Kitan boylarının de eklenmesi ile bu sayı daha da artmaktaydı. Ayrıca ordu içindeki asker sayısı bu rakamlara dahil edilmemiştir. Tüm bu sayısal veriler göz önüne alındığında büyük bir tahıl ihtiyacı ortaya çıkmaktaydı. Bunların kontrolünün sağlanması ise yaşamsal açıdan oldukça önemliydi.

Taizu döneminde tarımı önemseyen hamlelerde bulunuldu fakat bu dönem kuruluş dönemini kapsadığı için çok üzerine düşünülemedi. Taizong döneminde tarımsal faaliyetlere verilen önemde artış yaşandı. Bizzat kendisinin doğu seferine çıkarken, tarımsal ürünlere zarar vermemek için kuzey dağlarına yürümesi tarıma verilen önemin en iyi göstergesi olmalıdır.³⁰² Bu hamlesinden sonra Taizong tarıma ve ipekçiliğe teşvik için girişimlerde bulundu. Liao Shi'da bu dönemde yapılan düzenlemeler şu şekilde yer almaktadır: “Wugu bölgesindeki arazinin verimliliği düşünülerek, orada ikamet etmesi için Ukshiltei atandı ve Heile Nehri yakınındaki tarıma uygun araziler çiftçilik için belirlendi. Üçüncü yılda, Xairi Nehri ve Luqu Nehri yakınındaki toprakların tarımsal amaçlar için Güney Mahkemesi'nin Oujintulu, Yisibao ve Kuzey Mahkemesi'nin Wennaheila'sına verilmesine karar verdi. Sekizinci yılda Kışan'da görev yaparken bir ziyafet düzenlendi ve ordunun ve devletin temel meseleleri sorulduğunda verilen cevaplar, devlet işlerinin temelini halkı beslemekte yattığını vurgulamaktaydı.”³⁰³

Shengzong'un hükümdarlık döneminde hanedanda kıtlık baş gösterdi. Kıtlığın ana sebebi don ve kuraklıktı. Bunun için Shengzong, nakit ile tahıl arasında önceden belirlenen döviz kurunun gerçekçi olmadığını ve halka fayda sağlamak için artırılması gerektiğini belirten üç bölüm halinde bir kararname çıkardı.³⁰⁴ Ayrıca

³⁰¹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 328.

³⁰² Toktoğa, “Volume 60”.

³⁰³ Toktoğa, “Volume 59”.

³⁰⁴ Toktoğa.

verimli olduğu düşünölen topraklar için tohum ve sığır yardımı sağlandı. Daha sonra çıkan bir kararname ile de Hanedanın çeşitli noktalarında yardım ambarlarının kurulması sağlandı.

Yardım ambarlarının dışında, Doğu başkentinde bulunan Xian, Xin, Su, Fu, Chen, Hai, Tong, Yin, Wu, Sui, Chun, Tai gibi elliden fazla şehirde ve çeşitli sınır illerinde ata sistemine göre tahıl ambarları bulunmaktaydı.³⁰⁵ Ataların geleneğine takiben, eski tohumların kademeli olarak yenileriyle değişimi sağlandı ve halkın gönüllü olarak yüzde iki faiz oranıyla tahıl ödünç vermesine veya ödünç almasına izin verildi.³⁰⁶

Shengzong döneminde pek çok tarımsal alanı etkileyen kararnameler çıkmıştır. Bunlardan birisi Shengzong'un saltanatının beşinci yılında çıkan kararnamedir. Bu kararnameye göre “Beş mahsul başarısız olursa ve tahıl ambarları yetersiz kalırsa, halkın vergilerinin yerine imparatorluk hazinesi açılacaktır. Çekirge gibi haşere istilası ve kıtlığa neden olan felaketler durumunda, açlara ve fakirlere yardım etmek için korvet emeği askıya alınacaktır.”³⁰⁷ Bu kararname Liao Hanedanı'nın devletleşme sürecini tamamlayarak yönetim ve idari yapılarıyla artık tam bit devlet olduğunun göstergesidir. Hanedan, halkı etkileyen dış faktörlerden dolayı oluşabilecek sorunlar için önlem almıştır. Ayrıca yetersizlik durumunda hükümdarın bizzat hazinesinden takviye yapılacağı konusu da bir o kadar önemlidir. Halkına karşı sorumluluk alan bir Liao Hanedanı görölmektedir. Bu bir bakıma da halkın verdiği vergilerin geri dönüşü olarak da kabul edilebilir.

Tahıl olarak ödenen vergiler esas olarak nüfusun kırsal kesiminden toplanıyordu; bu kesim muhtemelen Çin vatandaşlarının yüzde seksen ila seksen beşini ve kısmen hâlâ göçebe olan Balhaeli daha küçük bir kısmını içeriyordu.³⁰⁸ Verilen rakamsal nüfus verilerine bakıldığı zaman yaklaşık dört yüz bin Çinli ve elli bin Balhaelilere ait tarımsal yerlerin olduğu söylenebilir.

Vergiler hakkında Wittfogel ve Sheng rakamsal verilerle matematiksel işlemler doğrultusunda tahminde bulunmuşlardır. Onlara göre: “Asgari rakamlarımız, Liao Hanedanında toplanan tahıl vergisinin büyüklüğü hakkında belli bir fikir veriyor. Nanjing çevresindeki 240.000 çiftlik 2.880.000 kilo tahıl üretseydi ve kuzey

³⁰⁵ Toktoğa.

³⁰⁶ Toktoğa.

³⁰⁷ Toktoğa.

³⁰⁸ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 328.

bölgelerdeki daha az yoğun ekim daha büyük çiftliklerle telafi edilseydi, toplam dört yüz elli binden fazla köylü hanesi Nanjing'in iki katından daha az bir miktar ödemiş olabilirdi. Beş milyon kilo üretim olduğunu varsayalım: Tang Hanedanı'nın orta döneminde beş milyon hane ve sekiz milyon iki yüz bin vergi mükellefi yaklaşık yirmi beş milyon vergi ödedi. Başka bir deyişle, Tang çiftliklerinin on katından fazlası, tahmini Liao gelirinin yalnızca beş katını sağlıyordu. Eğer bu rakamlar herhangi bir şekilde iki dönemde geçerli olan gerçek koşulları yansıtıyorsa, o zaman Liao köylüsü gerçekten de Tang köylüsünden çok daha yüksek bir tahıl vergisi ödemiş olur.”³⁰⁹

3.1.1.3. Nakdi Alınan Vergi

Liao Hanedanı için, metal para darp edilmesi bölgedeki bol bakır kaynaklarından dolayı Taizu'nun babası Yelü Dijian ile başladı.³¹⁰ Bu başlangıç Liao Hanedanının kurulmasına da katkı sağladı. Taizong döneminde, Hanedanın çeşitli bölgelerine Madeni Para Bakanlığı kuruldu. Bu bakanlık madeni para ve demir üretiminin denetlenmesini görevini üstlenmişti. Shengzong döneminde ise para talebinin artması sonucu Kitan para birimi geniş bölgelere yayıldı.³¹¹ Daozong döneminde para birimlerini daha da detaylandırıldı. Para birimi dört kategoriye ayrıldı: Xianyong, Dakang, Da'an, ve Shoulong.³¹² Daozong dönemindeki büyük harcamalar maddi yönden sıkıntı oluşturdu. Para ihracatının kısıtlanması yönünde önlemler alındı. Ancak Hanedanın sonu da olan Tianzuodi döneminde mali açıdan daha büyük açıklar oluştu ve hazinelerde para kalmadı.

Ülkenin doğusunda birçok madencilik ve metalurji faaliyeti bulunduğundan, Doğu Başkenti Gelir Bakanlığı'nı ve Changchunzhou (常春州) Para ve İpek Bakanlığı'nı kurdu.³¹³ Para ve ipeğin aynı bakanlıkta toplanmasının sebebi vergilerin bazen para bazen de ipek olarak toplanmasından ileri gelebilir. Fakat bunu kanıtlayacak bir bilgi yoktur. İki unsurun aynı bakanlıkta toplanması para ve ipeğin eş değer olduğunun bir göstergesi de olabilir. Yine de en azından hanedan içinde para yerine ipeğin de alınabildiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

³⁰⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 329-330.

³¹⁰ Toktoğa, “Volume 60”.

³¹¹ Toktoğa.

³¹² Toktoğa.

³¹³ Toktoğa.

1123'teki Nanjing geliri beyanı, bölgenin “toprak ve diğer vergilerinin” büyük bir kısmı için yapılan aynı ödemelerden bahsederken, Üçlü Ofis'in tuz ve diğer çeşitli gelirlerden alınan ke-ch'eng geliri için nakit ödemelerden söz etmektedir.³¹⁴

3.1.1.4. Tekstil Vergisi

Liao Hanedanında Jin ve Xian gibi eyaletler ipekböcekçiliği ile ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu eyaletlerde vergi olarak para ya da diğer aynı ürünlerin dışında ipek alınmaktaydı.

Taizong döneminde, özellikle tarım ve ipekçiliğin geliştirilmesi için çalışmalar yapıldı. Bu konuda bizzat Taizong'ta emirler verdi. İpek oldukça kıymetli bir dokuydu. 1005 yılında Song Hanedanından haraç yerine ipek kumaşlarının alınması da bunun göstergesidir.

İpek dışında keten de Liao Hanedanında ön plana çıkan bir kumaş türüydü. İpek ve Keten kumaşlardan Hanedanın aldığı bir vergi bulunmaktaydı. Bu vergi “Tiao” olarak adlandırılmaktaydı.³¹⁵

3.1.1.5. Arazi Vergisi

Arazi vergisinin alınması için nüfusun tespiti önemli bir noktaydı. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi Liao Hanedanında yapılan nüfus sayımı eksiklikler içermekteydi. Bundan dolayı eşit bir vergi dağılımı da gerçekleşmesi oldukça zordu. Liao Hanedanı'nın kuzey bölgelerinde de bir tür çifte vergi uygulanıyordu, ancak bu bölgelerde mahsuller Çin'e ve hatta Güney Başkenti bölgesine göre biraz daha geç hasat ediliyor ve vergiler toplanıyordu.³¹⁶ Arazi vergisi belirli bir para birimi ile sabitlenmişti. Ancak verginin toplanması para birimine karşılık gelen tahıl oranı ile gerçekleşiyordu. Bu durumda arazi vergisinin diğer vergilerden daha fazla getiri getirmesini sağlamaktaydı.

3.1.1.6. Tuz Vergisi

Tuz üretimi ve kontrolü bölge açısından stratejik öneme sahipti. Liao Hanedanında tuz vergisi Taizu zamanında başlamıştı. Özellikle tuz üreten Çinli halktan vergi almaktaydı. Bu vergi daha sonra hafifletilse de Liao Hanedanı için tuz vergisinin başlangıcı oldu. Shang-ching Circuit'in bir Tuz ve Demir Komiserliği Ofisi vardı.

³¹⁴ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 330.

³¹⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, 330.

³¹⁶ Wittfogel ve Chia-Sheng, 312.

Taizong döneminde on altı eyaletin alınması ile Liao Hanedanının sahip olduğu tuz üretim yerleri genişletildi. Xianghe ilçesinde bir tuz tekeli kuruldu, Bohai, Zhencheng, Haiyang, Fengzhou, Yangluo Şehri ve Guangji Gölü gibi çeşitli alanların tuz üretmesi sağlandı.³¹⁷ Ayrıca daha sonra Shangjing'e Tuz ve Demir Komiserliği Ofisi kuruldu.

Tuz, buharlaştırılıp hükümet kontrolündeki Tuz Departmanı tarafından satıldığı söylenmektedir.³¹⁸ Tuz, devletin tekelinde olan bir mineral olduğu için bu şekilde bir pazarlamanın yapıp yapılmadığı da kesin değildir. Ayrıca Nanjing'te tuz ve demirden elde edilen gelir, paradan ipeğe dönüştürülüyordu; bu, imparatorluğun diğer bölgelerinde de geçerli olan bir tür takas yöntemi idi.³¹⁹

3.1.2. Haraç

Arapça harc kökünden oluşan ve Arapça'ya Akkadca veya Ârâmîce'den ya da Süryânîce aracılığıyla Grekçe'den geçtiğine dair farklı görüşler bulunduran "topraktan çıkan şey" anlamına gelen kelimedir.³²⁰ Arapça bir kökten gelen haraç kelimesinin Çin coğrafyasında karşılığı konusunda M. Mancall tarafından şöyle açıklanmaktadır: "Haraç sistemi" kavramı amaçlar açısından bir Batı icadı olduğu sürekli akılda tutulmalıdır. Haraç sisteminin Batı anlayışı, geleneksel Doğu Asya uluslararası ilişkilerini açıklamak için yeterli bir anlatım sağlamaz.³²¹

Wittfogel ve Sheng, Liao Hanedanına yabancı devletlerin yaptığı haraç ödemelerini mali politikadan ziyade diplomatik açıdan gerçekleştirdiğini söylemiştir.³²² Haraç için kung terimi kullanılıyordu fakat Liao'nun dış devletlerle ilişkisinden de ortaya çıkan sonuç kung teriminin daha çok dışarıdan gelen diplomatik hediyelerden bahsederken kullanıldığı konusudur.

Daha önceki zaman diliminde Tang Hanedanı Silla'dan haraç almaktaydı. Ancak bu haraç sistemi, Silla'yı bağlı bir devlet haline getiren bir şekilde değildi. Daha çok Tang Hanedanı nezdinde stratejik olarak uygulanan Silla'yı güvende tutmaya yarayan

³¹⁷ Toktoğa.

³¹⁸ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 313.

³¹⁹ Wittfogel ve Chia-Sheng, 313.

³²⁰ Cengiz Kallek, "Haraç", TDV **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, 71.

³²¹ Mark Mancall, **The Qing Tribute System: An Interpretive Essay**, Cambridge: Harvard University Press, 1968, 63.

³²² Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 316.

bir sistemdi.³²³ Yani burada da anlaşıldığı üzere haraç sistemi Batı'da uygulandığı karakterize şekliinden daha farklı görülüyordu.

Liao Hanedanı ile Balhae arasındaki haraç sayılabilecek uygulama fetihten sonra başladı. Daha öncesinde Liao Hanedanı, Balhae'yi sınır devleti olarak görmekteydi. Ancak fetih ile artık hanedan içinde yaşayan bir etnik grup haline geldiler. Onuncu yüzyıla kadar Balhae'nin Liao Hanedanına verdiği haraçlar oldukça az seyretti. Balhae, Liao Hanedanına harç ödemesi yaparken ilişkiler kesintiye uğradı. 1015'te Balhae, Song Hanedanına haraç ödemeye başladı. Bu durum Liao Hanedanı açısından Balhae fethinin yolunu açmış oldu. Fetihden sonra Balhae, Liao'ya yıllık bin at ve yüz elli bin tuan keten kumaştan oluşan bir haraç (kung) ödemek zorunda kaldı.³²⁴ Burada da belirtildiği gibi Balhae, Liao Hanedanına kung yani haraç ödemesi yapmıştı. Fetihden sonra Balhae halkı Liao Hanedanı içinde yerleşim göstererek yaşamlarını sürdürdüklerinden dolayı hanedan içinde alınan vergileri ödemeye başlamışlardır.

İran ve Japonya gibi ülkelerden de gelen elçiler haraç adı altında çeşitli hediyeler sunmuşlardır. 924 yılında Halifelikten, 1020 ve 1021 yılında ise Karahanlı hükümdarı Kadir Han'dan elçiler Liao Hanedanına gelip çeşitli hediyeler sunmuşlardır. Hükümdara sunulan hediyeler arasında ham ipek, samur kürkü, sansar, sincap, on oklu yay, fildişi ve fil bulunmaktadır. Filler resmi hediyelerde kullanılmaktaydı hatta Song Hanedanı aldığı fillerden birkaçını 1055 yılında Liao Hanedanına göndermiştir.³²⁵ Japonya'dan da 925, 1091 ve 1092 yıllarında gelen elçiler ile hediyeler alındığı bilinmektedir. Ancak hediyelerin içeriklerine dair bir bilgi yoktur.

Liao hükümdarları, gelen bu elçileri Yüce Başkent'ten ziyade genellikle mevsimlik kamplarında karşılamaktaydı. Bu iki yer dışında diğer şehirlerdeki başkentlerde de elçilerin kabul edildiği oluyordu. Gelen elçiler ile Misafir Konseyi olarak adlandırılan yetkililer ilgilenmekteydi.³²⁶ Sunulan hediyeler ile ilgili ön plana çıkan nokta, hükümdarın özellikle at geldiğinde bu haberi veren görevliyi ödüllendirmesi idi. Buradan bir kez daha anlaşılıyor ki, at o dönem ve coğrafya için vazgeçilmez

³²³ Seth, **A History of Korea**, 64.

³²⁴ Wittfogel ve Chia-Sheng, **History Of Chinese Society Liao**, 314.

³²⁵ Wittfogel ve Chia-Sheng, 318.

³²⁶ Wittfogel ve Chia-Sheng, 316.

yegâne bir hayvandı. O kadar önemli bir hayvandı ki, bir hükümdar bile hediye olarak at sunulduğunda mutlu oluyor olacak ki bu haberi getiren görevliyi dahi ödüllendiriyordu.

SONUÇ

Kitanlar tarafından kurulan Liao Hanedanı 907 ile 1125 yılları arasında Çin topraklarının kuzey bölgesinde hüküm sürmüştür. Liao Hanedanı, Çin coğrafyasında kurulan fakat kurucu unsuru Çinli olmayan hanedanlar içinde yer almaktadır. Ayrıca Kitanların kurduğu Liao Hanedanı, kendisinden sonra gelecek Xixia (Tangut), Jin (Cürçen) ve Yuan (Moğol) hanedanları gibi yabancı kökenli milletlerin Çin coğrafyasındaki hakimiyetlerinin başlangıcı oldu.

Liao Hanedanını değerlendirmek için başlıca Kitanların boy yapısını ortaya çıkarmak gerekir. Kitanların sürdürdüğü boy hayatı, boylar arasında gerçekleşen ilişkiler, boyların geçim kaynakları, boy içi hiyerarşik düzenleri gibi hususlar hanedan kurmaya giden yolun nasıl şekillendiğini gösteren etkenlerdir. Bu etkenlerin her biri Liao Hanedanı'nın siyasi ve sosyal kimliğinin oluşmasının da temeli olmuştur.

Kitanlar, tarihsel kronoloji ile ele alındığında altıncı yüzyıldan itibaren sürekli bir değişim ve ilerleme halinde oldukları göze çarpmaktadır. Liao Hanedanı kurulmadan önce, Kitanları siyasi olarak dört farklı yerde görmekteyiz; Türk, Goguryeo, Tang ve Uygurlar. Bunlar genel olarak Kitan boylarının yaşadığı bölgeyi çevreleyen devletlerdir. Ayrıca Kitan boyları bu devletlere uzun süreler bağlı olmak yerine güç durumuna göre geçişler yapmışlardır.

Burada düşünülmesi gereken iki unsur vardır, birincisi bu devletlerin Kitanları kendilerine bağlama amaçları diğeri ise Kitanların bu devletlere katılma amaçları. Birinci konu için basit bir şekilde Kitan boylarından haraç ya da vergi şeklinde bir ödenek alma olarak cevaplanabilir. Fakat, devletlerin Kitanlara bakış açısı bu kadar basite indirgenebilecek düzeyde değildi. Kitanlar, askeri yönleri ile ön plana çıkmışlardı ki bu durum sebep açıklama konusunun temelini oluşturmaktadır. Çünkü Kitanlar askeri yetenekleri sayesinde güçlenerek bu devletlere sınır güvenliği açısından tehdit oluşturabilecek konuma gelebilirlerdi. Fakat bu durumdan ziyade Kitanları kendilerine bağlı bir güç yaparak onları kontrol altında tutmak devletler için

daha güvenli bir seçenektir. Öyle ki Tang İmparatorluğu bunun için Kitanlara imparatorluk soyadı olan “Li” unvanını dahi vermekten çekinmemiştir.

İkinci konunun yorumlanması için ekonominin temel nokta olduğu söylenebilir. Kitanlar Kırsal Göçebe yaşam şekline sahip daha çok dağınık boylar şeklinde yaşayan bir topluluktur. Geçimlerdeki en büyük pay, sahip oldukları hayvanlardır. Kitanlar özellikle atları ile ünlenmiş olsalar da hayvancılıktan çok bir gelir elde etmedikleri açıklanmıştır. Diğer bir açıklama ise Kitanların sürdürdüğü boy yaşamlarının düzeni ile ilgili olabilir. Çünkü Kitan boyları belirli zaman aralıkları ile bir araya gelerek karar alan konfederasyonun bir parçasıydılar. Bu olay dışında boylar daha çok birbirlerinden uzak ve dağınık halde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Bundan dolayı da askeri olarak çok yetenekli olmalarına rağmen bir araya gelip konfederasyon oluşumu dışında siyasi birlik kurmaktan uzak bir haldeydiler. Siyasi birlik konusu bu şekilde açıklanırken ekonominin de büyük bir etkiye sahip olduğu eklenmelidir. Ekonomi dışında diğer bir hususta Kitanların etrafındaki devletlerin özellikle de tarihte stratejik hamleleri ile ön plana çıkan Tang İmparatorluğu’nun varlığıdır.

Kitanlar, boylar halinde yaşamlarını sürdüren bir topluluktur. Kitanların yaratılış efsanesine göre ana ve atadan doğan sekiz çocuk, sekiz Kitan boyunu oluşturmuştu. Tarihi çalışmalara göre sekizden daha fazla boy sayısı olduğu gibi görüşler bulunmaktadır. Fakat kaynaklarda geçen bilgiler Kitanların sekiz boya sahip olduğu yönündedir. Bu noktada kasıtlı bir şekilde efsane ile de tamamlanan bir sekiz rakamı olgusu kullanılıp kullanılmadığı sorusu sorulabilir. Böyle bir soruya kesin bir cevap verilemese de yorum kazandırılabilir.

Bu yorumun ana noktasını Çin kehanet kitabı oluşturmaktadır. “I Ching” ya da “Değişimler Kitabı” adıyla bilinen kitap, üç bin yıllık tarihi ile en eski Çin eserlerinden kabul edilmektedir. I Ching’e göre sekiz rakamı “birlik” kelimesinin kavramsal karşılığıdır. Kitanlar, bu bilgi doğrultusunda sekiz rakamını yaşamlarının en büyük ögesi olan boy yapısında kullanmış olabilir. Kitanların bu bilgiyi nereden almış olabileceğine dair bulgu ise Tang İmparatorluğu ve Uygurlardır.

I Ching öğretileri ile Taoizm birbirleriyle örtüşen bilgiler içermektedir. Tang İmparatorluğu döneminde Taoizm resmi bir statü kazanarak en parlak dönemini yaşadı. Diğer bir etken olabilecek Uygurlar’da ise Yétiken Sūtra adlı eserde Taoizm

unsurları kullanılmaktadır. O halde Kitanların, temas halinde bulunduğu bu ülkelerden, böyle bir bilgiyi edinmiş olabileceği düşüncesi oluşmaktadır. Analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung'un da senkronit yani bağlantısız görülen olaylar arasındaki anlamlı çakışma açıklaması böyle bir yorumun tamamlayıcı olarak kullanılabilir.

Kitan boyları, konfederasyonun bir parçaydılar. Konfederasyon kayıtlara göre her üç yılda bir toplanarak kendisine yeni bir reis ya da lider seçerdi. Seçimlerin nasıl ve ne şartlarda olduğuna dair açık bir bilgi bulunmamaktadır. Abaoji'nin ait olduğu Yelü kabilesinden önce Yaolian kabilesinden reislerin seçimi yapılmaktaydı. Bu seçimlerde kırılma noktası Abaoji'nin babasının seçilmesi ile gerçekleşti. Artık liderlik Yelü boyuna geçmişti. Bunu kovalayan süreçte ise Abaoji reis seçilmişti. Abaoji'nin reis seçilmesi ile Kitanların siyasi kaderi tamamen değişti.

Abaoji, 907 yılında Liao Hanedanı'nın temellerini atarken 916 yılına geldiğinde artık resmi olarak kurduğu bu Hanedanın hükümdarı olmuştu. Böylece 1125 yılına kadar uzanan Kuzey Çin topraklarında Liao Hanedanı dönemi başlamış oldu. Lakin Liao Hanedanı için bu aşamalar düz bir şekilde çıkılan merdivenden daha çok labirente benziyordu. Liao Hanedanını kuruluşa götüren tüm olaylar onları aynı zamanda labirentin doğru yollarını kullanarak çıkışa varmasının sonucuydu.

Birinci bölümde anlatıldığı üzere Kitanlar zaman içinde pek çok hanedana bağlanarak varlıklarını sürdürmüştür. Kitanları, Altıncı yüzyıldan itibaren Türk Kağanlığı içinde görmekteyiz. Aynı zamanda Goguryeo içinde de Kitan varlığı bilinmekteydi. Yani bu dönemde Kitanların batısında Türk Kağanlığı, Güneydoğusunda ise Goguryeo bulunmaktaydı. Ayrıca, Güneyde 581 yılından beri Çin topraklarında hüküm süren Tang İmparatorluğu yer almaktaydı. Görüldüğü üzere Kitanları çevreleyen bölgelerde tarihe adını yazdıran güçlü devletler bulunmaktaydı.

Türklerin 742 yılında yıkılmasından sonra aynı coğrafya da Uygurlar kurulmuştur. Kitanların güneydoğusundaki siyasi durumda ise değişiklikler meydana gelmiştir. Kore topraklarında üç krallık dönemi (Goguryeo, Baekje ve Silla) sona ermişti (668). Bu üç hanedan içinden Silla varlığını korumayı başararak siyasi hayatına devam etmişti. Fakat, 698 yılında Balhae Hanedanı'nın kurulmasıyla Kore'de tek güç olarak uzun süre kalamamıştı.

Öte yandan Çin topraklarında ise Tang imparatorluğu ısrarlı bir şekilde varlığını sürdürmeye devam ediyordu. Tang'ın varlığını uzun yıllar güçlü bir şekilde korumasının ana nedeni çevresindeki siyasi olayları yakından takip edip gerektiği yerlerde kendisi de stratejik hamleleriyle olaylara müdahale olmasından ileri gelmekteydi. Örneğin hemen yanı başındaki Kore'deki üç krallık döneminin yıkılışı ve Silla Hanedanı'nın varlığını korumasında büyük bir payı bulunmaktaydı. Çünkü bir imparatorluk için sınır güvenliği çok önemliydi. Her daim nabzı stabilde tutarak denge kurmak gerektiği yerlerde kendi gücünü kullanarak aleyhine oluşabilecek durumları önlemek ve kendini yormadan gücünü göstermek oldukça önemliydi. Tang imparatorluğu bahsedilen tüm hamleleri elbette Kitanlar üzerinde de uygulamaktaydı. Çinliler için Çin seddinin ötesindekiler barbardı. Kitanlar da sınır ötesinde olmalarıyla bu sınıfın içinde kabul edilebilir. Fakat burada Tang imparatorluğunun stratejik hamleleri ön plana çıkmaktaydı. Tang, Kitanların özellikle bir kısmını içine dahil ederek savaşıp askeri gücünü ve ekonomisini yormadan dizginleri elinde tutmaya çalışmıştır. Bu durumun Kitanlar açısından yorumlaması böyle olmasa da Tang uzunca bir dönem böyle bir taktik uygulamıştır. Kitanlar açısından ise zaten bir kısım boy Tang'a bağlanmıştı. Bu boyların ise sürekli Tang'a bağlı olarak kalmadığı açıktır.

Tang, Talas savaşı (751) ile çöküş silsilesi içine girmiştir. Uzun yıllar devam ederek, imparatorluğun tüm gücünü tüketmesine neden olan An Lushan isyanı (755) ile devam eden bu süreç Huang Chao isyanı (875) ve baş gösteren kıtlıklar tamamlanmıştır. 907 yılında sona eren Tang imparatorluğu yerine beş farklı hanedan kurulmuştur. Beş hanedan dönemi (Geç Liang, Geç Tang, Geç Jin, Geç Han, Geç Zhou) boyunca Çin'de tam bir idari otorite kurulamamıştır. Bunun yanı sıra Kitanları çevreleyen devletler arasında bulunan Uygurlar ise 840 yılında sona ermiştir. Güneydoğuda yer alan Balhae ve Silla hanedanları ise birbirleriyle Kore topraklarındaki egemenlik için çatışma halindedir.

Tüm bu siyasi çerçevede net bir şekilde otorite boşluğu göze çarpmaktadır. Bu boşluk tam da yeni bir devletin oluşması için elverişli bir ortamın bulunduğu da göstergesiydi. Bölgede yüzyıllarca varlıklarını sürdüren Kitanlar için ise büyük bir avantajdı. Kitanlar tam da bu ortamı değerlendirerek lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Abaoji'nin önderliğinde Kitan boyları büyük bir değişim ve gelişim

göstererek bir hanedan haline gelmişlerdi. Bu hanedan kurma süreci uzun bir zaman tünelinin sonuydu aslında. Kitanlar yüzyıllarca şu an adlarını tarihe yazdıran devletlere bağlı olarak yaşamışlardı. Elbette bütün bu devletlerden Kitanlar bir şeyler öğrenmiş olmalıydılar. Zaten öğrendikleri şeyler, Liao Hanedanının yönetim mekanizmalarının uygulayış yöntemlerinde kendini belli etmekteydi.

Kitanların boy düzeninden hanedan düzenine geçmesi kolay olmamıştı. Teşkilatlı bir devlet yapısının oluşması için pek çok idari bölüme ihtiyaç vardı. Yönetim merkezi, hukuk, ekonomi, askeriye gibi kolların hepsi devletin işleyişi için gerekiyordu. Halkın düzeni ve refahı ancak tüm kolların düzenli ve kurallı bir şekilde çalışması ile mümkün olabilirdi. Bu noktada Liao Hanedanı kurulduktan sonra hızlı bir şehirleşme faaliyetleri yürütüldü. Yeni kurumlar oluşurken bu kurumların yönetim merkezleri için binalar inşa edildi. Ayrıca bunlar dışında beş tane başkent inşası da gerçekleşti. Özellikle başkentler inşa yönünden daha kıymetliydi. Çünkü içlerinde sadece saray değil, kamplar, pazarlar yerleşim yerleri gibi kompleks noktalar bulunmaktaydı.

Tüm açıları değerlendirdiğimizde kırsal göçebe ve boy yaşam tarzına sahip olan Kitanların bu yapıları kurma ve inşa etme süreçlerinin nasıl gerçekleştiği konusu merak uyandırmaktadır. Aslında bu merak Kitanların tamamen ilkel bir toplumdan geldiği kanısından daha çok Liao Hanedanının idari ve toplumsal olaylarının çözümlenmesinin bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Liao Hanedanı Kuzey Çin topraklarını kapsayan bir bölgede kurularak varlıklarını iki yüz seneyi aşkın bir şekilde korumuşlardır. Buldukları coğrafya itibarıyla oldukça fazla Çinli nüfusu kapsayan bir alana sahiplerdi. Çinli nüfus dışında Uygur nüfusu da bulunmaktaydı. Uygurlar yıkıldıktan sonra güneye inerek Kansu ya da Sarı Uygur adıyla anılan devleti kurdular. Kansu Uygurlar 940 yılından itibaren Liao Hanedanı bünyesine dahil oldular. Bir bakıma Uygur ve Kitan ilişkilerinde düzen tersine dönmüştü. Daha önce Kitan boyları Uygurlara bağlı iken şimdi Uygurlar tamamen Liao Hanedanı'nın nüfuz sahası içine girmişlerdi. Liao Hanedanı için diğer bir önemli halk ise Balhaelilerdi. Balhae Hanedanı'nın fethinden sonra Balhae halkı Liao Hanedanı içine dahil olmuşlardı. Liao Hanedanı içinde bulunan etnik gruplar ebetteki sadece bu sayılanlardan ibaret değildi fakat Çinliler, Uygurlar ve Balhaeliler hanedan üzerindeki etki ve tesirleri bakımından ön plana çıkan halklardı.

Çinliler ve Uygurlar devletleşme yönünden oldukça bilgi sahibi ve deneyimliydiler. İki halka da baktığımızda pek çok devletin idari yapısındaki etkilerini rahatça görebiliriz. Balhaelilerde aynı şekilde hem Kore tarihinin kültür unsurlarını taşımış hem de kısmen Çinlilerden etkilenecek kendilerine özgü yapılar geliştirmişlerdir. Bu üç halkın Liao Hanedanı'nın devlet içi mekanizmalarındaki yansımaları net bir şekilde görülmektedir. Özellikle Çinliler, Liao Hanedanında şehirlerin inşasından, idare kollarında kullanılan unvanlara kadar geniş sahada katkıda bulunmuşlardır. Uygur ve Balhaelilerin ise hükümet içi düzenlemelerde büyük yardımları olmuştur.

Liao Hanedanında Çin, Balhae ve Uygur gibi üç etnik grubun yanında Kitanlar da bulunmaktaydı. Zaten Hanedanın kurucu unsuru bizzat kendileriydi. Fakat bahsi geçen bu gruplar arasında sosyokültürel açıdan belirgin farklar bulunmaktaydı. Kitanların birçoğu Hanedanın kuzey bölgesinde boy hayatlarını sürdürmeye devam etmekteydi. Diğer kısmın yerleşik düzene geçmesi ise yüzyıllar önce gerçekleşmişti. Birbirinden farklı özelliklere sahip olan, temel düzeyde iki grubun yönetiminin nasıl yapılacağı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Liao Hanedanı'nın idari yapısının neredeyse tüm noktalarında ikili karakterize olmuş yapı görülmektedir. Hanedan, kuzey ve güney olarak iki yönetim birimine sahipti. Bu birimlerin başı ise kuşkusuz merkezi başkentinde ya da Naposunda bulunan hükümdardı. Liao Hanedanı'nın her birimine yayılmış olan bu ikili sistemdeki kurallar da birbirinden farklıydı. Kuzey bölgesinde bulunan Kitan boylarının vergilendirme ve hukuk gibi işleri daha farklı yürütülürken Güney bölgesinde yaşayan Çinliler başta olmak üzere yerleşik halkların bu süreçleri daha farklı işliyordu. Kısacası iki bölge, içinde bulunan halka göre şekillenmiş vaziyetteydi. Hanedanın başlangıcında bu şekilde bir denge sağlanmış gibi görünüyordu. Kaynaklar bize açıkça gösteriyor ki bir Çinli ile bir Kitan karşı karşıya geldiğinde Kitan olan taraf devlet nezdinde daha ayrıcalıklıydı. Hanedanın sonlarına doğru hükümdarlar bu duruma el atarak diğer etnik gruplar ile Kitanları eşit düzeye getiren çalışmalar yapmıştır. Fakat bu çalışmalar halk tarafından özellikle de Kitanlar tarafından olumlu karşılanmamıştı.

Tüm bu anlatılan bilgilerin ışığında Liao Hanedanının devlet ideolojisi hakkında bir sonuca ulaşılabilir. Kitanlar kırsal göçebe özelliğine sahip bozkır boylarıydı. Çinliler

ise köklü geçmiş ve oturmuş devlet yönetim mekanizmaları ile yerleşik halk idiler. Liao Hanedanı ise tam da bu iki ucu açık makasın ortasındaki birleşim noktasıydı.

Liao Hanedanı birçok idari yapının teorik bilgilerini Çinlilerden almıştı. Ancak bu sistemlerin uygulanışındaki kural ve kaideleri kendisi oluşturmuştu. Bu durumu açıklayacak en iyi örnek beşli başkent sistemidir. Beşli başkent, Balhae Hanedanında ve ondan önce de Tang Hanedanında uygulanan bir sistemdi. Liao Hanedanında da beşli başkent sistemi uygulanmıştır. Fakat Liao hükümdarı Yüce başkentte ikamet edip devlet işlerini oradan yürütmek yerine Napo sistemini kullanmıştır. Hükümdar neredeyse tüm işlerini Napoda gerçekleştirerek burada ikamet etmiştir. Beşli başkent şekil olarak Liao Hanedanı'nın kullandığı bir sistemdi. Buna karşılık Liao hükümdarları bu başkentlerde bulunana saraylarında yılın çok az bir zamanı vakit geçirmiş geri kalan yılın tüm zamanı Naposunda mevsimlik göçler gerçekleştirerek ikamet etmiştir.

Sonuç olarak Liao Hanedanı, melez bir devlet yapısına sahipti. Kitanların olduğu kadar Çinlilerin, Uygurların ve Balhaelilerin da devletiydi. Bütün bu etnik grupları içine alan hepsine hitap etmeye çalışan ve en başta da kendi özelliğini yitirmeden korumaya çalışan bir hanedan idi. On altı eyalet ile Tang imparatorluğunun mirasına sahip çıkarken, kuzey bölgesindeki boyları ile hala geleneksel Kitan yaşam tarzını muhafaza eden bir hanedan yapısına sahipti. Açıkça bir ifade ile Liao Hanedanı pragmatik bir devlet görüşüne sahipti.

KAYNAKÇA

- Albayrak K (2008) Millî Dinlerde Renk Fenomeni. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (8):1-41.
- Almas T (2013) *Uygurlar* (Selenge Yayınları, İstanbul).
- Atik K (2017) *Dynastic Relations in East Asia During The 10th-14th Centuries*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Anabilim Dalı, Ankara.
- (2020) “Ortaçağ Bozkır Devletlerinde Hayvancılık Üzerine Yasalar: Tangut Devleti Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2): 183-98.
- Avcı C, Recep Ş (2001) *Boy* (Cilt 24) İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Barfield T (1992) *The Perilous Frontier: Nomadic Empires And China 221 B.C. To Ad 1757* (Wiley-Blackwell; Edition Unstated).
- Chan H (1999) From Tribal Chieftain To Sinitic Emperor: Leadership Contests And Succession Crises In The Jurchen-Jin State, 1115-1234. *Journal Of Asian History*, 33 (2): 105-41.
- Chelhod J (1997) *Kabila* (Cilt 4) Leiden: The Encyclopaedia Of Islam New Edition.
- Cosmo N D (2022) *Antik Çin ve Düşmanları Doğu Asya Tarihinde Göçebe Gücün Yükselişi*, Çev. Gaye Yavuzcan (Kronik Yayınevi, İstanbul).
- Cüzcani Minhac- Sirac El (2016) *Tabakat-ı Nasıri Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, Çev. Mustafa Uyar (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Çandarlıoğlu G (2012) *Uygurlar* (Cilt 42) İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Dunnell R W (1984) Who Are The Tanguts? Remarks On Tangut Ethnogenesis And The Ethnonym Tangut. *Journal Of Asian History*, 1 (18): 78-89.
- (2006) The Hsi Hsia *The Cambridge History Of China*, Ed. Herbert Franke, Denis Twitchett (Cambridge University Press, Cambridge).
- Durmuş İ (2017) Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-Ev ve Demir. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1).
- Eberhard W (1947) *Çin Tarihi* (Türk Tarih Kurumu, Ankara).
- (1996) *Çin'in Şimal Komşuları* Çev. Nimet Uluğtuğ (Türk Tarih Kurumu, Ankara).
- Franke Herbert, (1992) Chinese Law in A Multinational Society: The Case Of The Liao (907-1125). *Asia Major*, 5 (2).

- (2006) *The Chin Dynasty The Cambridge History Of China* Ed. Herbert Franke, Denis Twitchett (Cambridge University Press, Cambridge).
- Gernet J (1999) *A History Of Chinese Civilization* (Cambridge University Press, Cambridge).
- Gökalp T (2022) *Türk Kağanlığının Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan'da Boylar* (Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul).
- Guisso Richard WI (2007) *The Reigns Of The Empress Wu, Chung-Tsung And Jui-Tsung (684-712) The Cambridge History Of China* (Cambridge University Press, Cambridge).
- Gülçin Ç (1977) Uygurların Çinlilere Yaptıkları Yardımlar ve Bunların İçyüzü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, (31): 37-46.
- Jagchid S (1981) The Kitans And Their Cities. *Central Asiatic Journal* 25 (1/2): 70-88.
- Kafesoğlu İ (2016) *Türk Milli Kültürü* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Kallek C (1997) *Haraç* (Cilt 16) TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.
- Kane D (2013) The Great Central Liao Kitan State. *Journal Of Song-Yuan Studies*, (43): 27-50.
- Kapusuzoğlu G (2021) Tang Çin'inde Türk Baskısı: Jiedushi (Bölge Valisi) Uygulamasının Ortaya Çıkışı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (72): 189-206.
- Kim A (2011) Relations Between Bohai And Silla (7th To 9th Centuries): A Critical Analysis. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 64 (3): 345-56.
- Koçak K (2023) *Bozkır Atlı Süvarilerinin Teşkilatlanmaları, Saldırı ve Savunma Taktikleri, Teçhizatları* (Bilge Kültür Sanat, İstanbul).
- Kurtuluş R (2002) *Kore Cumhuriyeti* (Cilt 26) TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara.
- Lattimore O (1950) *Pivot Of Asia: Sinkiang And The Inner Asian Frontiers Of China And Russia*, (Atlantic Little Brown, Boston).
- Lin Hu (2010) A Tale Of Five Capitals: Contests For Legitimacy Between The Liao And Its Rivals. *Journal Of Asian History*, 44(2): 99-127.
- Lo-Huan F, *Natpat And Ordo: A Study Of The Way Of Life And Military Organization Of The Khitan Emperors And Their People* (London University, London).

- Lorge Pa (1996) *War And The Creation Of The Northern Song State* (University Of Pennsylvania, Pennsylvania).
- Mancall M (1968) *The Ch'ing Tribute System: An Interpretive Essay* (Harvard University Press, Cambridge).
- Mau-Tsai L (2011) *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, çev. Ersel Kayaoğlu, Deniz Banoğlu (Selenge Yayınları, İstanbul).
- Mote Fw (1999) *Imperial China: 900–1800* (Harvard University Press, London).
- Okay B (1993) Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş. *Belleten* 57 (218): 27-39.
- Ögel B (2010) *Türk Mitolojisi I. Cilt* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- Park Jw, Pak C (2017) Early Koryö Political Institutions And The International Expansion Of Tang And Song Institutions. *University Of Hawai'i Press*, (41): 9-29.
- Peng X (2016) The Development Of Traditional Chinese View Of Rule Of Law And Its Modern Transformation. *Frontiers Of Philosophy in China*, 11(4): 587-607.
- Pulleyblank Eg (1951) *The Background And Early Life Of An Lushan* (London).
- Pusik K (2012) *The Goguryeo Annals Of The Samguk Sagi* ed. Edward J. Shultz, Hugh H. W. Kang (The Academy Of Korean Studies Press, Korea).
- Schafer Eh (2021) *Semerkan'd'ın Altın Şeftalileri Türkler ve Uygurlar Döneminde Uluslararası Ticaret*, çev. Serkan Acar (Selenge Yayınları, İstanbul).
- Seth Mj (2010) *A History Of Korea: From Antiquity To The Present* (Rowman & Littlefield Publishers, USA).
- Skaff, Jonathan K (2012) *Sui-Tang China And Its Turko-Mongol Neighbors: Culture, Power And Connections, 580-800* (Oxford University Press, Oxford).
- Sloane Jd (2014) Mapping A Stateless Nation: 'Bohai' Identity In The Twelfth To Fourteenth Centuries. *Journal Of Song-Yuan Studies* (44): 365-403.
- Smith Pj (2009) The Sung Dynasty And Its Precursors, 907–1279 *The Cambridge History Of China*, ed. Denis Twitchett, Paul Jakov Smith (Cambridge University Press, Cambridge).
- Standen N (2004) What Nomads Want: Raids, Invasions And The Liao Conquest Of Mongols, Turks, And Others: *Eurasian Nomads And The Sedentary World*, ed. Reuven Amitai, Michal Biran (Brill Academic Publishers, Boston).
- (2007) *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China* (University Of Hawai'i Press, Honolulu).

- (2011) Integration And Separation: The Framing Of The Liao Dynasty (907—1125) in Chinese Sources. *Asia Major* (24): 147-98.
- Taşagıl A (1999) *Göktürkler-2* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- (2001) Karahıtaylar (Cilt 24) TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- (2003) *Göktürkler-1* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- (2004) *Göktürkler-3* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- (2015) *Kök Tengri'nin Çocukları Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi* Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Temir A (çev.) (2016) *Moğolların Gizli Tarihi* (Türk Tarih Kurumu, Ankara).
- Temizsu H (2018) *Yasak* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Toktoğa (2016) *Liao Shi Zhonghua Shuju*, Pekin.
- Twitchett D (2007) Hsuan-Tsung (Reign 712-56) *The Cambridge History Of China* (Cambridge University Press, Cambridge)
- Twitchett D, Klaus Peter T (2006a) *The Cambridge History Of China*, ed. General Editors John K. Fairbank (Cambridge University Press, Cambridge).
- (2006b) *The Liao The Cambridge History Of China* ed. Herbert Franke, Denis Twitchett (Cambridge University Press, Cambridge).
- Wechsler Hj (2007) The Founding Of The T'ang Dynasty: Kao-Tsu (Reign 618-26) *The Cambridge History Of China*, ed. Denis Twitchett, (Cambridge University Press, Cambridge).
- Wilkinson E (2015) *Chinese History: A New Manual* (Endymion Wilkinson, Cambridge, Massachusetts)
- Wittfogel Ka, Feng C (1949) *History Of Chinese Society Liao* (The American Philosophical Society, Macmillan)
- Woo Hy (2010) *A Review Of Korean History Ancient Goryeo Era*, çev. Hahm Chaibong (Kyongsaewon, Korea).
- Wyatt Dj (2005) *The Invention Of The Northern Song”, Political Frontiers, Ethnic Boundaries, And Human Geographies In Chinese History*, ed. Nicola Di Cosmo, Don J. Wyatt (Routledgecurzon, New York)
- Xing C (2021) The Comparative Study On The Cavalry Of The Liao Dynasty And The Song Dynasty. *Advances in Social Science*.
- Yıldırım K (2018) Uygur Kağanlığının Tarihi Coğrafyası *Türk Dünyası Araştırmaları*, 120 (236): 91-112.

Yingzhe W, Juha J (2010) *New Materials On The Khitan Small Script A Critical Edition Of Xiao Dilu And Yelii Xiangwen* (Global Oriental, Folkstone).

EKLER

Resim 1: Liao Hanedanı dönemindeki devletler

Resim 2: Liao Hanedanı dönemi Asya

Resim 3: Kitan avcıları

Resim 4: Kitanlarda ölü gömme geleneğine ait fresk

Resim 5: 1058 tarihli Dornogovi’de bulunan Kitanca yazıt

Resim 6: Cernuschi Müzesinde bulunan Liao Hanedanına ait bronz maske ve taç

Resim 7: Cernuschi Müzesinde bulunan Liao Hanedanına ait bronz maske ve taç

Resim 8: Kitan savaşçısı

Resim 9: Liao Hanedanı hükümdarlar listesi

RESİMLER

Resim 1: Liao Hanedanı dönemindeki devletler,

https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Khitans#/media/File:Asia_1025ad.jpg

Resim 2: Liao Hanedanı dönemi Asya,

<https://www.worldHistory.org/image/7371/liao-dynasty-map/>

Resim 3: Kitan avcıları, <https://www.worldHistory.org/image/7372/khitan-hunters/>

Resim 4: Kitanlarda ölü gömme geleneğine ait fresk, <https://www.ancient-origins.net/History-famous-people/khitan-people-0010796>

Resim 5: 1058 tarihli Dornogovi’de bulunan Kitanca yazıt, <https://www.ancient-origins.net/History-famous-people/khitan-people-0010796>

Resim 6: Cernuschi Müzesinde bulunan Liao Hanedanına ait bronz maske ve taç,
<https://www.cernuschi.paris.fr/en/https%3A/www.cernuschi.paris.fr/fr/collections/collections-chinoises/dynastie-liao/masque-funeraire>

Resim 7: Cernuschi Müzesinde bulunan Liao Hanedanına ait bronz maske ve taç,
<https://www.cernuschi.paris.fr/en/https%3A/www.cernuschi.paris.fr/fr/collections/collections-chinoises/dynastie-liao/masque-funeraire>

© @珠珠妈的刘sir

Resim 8: Kitan savaşçısı, Cheng Xing, *The Comparative Study on the Cavalry of the Liao Dynasty and the Song Dynasty*, (2021), 368.

TEMPLE NAME	PERSONAL NAME	DATE
Taizu	Abaoji	907-926
Taizong	Deguang	926-947
Shizong	Wuyu	947-951
Muzong	Yelü Jing	951-969
Jingzong	Yelü Xian	969-982
Shengzong	Yelü Longxu	982-1031
Xingzong	Yelü Zongzhen	1031-1055
Daozong		1055-1101

Resim 9: Liao Hanedanı hükümdarlar listesi, Naomi Standen, *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings In Liao China*, Honolulu: University Of Hawai'i Press (2007), 4.